

Йордан
Радичков

Спомени
за коне

ЙОРДАН РАДИЧКОВ СПОМЕНИ ЗА КОНЕ

chitanka.info

ТАРАЛЕЖ

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

Имах най-благородното намерение да поднеса на читателя една забавна новела, написана на един дъх, която да се чете на един дъх, или, с други думи, да направя такова таралежово четиво, което да наелектризира постепенно читателя и когато той прелиства страница подир страница, да усеща как книгата в ръцете му започва да потръпва като жива и по пръстите му да пробягва електричество. Но тъй като бог не ни е дарил чак дотам, че да можем с просто слово да произвеждаме електричество и да задържаме дъха на читателя, то ние се задоволяваме с една проста история, предназначена да споделя скромно самотата ни, без претенции, че един ден ще остане в съкровищницата на българската книжнина. Пък и да ви призная, драги читателю, когато минах покрай съкровищницата на българската книжнина, видях, че сума народ се трупа там, чакайки нетърпеливо реда си, и всеки стиска под мишница своето книжно дело, за да го поднесе пред олтара на отечеството. Тогава си рекох, че моето таралежово четиво ще бъде съвсем неподходящо за тая навалица, още по-малко за съкровищницата, затуй реших, че ще е най-добре да го дам в ръцете на милостивия и снизходителен читател. За по-голяма прегледност разпределих четивото на отделни глави, а главния герой обозначих с инициалите Е. С., защото мисля, че в отделни страници и в отделни черти на героя витае духът на писателя Емилиян Станев. Искам още в самото начало да кажа, че в никой случай това не е новела за Емилиян Станев и че главният ми герой няма нищо общо с него, но когато препрочитам отделни глави, ми се стори, че тук и там долавям неговия глас как ръмжи бунтовно: „Реве н стене Днепър широки“ или пък, си тананика, или подсвирква в най-добро разположение на духа: „Този свят е тъй прекрасен“. През пролетта на 1972 година, когато дивият карамфил и вишнапът в неговата градина цъфтяха, той ми призна, че всяка вечер дежури и държи кучето Джанка при себе си, за да даде възможност па един таралеж да прекоси градината му и да иде при жабите, които го викат от блатото през другата страна на пътя.

Това ми се видя странно, защото си спомних, че преди години един литературен критик ни уверяваше в едно свое изследване, че ако деца се заловят да давят таралеж в морето, Емилиян Станев в никакъв случай не би извадил таралежа от водата, ами, тласкан от своето жестоко детско любопитство, сам би взел участие в играта и в детската инквизиция над животинчето. Не съм имал дори помисъл да пиша своята новела, за да защитавам Емилиян Станев, затова и се стремя към анонимност, като ползвам само два инициала. Не мога да твърдя категорично, че точно тъй е протекъл разговорът с френските каракуди или че пък са до такава степен човешки отношенията между писателя и срамежливата хлебарка от кухнята, за което ще стане дума по-нататък; лига само да предполагам, че е било така. Написах това четиво с надеждата, че макар то и да е несръчно изложено, все пак ще нашепне на читателското ухо, че в основата си човекът е изграден от милост и любопитство към заобикалящия го свят. Много нощи наред таралежът почукваше на прозореца на моята душа и отминаваше, опоглеждайки ме проникателно с черните си очи, а в здрача зървах Е. С., въоръжен със своя „Винчестер“, как виси в пространството — преодоляваше земната гравитация и следваше зорко, да разбере дали ще му повярвам, или ще сметна явлението за халюцинация. За да се освободя от това нощно почукване върху прозореца и от тези видения, се захванах да въведа известен ред и последователност в бъркотията и да я изложа в писмена форма, без да си правя илюзии, че таралежът посече няма да ме безпокои; той ще продължи, макар и по-рядко, да почуква на прозореца на душата ми и залепил нос на стъклото, да се мъчи да надникне в нея. Наред с това храня тайна надежда, че някоя нощ може би той ще почука на прозореца и на моя читател. Прочие, нека преминем към таралежа.

АВТОРЪТ

Миналата година на югозапад от София, в градината на вилната зона, живееше един таралеж. Той се появяваше всяка вечер, малко преди да залезе слънцето, сред храстите от цариградски лешник, безкрайно любопитен и винаги нащрек. Заставаше неподвижно, слушваше се, помиришваше въздуха — до носа му достигаха миризмите на човек, на печатарско мастило, на див карамфил и тръпчива и враждебна кучешка миризма, която долавяше още докато се провираше през цариградските лешници; повдигаше черната си муцуна да види дали човекът и кучето са на същото място, в другия край на градината. Човекът и кучето бяха винаги там, човекът седеше в стол, изплетен от бяла ракета, преглеждаше коректури и си подсвиркуваше небрежно „Този свят е тъй прекрасен“. Ако човекът се задълбочаваше повече в работата си, тогава се дочуваше и леко бръмчене откъм него, като че бръмчеше електростанция. Кучето лежеше в краката на човека, поставило глава върху лапите си. Таралежът стоеше неподвижно, докато от другата страна на градината чувате да квакат жаби.

От другата страна на градината имаше блато, вечерта жабите излизаха по брега и с металическото си квакане събаряха летящите блатни мухи и комари. Жабите го притегляха неумолимо към себе си и макар че острата кучешка миризма го плашеше, таралежът нагазваше замаян в нея, поваляше с късите си крачка дивия карамфил и търсеше опипом единствената пролука в телената ограда, която му отваряше пътя към жабите. Някаква непреодолима сила го тласкаше към металическите гласове при блатото, сякаш жабите го завързваха с канап и почваха да го теглят към себе си. Животинчето сякаш полудяваше, щом чуеше жабешкия екот. Като че ли сто ковачи бяха нагазили до пояс в блатото и биеха с чукове металните си наковални — тъй силно отекваше жабешкото квакане в цялото същество на малкия скитник.

Понякога кучето го откриваше, преди да се е пъхнал през пролуката на оградата, нахвърляше се свирепо отгоре му и отскачаше веднага назад, като биеше в земята набодената с таралежови бодли муцуна и надаваше страхотен вой. Човекът от ракистовия стол оставяше своите коректури, спираше да подсвиркува „Този свят е тъй прекрасен“ и се провикваше: „Джанка! Джанка!“

Кучето продължаваше да вие и да удря муцуната си в земята, подскачаше настървено около таралежа и тласкано от своя гняв и безумно от болка, замахваше да го удари с лапата, за да заквичи отново от болка; стъписано, с подвита опашка, то почваше да подрипва на три крака, подвиквайки на своя стопанин. През това време човекът газеше дивите карамфили, потънал до колене в тях, възклищаваше на турски език, неразбираем за кучето, и след като изразходваше турските възклицателни, обръщаше по гръб кучето, за да извади таралежовите бодли от лапата и муцуната му.

Таралежът подаваше муцуна изпод бронята си и бързаше колкото се може по-скоро да се измъкне през пролуката на оградата към викащите го от блатото жаби. За тая цел трябваше само да се покатери по полегатия насип на шосето, да премине бързо нажежения асфалт, да слезе от другата страна п със ситни и чевръсти крачки да нагази в блатния камъш.

Много често, щом изкачеше полегатия насип, виждаше по нажежения асфалт да се задават към него с рев или ръмжене автомобили. Таралежът заставаше в края на пътя, настръхваше, готов всеки миг да се свие в юмрук. Автомобилите отминаваха край скитника, хвърляха в очите му горещ дим и прах, гумите им свистяха лепкаво под носа на животинчето, а то стоеше изгърбено и гледаше от другата страна на пътя блатното водно око. Окото бе винаги будно, замислено, сякаш вгълбено в себе си; посредством него околната природа изглеждаше винаги жива и будна. Ако подплашена жаба цопваше вътре, окото трепваше; ако завалеше дъжд, по цялата му повърхност пробягваха кръгообразни тръпки, бяха като гъдел, но водното око нямаше клепачи, за да трепне с тях и да пропъди гъдела. Бе постоянно отворено, и денем, и нощем, за да може природата да гледа с него каквото ѝ е необходимо.

Автомобилите продължаваха да преминават край на-еженото животинче, отпреде му проблясваше блатото, зад него кучето скимтеше, чуваше се гласът на човека — той бе изчерпал турските си възклицателни и говореше на кучето на български. Жена се появяваше откъм къщата, двамата с човека си разменяха някаква информация, отиваха край масата и почваха да събират нещо от тревата, като ту се навеждаха, ту се изправяха: събираха разпръснатите от вятъра коректури. Потокът от автомобили секваше, таралежът притичваше

бързо — нямаше къде да се скрие, освен да се скрие в себе си, — защото голото шосе го плашеше, а и Нажеженият асфалт пареше под краката му.

Веднъж, когато изкачи насипа и тръгна да пресече пътя, се спря изненадано. Върху асфалта лежеше таралеж, всичко в него бе истинско — и муцуната, и краката, и бодлите, обърнати леко назад — и въпреки това не бе истински таралеж, защото беше безкрайно плосък — все едно че е изрязан от тенекия. Животинчето обиколи събрата си, побутна го с муцуна, събратът не се помръдна. Помириса го — миришеше на таралеж. Пак го побутна, таралежът продължи да лежи върху асфалта, залепнал плътно за него. Животинчето може би щеше да се върти още около събрата си, ако не видя в края на асфалта една търкаляща се топка, съпроводена от бумтенето на мотор. Жабите го повикаха с металическите си гласове и таралежът тръгна бавно към тях.

Няколко дни по-късно вниманието му привлече плосък таралеж, разделен на три равни части. Той лежеше върху банкета на пътя, сред дълбоките белези, оставени от веригата на трактор. Животинчето побутна муцуната му, муцуната се отмести, завъртя се и се обърна към другите две части на тялото. Това го озадачи. Наоколо се стрелкаха зелени мухи и съскаха сърдито.

Един ден таралежът не можа да премине през пътя и трябваше да се върне обратно, въпреки че жабите го викаха настойчиво. Нижеше се безкрайна автомобилна колона, една гума го докосна, както се бе изгърбило и се готвеше да се свие в юмрук. Съвсем слабо го докосна, с края си, но това докосване бе достатъчно, за да го отхвърли грубо встрани и нагоре. Таралежът прелетя над жълтите слънчогледи, под него всичко се сля в жълто, той се разтегна, замаха във въздуха с крачка, слънчогледите го удариха в гръб, няколко пъти се претърколи и до здрач стоя свит в рядката трева сред слънчогледите и слушаше как черните чудовища ръмжат и вият по пътя.

Когато се здрачи, те светнаха ослепително, очите им се плъзгаха по слънчогледите, опипваха и търсеха таралежа, за да тръгнат към него и да го смажат. Автомобилната колона се източи, но таралежът не посмя да доближи пътя, цялото тяло го болеше и той осъмна в слънчогледите.

Следващата вечер колоната пак се появи, преди още да е залязло слънцето. Жабите квакаха откъм блатото, водното око се вираше, дано зърне скитника, ни за миг не трепваше — да не би да го изпусне, — но той не посмя да изкачи насипа и да премине през пътя. Автомобилната колона се нижеше без прекъсване и щом се здрачи, освети околността с десетките си заслепяващи очи. Това беше по времето на холерата в Турция, контролата по автомобилния транспорт и санитарните власти събираха на южната граница големи кервани от пътуващи от Турция за Европа автомобили и ги ескортираха през цялата територия на България.

Таралежът не знаеше, пък и откъде ли един таралеж може да знае, че в Турция има холера и че нашите власти веднъж в денонощието превеждат транзитно огромен автомобилен керван, идващ от Изтока. Потокът се оттичаше, пътят стихваше, но таралежът нямаше куража да го пресече в тъмното. Водното око продължаваше да будува, пълно със звезди. Будуваше и таралежът, изчакваше удобен момент кучето в съседната градина да заспи, за да може да се върне през дивите карамфили назад в леговището си.

Кучето заспиваше късно, на смяна идваха лисиците, таралежът трябваше да се прокрадва помежду им, защото те бяха не по-малко опасни от Джанка. Един язовец напъха в него подутата си раирана муцуна — бе налетял на гнездо на земни оси, — от отоците по цялата глава очите му почти се затваряха и животното вървеше напосоки, като се ударяше в слънчогледовите стъбла; така налетя на таралежа и двамата скитници се изплашиха взаимно. Много време мина, докато таралежът намери пролуката в оградата, после едва забележимата пътека сред дивите карамфили и тъмния храсталак на цариградските лешници.

Два или три дни по-късно, като прекосяваше шосето, таралежът видя върху него няколко сплескани жаби. Бяха изсъхнали, леки, при докосване шушнеха като суха есенна шума. Нито подскачаха, нито издаваха звук, ами си лежаха върху топлия асфалт неподвижно, сякаш имаха намерение да останат там за вечни времена. Таралежът се полута между тях, чакаше ги всеки миг да заквакат, да изпълнят въздуха с метален ек, да затанцуват върху дългите си нозе, но жабите продължаваха да лежат неподвижно върху асфалта и да мълчат.

Вместо тях се обадиха жаби откъм блатото и животинчето забърза към него.

Така, дни и седмици наред, таралежът излизаше иззад лешниците и къде пешком, къде свит на топка — за да се брани от кучето, — се добираше до пътя, преминаваше го с озъртане и се търкулваше от другата му страна с въздишка и облекчение. Понякога човекът държеше кучето при себе си, не му позволяваше да препречва пътя на таралежа и да го удря с лапата си. Случваше се обаче човекът да се задълбочи в своите коректури, подсвирквай-ки си разсеяно „Този свят е тъй прекрасен“, тогава кучето се промъкваше по корем в тревата, залягаше и чакаше бодливата животинка да се покаже, за да ѝ нанесе няколко кучешки удара с лапа. Повтаряше се винаги една и съща картина — кучето се хвърляше с победоносен лай и се оттегляше с обидено квичене, оплаквайки се на стопанина си. Човекът зарязваше коректурите, вятърът ги разпръскваше около ракивовата маса, кучето хленчеше в краката му, човекът го обсипваше с турски възклицателни, на помощ се задаваше жената, почваше да събира разпилените коректури, а човекът клякаше и търсеше да види къде е убодено кучето. Докато се изчерпи запасът от турски възклицателни, таралежът успяваше да намери пролуката в оградата, от другата страна на градината, и се възкачваше по полегатия насип към шосето. Жабите вдигаха такава врява от блатото, като че се заканваха едва на друга и всяка се удряше заканително с юмруци по гърдите. Таралежът бързаше, дишаше шумно през нос и обработваше с уши тръбната ерихонска вакханалия около блатото.

За да бъде картината по-пълна, освен човека с коректурите, кучето, жената и карамфилите в градината, освен водното око на блатото и жабите, трябва да прибавим още и един невъзприемчив шоп, когото таралежът срещаше от време на време, една дългокоса овца, собственост на шопата, гнездо на оси, язовец, изпохапан от осите, слънчогледова нива, змия и лисица. Всичко това, кога по-рядко, кога по-често, таралежът срещаше по пътя си, но минаваше покрай него мимоходом дотогава, докато съдбата не запращаше насреща му змията или лисицата или пък оставяше на таралежовата пътечка само змийска кожа, наричана от народа съблекло, за да може таралежът да си поиграе със съблеклото. Към всичко това ние ще се обръщаме, драги читателю, заедно с таралежа по-нататък, когато му дойде времето, без

да изоставаме от събитията или да се мъчим да ги изпреварваме. Както казва една поговорка — този мост ще преминем, когато стигнем до него.

* * *

Пътеката беше позната, невидима за човешкото око, но достатъчно широка, удобна и видима за таралежа; тук му бяха близки всяка шумка, всеки завой, всяко камъче, както и мравешката върволица — на едно място я пресичаше мравешка върволица. Животинчето измина леко тайния път под сенките и гъстите храсти, пропълзя между лешниците и спря пред висока трева, да провери не иде ли отнякъде опасност.

Човекът си беше все там, при раковия стол. Този път той не се ровеше из своите коректури. Лъскаше парче метал и си тананикаше с ръмжене: „Реве и стене Днепър широки“. Кучето клечеше до човека, следеше с поглед работата му, поклащаше глава и се подмазваше: че уж разбира и одобрява заниманията на стопанина си. Работата не беше кой знае колко загадъчна или философска, състоеше се в лъскане на парчето желязо. Като сметна, че го е лъснал достатъчно, човекът прекара през тръбата му няколко пъти металически шомпол, погледна към небето през тръбата и похвали сам себе си. На няколко пъти се прицели ту към пътя, ту към невидимия таралеж или обръщайки се кръгом, насочваше желязото към комина на къщата. Кучето, щом виждаше, че стопанинът му се прицелва, веднага се спускаше с лай към целта. С викове човекът го спираше или го връщаше назад.

Като се умори да прицелва по въображаеми цели, човекът тръгна към своя раков стол, потупваше нежно желязото и хвалеше ту него, ту себе си с турски възклицателни. А кога му се привършиха турските възклицателни, той започна да говори на български, наричаше желязото „свинеубиецо“, „разбойнико“ и прочие. Кучето гледаше въодушевено стопанина си, тупаше с опашка земята, пролайваше и го даряваше с кучешки възклицателни.

Парчето желязо, излъскано тъй старателно и наричано гальовно от стопанина си „свинеубиецо“, „разбойнико“ и „вагабонтино“, бе пушка „Винчестер“, изработена от прочута белгийска фирма,

изпълнявала в старите колониални години поръчки за министъра на колониите. Човекът с пушката бе писателят Е. С. Таралежът не знаеше това, той гледаше само да не се зададе отнякъде опасност и се готвеше да прекоси незабелязано градината с дивите карамфили. От къщата излезе жена, носеше върху метален поднос чаша с димящо кафе. Човекът, след като наруга ласкаво своя свинеубиец, след като поръмжа: „Реве и стене Днепър широки“ — се прехвърли постепенно към „Този свят е тъй прекрасен“. Кучето, забелязало стопанката, отиде да я посрещне, тръгна по петите ѝ, но се озърташе назад, към цариградските лешници; приближаваше времето да се появи таралежът, кучето го търсеше с поглед, душеше въздуха, обаче вятърът идваше от противоположната страна и то не можа да долови миризмата на таралежа.

— Недей поглежда към таралежа, Джанка — говореше Е. С. на кучето. — Не разбра ли, че щом заквакат жабите, той иска да отиде при тях. Ще стоиш тука при мене и няма да закачаш човека!

Таралежът се сниши. Човекът, ракивовите мебели, кучето, бляскащият на залеза метален поднос изчезнаха; от жената се виждаше само косата как плува над зелената трева. Животното се превърна цялото в слух. Чуваше меките стъпки на невидимата жена по тревата, още по-меките лапи на кучето и подсвиркването на човека. Миризмите бяха спокойни, познати, нищо тревожно не се прокрадваше из въздуха, дори вятърът вървеше на пръсти и едва поклащаше нацъфтелите карамфили. Даже и вятър не беше, а малко по-хладен въздух, който се преместваше лениво от планината Витоша към полето. Черен бръмбар премина пред таралежа, вървеше на зиг-заг и мърмореше сърдито нещо под носа си — или беше загубил нещо и го търсеше, или бяха го излъгали някъде за нещо.

Щом бръмбарът отмина, от другия край на градината се чу щракане. Таралежът повдигна глава, видя, че човекът палеше цигара. Кучето клечеше и го гледаше в очите. Беше удобен момент да се пресече градината, таралежът се сниши и тръгна през тревата. Не виждаше вече нищо около себе си освен трева и подобие на пътека. Едва бе се вмъкнал в тревата, когато чу кълтящ металически звук. Спря се, настръхна, тръпки преминаха по тялото му и всички бодли по гърба щръкнаха в някаква възбуда. Опита се да се повдигне нагоре и да погледне над тревата, за да види какво беше това, металическото, но

тревата се издигаше високо над него; освен покрива на къщата и планината в дъното животинчето не можа нищо друго да види. Звукът се повтори още веднъж, истински металически звук, таралежът се изгърби и го попи с цялото си същество без остатък. Нещо вътре в него се завъртя, сякаш невидима ръка навиваше невидима пружина, и скитникът бе почти готов да се завърти около собствената си ос, но металът от другата страна на тревата повече не се обади. Вместо него се чу гласът на човека, той говореше нещо на жената, споменаваше думата питие, жената също споменаваше тая дума, препоръчваше на питието да опустее и без всякакво въодушевление тръгна към къщата — таралежът долови стъпките ѝ в тревата, а мъжът я предупреждаваше да не разрежда много питието, да не говори много и да бъде внимателна, защото в момента бил в бунтовно състояние. И за да докаже, че е бунтовен, забарабани с пръсти по ракивовата маса и заръмжа: „Реве и стене Днепър широки“. Макар и да си даваше вид, че ръмжи свирепо, беше в добро разположение на духа.

Малко по-късно човекът пиеше своето питие, а жената му доказваше по най-убедителен начин вредата от питието, кафетата и тютюна за неговите шейсе и не знам колко години. Тя настояваше, че тютюнът съдържа *канцерогенно вещество*, а мъжът, допивайки питието си, засвирука „Този свят е тъй прекрасен“ и не се съгласи с доводите на жената, ами запуши, разпали цигарата с голяма охота и целият изчезна в облаци пушек. И за та докаже на жената, че не обръща никакво внимание на бележките ѝ и че нито кафето, нито тютюнът, нито питието му вредят, засвири още по-силно „Този свят е тъй прекрасен“ и започна да си тактува, удряйки металическия поднос. Таралежът веднага навлезе в ритъма на металическото кънтене, невидимата пружина вътре в него се скъса, завъртя го, животинчето полудя и въртейки се и подскачайки, се запъти през дивите карамфили право към човека, кучето и жената. Ни следа от страх нямаше в него, целият околен свят изчезна, като че изтрит с един замах, за да останат само металическите звуци.

Свинеубиецът продължаваше да лежи върху коленете на Е. С., човекът потупваше металическия поднос, галеше с очи пушката, кучето клечеше в нозете му и сияеше заедно със своя стопанин, а жената седеше в плетения ракивов стол, възхищаваше се на Е. С., но не го изразяваше външно, да не би той да се възгордее. Пък той си знаеше

много добре, че му се възхищават, въпреки непрекъснатите спорове и несъгласие с неговите идеи и постъпки.

Всъщност основната грижа на жените е още докато ни поемат в младите ни години, да ни поласкаят, че сме мъжествени, и щом ние се поддадем на ласкателството, започват да ни тласкат безвъзвратно към разумен и полезен живот и тяхната главна не, ами висша грижа е да успеят да ни обуят в топли вълнени чорапи, да ни увият в топли шалове, да ни внушат страх от всякакви сътресения, да ни внушат, че умните хора се приспособяват към околната среда, и да ни обяснят кое е вредно за нас и кое пагубно. Лека-полека те ни приобщават към варената храна, поят ни с вода — ни топла, ни студена, — опаковат ни в хигиенични дрехи за старци против изпотяване и простуда и след като ни превърнат в човешки пашкул, както копринената буба сама се затваря в своя пашкул, наречен от народа *меунка*, сядат насреща ни, за да се възхитят на своето висше творение. Но в мига, когато от гърдите на жената се откъсва въздишка на облекчение и тя се потопява в сладка святост, подобно на господата в деня подир сътворението на света и особено на човека, какавидата пробива *меунката* и излита от нея във формата на пеперуда или на зъл дявол.

Можеше да продължим още, драги читателю, в това направление, ако в този момент тревата наоколо не бе се раздвижила като от вихрушка и не бе привлякла вниманието ни. Кучето Джанка се обърна внезапно и застина неподвижно, сякаш си глътна езика... „Боже!“ — рече жената, а Е. С. възкликна:

— Аферим, дженабет! Я виж какъв дервиш се извъди!

Таралежът танцуваше и се въртеше около своята ос.

— Моят подофицер изпадна в недоумение — рече Е. С.

Той наричаше кучетата си *моите подофицери*. Беше цивилен човек, но имаше слабост към войската, към въоръженията, към едрите жени и срещите с банди. Обичаше думите „подофицер“, „поручик“, „кавалерия“ и „атака“ и винаги им намираще място в речта си. Читателят ще види по-нататък как, обладан от военен дух, героят ни влиза в единоборство и сблъсквания, породени все от тази му слабост към военизирани действия.

Кучето Джанка наистина изпадна в недоумение, защото таралежът ни най-малко не трепна, а продължи да танцува и да се върти под такта на металическото тракане. Човекът удряше с ръка

металния поднос за кафе, неръждяващата стомана кънтеше изпод пръстите му, таралежът подскачаше зает само със себе си. Никой никъде още не е обяснявал от кои времена таралежът се е пристрастил към звука на метал. Старите хора от миналите векове са забелязали тази му слабост, нарекли са един ден от годината Благовец и срещу този ден всички села започват да удрят ръжени, ралници и мотики, провиквайки се: „Бягайте, змии, гуцери и жаби, че утре е Йеремия!“ Когато във всеки двор и във всяка градина кънти желязо, когато всяко селце или махала се превръщат в огромни ковачници, таралежите изпълзят из своите прикрития и теглени неудържимо от металния ек, се запътват към селищата. Те бързат от всички посоки, подтичват или се търкалят по нанадолницата, мамени от металните под-виквания, нахлуват в градините и дворовете и когато слънцето пропадне зад хоризонта, започват да се лутат и да си търсят нови леговища. Присъствието на таралежите в селищата прогонва змиите.

Така хората, като натискат едната везна към себе си, нарушават равновесието в природата в своя полза и прочистват селищата от влечугите... Е. С. не беше виждал още влечуги около къщата си, може би тъкмо присъствието на таралежа ги прогонваше. Той обаче сега не мислеше за влечугите, човекът, жената и кучето се бяха изправили и цялото им внимание бе заето само от танца на скитника.

— Ашколсун! — извика Е. С., удари за последен път металическия поднос и го остави върху масата.

Таралежът спря да се върти, огледа се, примига, но не можа изведнъж да дойде на себе си, все едно че бе паднал от небето.

Тревата наоколо му бе изпотъпкана, сред тревата животинчето видя да стоят мъж и жена толкова огромни, че стигаха почти до небето. Помежду им клечеше кучето, то стигаше до половината на небето. От изненада дългите му уши бяха пораснали, бяха се удължили и опираха до земята. Понеже се съвземаше постепенно, възвръщаше се постепенно към реалния свят, животинчето също така постепенно предугаждаше присъствието на опасност, изгърбваше се, готово в следния миг да се превърне в бодлив юмрук. За това бе необходимо кучето само да излае отгоре му и да замахне с лапа. Кучето не замагна, нито излая, ами продължаваше да стои вцепенено. Вместо него се раздвижи човекът.

Животинчето изпревари човека, превърна се в сива топка върху зелената трева. Топката бе настрохнала от всички страни. Човекът я побутна с цевта на свинеубиеца, таралежът се претърколи и продължи да стои като топка.

— Станал е по-устойчив — каза Е. С. — Бодилите му приличат на броня... Ее, Джанка — обърна се подир малко той към кучето. — Няма да можем вече да го удряме с меката си лапа!

Кучето примига гузно.

— Хайде, върви — каза човекът и побутна с пушката таралежа. — Ако нещо иска да те изплаши, свивай се в танков юмрук и атакувай! Хайде!

Таралежът се търкулна по стъпканата трева, едва-едва показва муцуната си. Жабите откъм блатото се обадиха нестройно, застигнаха се една друга, наместиха гласовете си и започнаха на равни честоти да събарят летящите над тях блатни мухи и комари. Щом чу квакането, таралежът почна да се отпуска предпазливо и предпазливо да се придвижва напред.

— Ай да му се не види и таралежчето! — засмя се жената. — Че то танцува като балерина!

Мъжът седеше обърнат гърбом към жена си, бръмчеше като електростанция — мъчеше се да събере и подреди някаква мисъл, но тя все се разпиляваше в съзнанието му.

— Беше таралежче — каза той, — сега вече е таралеж. И дори не таралеж, а таралежище!... Помниш ли кога цъфна вишнапът, още тогава го забелязах да се крие в цариградските лешници, ей такова юмруче беше, със съвсем меки бодли. Джанка го дебнеше и не позволяваше дори муцуната си да покаже навън. Малко човече — голям страх, все се крие в храстите и потупва с краче, бои се да прекоси градината, въпреки че много му се иска да играе при жабите. Щом ги чуе, че крекнат в блатото отвъд пътя, става неспокойно, щъка нагоре-надолу, по не смее да иде при тях, щото в градината го дебне Джанка. Сега Джанка ще му козирува! Той, щом е успял да премине невредим през всички лисичи капани и през клопките на язовците, значи, вече е възмъжал и нищо не може да го изненада или да го надхитри! Освен някой автомобил ако го изненада, докато пресича пътя към жабите.

— Дано не го изненада — рече жената.

Е. С. взе подпрения на ракитовия стол „Винчестер“, поколеба се дали да го преметне на рамо, или да го носи в ръка, но не можа да реши, защото в този момент откъм пътя се чу трясък, дрънчене на желязо и автомобилно подвикване, което му прозвуча като човешко запитване:

„Кой там?“

— Кой там? — попита на свой ред Е. С. и тръгна през дивите карамфили към шосето, стиснал в едната си ръка свинеубиеца. Подире му заподскача кучето, премяташе се в тревата, изтичваше чевръсто напред, още по-чевръсто се втурваше към стопанина си и се преобръщаше през глава в краката му, косеше с лапи и с опашка нацъфтелите карамфили и беше изпълнено с такова въодушевление, сякаш стопанинът му го отвеждаше на кучешка сватба.

* * *

Докато бодливата настръхнала топка се търкаляше или подтичваше напред към жабите, един брадат швед с шведска кола „СААБ“ приближаваше мястото на пътя, пресичано винаги от таралежа. Очите на човека бяха уморени, пропускаха, без да задържат подробностите от пътя, следейки единствено бялата лъкатушна ивица на осовата линия. Мимоходом зърна някаква черна топка в края на банкета, не можа да разбере дали стои на едно място, или е подвижна; усещаше само движението на автомобила, лекото му и равномерно дишане, като бегач на дълги разстояния, меките лапи на гумите „Дънлоп“ по асфалта, затова и по-късно не можа съвсем точно да си спомни как са се развили събитията и с безкрайно учудване разглеждаше раздраната предна лапа на автомобила.

Преди още Е. С. да стигне до пътя, видя шведската кола „СААБ“ блъсната в една канадска топола. Край колата се щуреше рус човек с руса брада, червено тухлено лице и сини очи. Моторът работеше на пресекулки и с трясъци. Въпреки че на автомобила бе монтиран пластмасов енергопоглъщащ буфер-броня, той не бе предпазен от деформация.

— Какво се случи, господине? — попита Е. С. на своя несръчен френски език, като продължаваше да стиска свинеубиеца в ръката си. — Гума ли спухахте?

Чужденецът заклати глава и почна да обяснява нещо на своя неразбираем шведски език. Говореше, жестикулираше и сочеше станалата на парцал предна гума и огънатата броня.

— Този пластмасов буфер може да предпази бронята от деформация само ако колата се блъсне със скорост пет километра в час — рече Е. С. — Не вярвам вашата скорост да е била толкова малка!

Брадатият човек продължи да клати глава, изплашен от катастрофата и до известна степен малко изплашен от възрастния човек с „Винчестер“, а Джанка стоеше до господаря си, повдигнала огромни уши, вторачена в брадатия човек, готова всеки миг да се хвърли отгоре му, ако рече да нападне нейния стопанин.

— С какво октаново число бензин зареждате двигателя си? — попита Е. С. — В двигателя се чуват ужасни детонационни експлозии. „Бум-бум“ — каза той, като посочи с ръка към полегналия на една страна автомобил.

Другият се съгласи с него, продъквайки нещо средно между а и я и Е. С. на свой ред го попита дали е зареждал двигателя с гориво в Югославия. Щом чу Югославия, шведът веднага се оживи, това може би бе единствената дума, която разбра от целия разговор.

— Изключете двигателя — заповяда Е. С. — Детонационното изгаряне натоварва прекомерно детайлите и може да предизвика повреда в мотовилковия механизъм!

Онзи не го разбра, затова Е. С. отиде при колата и сам изключи мотора. „Тоя, изглежда, не разбира френски език“ — помисли си и му го каза:

— Очевидно вие, шведите, не разбирате френски?

Шведът не го разбираше какво говори, но за всеки случай клатеше глава утвърдително.

— Швейцарците повече разбират от вас френски — каза Е. С. — В кантона Юра например говорят само френски. Всъщност едната половина на кантона се намира във Франция, а другата в Швейцария. Общо взето, швейцарецът разбира френски, а и белгиеецът така също... Сам пътувате, нали?

Брадатият почна да разчесва замислено брадата си.

— Хубави жени имате вие по Шведско — каза му Е. С. на български, — женствени жени, северни, скандинавски жени. Представете ли си каква кръстоска би се получила между една северна жена и един източен мъж!

Е. С. го погледна в светлите очи и се усмихна. Шведът също се усмихна. Е. С. поглади с ръка свинеубиеца, заобиколи колата, затананика „Реве и стене Днепър широки“, тананикането му постепенно премина в ръмжене. Потупа леко с ръка задницата на колата и рече:

— „СААБ“, нали!

Шведът рече:

— „СААБ“.

— И как се случи на равен и прав път да се обърнете?

За да бъде разбран, той се опита да преведе въпроса си и с жестове, като ръкомахаше по най-глухоням начин. Чужденецът го разбра, оживи се и също така с жестове и мимики му обясни, че както си карал колата, видял съвсем близо до банкета нещо като кълбо, ей такава голямо и с шипове на всички страни. Той само закачил кълбото и в същия миг се чул трясък. Гумата изгърмяла, като че била връхлетяла върху бомба, след експлозията той загубил управлението и видял как черното настръхнало кълбо се носи над колата му във въздуха и пада в ливадата, ето от онази страна на пътя.

— Странно — рече Е. С. — Вашата гума е „Дънлоп“, как така е станала на парцали!

Впусна се надълго и нашироко да му обяснява, че „Дънлоп“ се смята за безопасна, че височината на нейното напречно сечение е шейсет на сто от ширината ѝ и че при спукване тя не позволява колелото да легне върху, джантата. Странна е наистина тази експлозия, макар че, знаете ли, в Европа годишно се пукат около пет милиона гуми!

Шведът, щом чу думата Европа, почна да клати силно глава и почти се въодушеви.

Няколкото универсални думи като че ли започнаха да сближават двамата мъже: Европа, „Дънлоп“, кантонът Юра, Югославия, „СААБ“. Не можеха обаче да се разберат от какво е предизвикана катастрофата. Е. С. сметна, че чужденецът е налетял на нещо металическо, което буквално е срязало гумата му; експлозията е предизвикана от няколкото атмосфери налягане. Той просто е връхлетял върху някакво метално парче, изпаднало било от каруца, било от колите, превозващи старо желязо. Какви ли не чуди-сии прекарват колите със старо желязо!

По пътя мина автоvlak, на мястото на катастрофата намали, обади се с клаксона, но не спря. Подир автомобила две двойки коли, с привързани зад тях къщи на колелета хвърлиха дим и прахоляк върху двамата мъже и кучето и отминаха. В обратна посока отмина малолитражка, Е. С. вдигна ръка да я спре, за да се окаже някаква помощ на чужденеца, но малолитражката не му обърна никакво внимание, премина, сякаш бе оскърбена от някого; всъщност тя бе оскърбена от собствения си създател и дълго след като отмина, в полето се разнасяше оскърбеното ѝ пърпорене.

Лицето на шведа леко помръкваше.

— Ще запъна свинеубиеца — рече му Е. С. — и първата кола, която се появи, ще бъде спряна.

Той потупа пушката.

Кучето предугади, че стопанинът му ще прави нещо с пушката, задуши въздуха, заозърта се, стана неспокойно, Е. С. оглеждаше пътя и зърна в края малка точка. Точката едреше, от черна стана сива, после избледня и подир малко към мястото на катастрофата се търколи като портокал оранжев „Запорожец“. Е. С. се приготви да запъне пушката, но не стана нужда, защото оранжевият автомобил намали скоростта, отби встрани и спря край слезлия от пътя чужденец. „Запорожецът“ тъй бе нажежен, че въздухът над каросерията му пламтеше. Когато човекът изгаси мотора, машината продължи да пъшка още дълго време и дълго време от нея се разнасяше заплашително съскане и пукот, сякаш всеки миг щеше да експлодира.

Бе кола на „Пътна помощ“. Е. С. я огледа, учуди се, че такава кола може да се притича на помощ, когато тя самата се нуждае от помощ. Техникът — плешив, мустакат и приветлив човек — бе отворил задния капак, за да се охлажда моторът, и когато Е. С. и шведът надникнаха, видяха под капака мотор, който напомняше нещо средно между пишеща машина и фотографически апарат.

— Това е шведска кола „СААБ“ — каза Е. С. на техника. — Човекът е спукал гума, но е имал късмет и се отърва леко. Прегазил е нещо желязно.

— Пирон — рече техникът, след като видя отблизо нацепената гума. — Просто се чудя откъде по нашите пътища се въргалят толкова много пирони! Нашите шофьори са свикнали и ги заобикалят, а чужденците налитат право отгоре им и естествено е гумите да експлодират. В Европа нямат пирони.

При думата Европа шведът се оживи и почна да клати глава. Техникът вдигна капака на багажника, извади резервната гума, сетне порови в джобовете си и измъкна от тях пирон. Показа го под носа на шведа и рече:

— Пирон! Ще се вардиш от него и ще отбиваш, щом видиш на пътя пирон! Това е опасна работа за гумите, да сгазиш пирон е все едно да стъпиш върху ръчна граната.

За по-голяма убедителност и за да онагледя казаното дотук, техникът замахна, уж че ще пробива резервната гума, допря върха на пилона до нея и рече: „Бум!“ Шведът разбра, лицето му се проясни, отиде при спуканата гума и показа с пръст къде точно е нацепена.

— Ама че глупав народ — каза техникът на Е. С. — Не може да се подсети, че ако настъпи пилон, гумата отива на кино! Жалко за новата гума!

Той се залови да сменя гумата, работеше сръчно, с лекота, по едно време дори почна да си подсвирква. Дали от това, че работеше с охота, дали от това, че имаше приветливо лице с големи мустаци, дали от това, че по време на работата си подсвиркуваше небрежно — Е. С. не можа да определи, — но в присъствието на този човек му беше спокойно. Чужденецът също така се отпусна, извади лула, кесия с тютюн „Амфора“, натъпка лулата и я разпали. Приятен аромат се разнесе над пътя, кучето Джанка изду ноздри и почна да души въздуха. Шведът подаде кесията с тютюн на Е. С., той му отказа. „Отвикнах, рече, с лула много ми щипеше на езика.“ И тогава шведът се бръкна, та извади кутия с много тънки пури, Е. С. си взе пура, помириша я и запали. Беше силна, но мека, замайваше го леко при всяко дръпване.

Слънцето клонеше към залез, почти докосваше вече тънкия хребет на планината. Под тях, в ниското, София се губеше в дим. Двамата мъже пушеха, застанали един до друг, брадатият швед продължаваше да разпалва съсредоточено лулата си и тя почна да бълва пушеци като локомотив. Вдигна очи от лулата, искаше да каже нещо на Е. С., но нещо на пътя привлече вниманието му. Човекът извади лулата от устата си, побутна Е. С. и му посочи с лулата напред. През дима Е. С. видя на пътя своя таралеж. Животинчето стоеше загледано към хората и щом хората проговориха, а кучето припна към него, се спусна да бяга чевръсто. Кучето правеше едри скокове, дългите му уши лежеха хоризонтално назад, по и таралежът бързаше, прекоси пътя, сви се на топка и се затъркаля по насипа, за да слезе долу и да продължи бягството си към блатото.

Подир кучето се втурна шведът, понесъл в ръката димящата си лула. Брада и коси се вееха като в библейска картина. Ако кучето тичаше по петите на таралежа и лаеше с всички сили, то шведът се мъчеше да му пресече пътя, викаше нещо подобно на: „Хой! Хой!“, подхлъзна се на насипа, търкулна се по него, обаче не изпусна лулата

от ръката си. Е. С. го видя подир малко да се изправя на крака, да дръпва един или два пъти от лулата и да се озърта около себе си. Можа да открие само кучето, потънало до гърди в тревата. Таралежът беше изчезнал. Но ето че в ливадата се заклати тревата, шведът забеляза това, подрипна и хукна към разклатената трева, показвайки с димящата си лула на кучето къде да търси. Джанка бафна неуверено и се запровира през високата трева.

Е. С. си каза: „Това не е таралежът“, защото блатото оставаше встрани от чужденеца и кучето. Жабите вече бяха излезли на брега и подвикваха таралежа към себе си. Е. С. реши, че животинчето вече е стигнало при жабите. За потвърждение на горното той видя как изпод краката на шведа излетя яребица. Силното и пърхане изплаши чужденеца, гой изпусна лулата си в тревата, наведе се да я вземе, а птицата като полетя ниско над ливадата, се скри отново в тревата. Кучето хукна да я гони, стопанинът завика с всичка сила: „Джанка, Джанкааа!“, и го върна назад.

Изкачвайки се по насипа, шведът жестикулираше, говореше неразбрано, обръщаше се да погледне назад в ливадата, разпалваше лулата, удряше се с ръце по бедрата, по челото, заливаше се от смях и като наближи Е. С., все така удряйки се по бедрата и по челото и димейки с лулата си, му обясни, че таралежът се бил изпречил на пътя му и предната гума тъкмо него била настъпила, добре, ама не можала да го прегazi, защото той е пробил гумата с бодлите си, отхвърчал е нависоко и е паднал в ливадата. Брадатият беше като дете, почти щастлив, че един таралеж се е изпречил на пътя и спукал гумата на автомобила му.

— Авантюра! Авантюра! — завика той.

— Какво му стана на тоя брадатия? — попита техникът, зает със смяната на гумата.

— Казва, че е настъпил таралеж — рече Е. С., — че от това била експлодирала гумата му и че за него това е голямо приключение. Изглежда, че не е виждал таралеж и смята животинчето едва ли не за противотанкова граната.

— Глупости! — рече техникът. — Къде може таралеж да спука автомобилна гума! Още повече „Дънлоп“.

— „Дънлоп“! „Дънлоп“! — рече шведът, заклати глава и още веднъж разказа с жестове и мимика как е минал през таралежа и как

таралежът го е отхвърлил встрани от пътя.

— Има стари таралежи — рече Е. С., — които са извънредно яки, бодлите им се втвърдяват като стомана и ако настъпиш такъв таралеж с гумен ботуш, той ще пробие ходилото.

— Ботуш може — каза техникът, — но автомобилна гума по никой начин. Тоя разправя детинщини.

— Те са като деца — рече Е. С., — те и датчаните.

Техникът запали мотора, с няколко маневри изведе колата на пътя и когато слезе от нея, каза на Е. С., че е пробит горният край на радиатора.

— Ще трябва да го придружа до сервиза — рече на себе си той.

Шведът се вмъкна в колата си, порови се из багажа и се показа с едно страхотно съоръжение в ръце — беше някакво подобие на фотографически апарат, голямо едва ли не колкото мотора под капака на „Запорожеца“. Съоръжението наистина се оказа фотографически апарат. Чужденецът клекна пред автомобила си и като изстискваше бяла течност от една туба, нарисува върху черния асфалт бял таралеж. Таралежът бе голям почти колкото кучето Джанка. Кучето следеше внимателно работата на чужденеца и щом таралежът стана готов, бафна, наведе се и го помириса. Но бялата течност беше лютивва, миришеше силно на ацетон и кучето кихна. Шведът отстъпи назад и помоли Е. С., ако обича, да застане пред автомобила, за да го фотографира заедно с таралежа. Обясняваше, че щял да даде материала в телевизията и да го онагледя със снимката; или нещо подобно. Не можа да се разбере съвсем точно, но във всеки случай стана дума за телевизията.

Е. С. се фотографира, застанал между нарисувания таралеж и кучето. Шведът поиска адрес, обясни с жестове, че ще прати фотографията по пощата, ръкува се много сърдечно с Е. С., седна в своята кола „СААБ“ и зачака да тръгнат. Техникът отиде при четирикракия подвижен сервиз, който още свистеше и пышкаше, запали мотора и повлече катастрофиралия чужденец след себе си.

— Проверете работната смес в двигателя му — извика Е. С. към техника. — Тези детонационни експлозии никак не ми се харесват.

Колата на „Пътна помощ“ вдигаше шум като вършачка и техникът не можа да чуе какво му каза Е. С. Шведът бе показал едната си ръка навън през прозореца, стискаше в нея димящата си лула и

махаше непрекъснато за довиждане. Е. С. също помахаша, наведе се да потупа кучето по челото и каза: „Хайде!“ Дватама тръгнаха към къщата.

(Не се мина много време и Е. С. получи писмо от шведа. В писмото имаше голяма фотография, същата, която човекът направи със своя страхотен фотографически апарат. Тази снимка сега стои на видно място в кабинета на Е. С. Ако я погледнете, ще ви направи впечатление, че кучето много любопитно гледа към вас, а Е. С., с праметнат на рамо „Винчестер“, с очила и загаснала тънка пура в устата, гледа малко подозрително.)

Та двамата тръгнаха към къщата, слънцето се бе скрило зад планината, цялата природа наоколо се бе стаила, изпълнена с очакване. Коминът на къщата димеше, жената приготвяше вечерята. Стигна до ракистовия стол сред дивите карамфили, отпусна се в стола, запали изгасналата пура и след като вдъхна дълбоко дим и се закашля, каза на кучето:

— Видя ли какво направи нашият таралеж! Той не само че умее да танцува и да се върти като дервиш, ами хвърля и автомобили в шанеца! Дааа! — рече той и забарабани с пръсти по масата. — Ако наистина е така, ще видиш какво ще произлезе през следващите недели.

Искаше му се много разказаното от чужденеца да е истина и *почти* повярва в неговия глухоням разказ. Беше в много добро разположение на духа, извика на жена Си: „Пусни плочата!“ и се засвирука с уста „Този свят е тъй прекрасен“. Подир малко откъм къщата се разнесе гласът на певицата. Тя излезе от прозореца, мина през верандата, нагази сред дивите карамфили и се спря при Е. С., отпуснат в ракистовия стол. Той престана да свирука, заслушан в гласа на певицата.

Певицата тръгна да се разхожда из полудивата градина, късаше карамфили, убеждаваше с цялата си страст Е. С., че този свят е тъй прекрасен, и хвърляше по някой и друг карамфил в нозете му. Кучето се навеждаше, помирисваше карамфила, поглеждаше господаря си и махаше с опашка. Ако съпругата знаеше, че певицата къса диви карамфили и докато пее, ги хвърля в нозете на Е. С., веднага би спряла грамофона. Тя обаче не подозираше нищо, заета изцяло в приготвяването на вечерята. Единственият свидетел, който би могъл

да издаде тайната на господаря си, бе Джанка, но кучето нямаше да стори това, защото едно куче никога не издава тайните на господаря си.

* * *

Правим тук едно отклонение, драги читателю, и се връщаме назад към миналото, защото смятаме, че с това можем да хвърлим малко светлина върху характера на Е. С. и да турим един допълнителен контур в неговия портрет. Човек, колкото и да пише, никога не е сигурен кое е по-силно в една история — действието или образите, — затова с една ръка рисува образите, с другата ръка тегли конците на действието и много често може да се случи дясната ръка да не знае какво върши лявата ръка или обратно: прочие това любезният читател и сам е забелязал.

През тридесетте години значителна част от тютюневата реколта започна да заобикаля държавния бандерол, промъкваше се на пръсти покрай него и се изнизваше по тайни пътеки било към вътрешния, било към външните пазари. Всъщност началото на тази контрабанда бе започнало още в 1923 година, когато имаше незапомнена тютюнева реколта и австрийците пуснаха в производство специални цигари, посветени на незапомнената реколта (тези цигари се казваха „Ернте 23“, преживяха няколко изменения и сега можете да ги намерите дори и на нашия пазар в оранжево-зелена опаковка), та като започна от 1923 година, контрабандата на тютюн се разширяваше постепенно и доби такива размери, че държавата бе принудена да вземе необходимите мерки и да върне отново всичко под своя контрол.

За по-ефикасен надзор в тютюневите райони бяха разпратени голям брой акцизни, хора, опитни в своята работа. Те трябваше да следят цялата продукция да минава през държавния бандерол и нито един лист повече да не се отклонява по черни пътища както за вътрешния пазар, така и за износа зад граница. Акцизните развиваха голяма дейност, наложиха глоби на селското население от тютюнопроизводителните райони, защото то режеше калъпи тютюн по домовете си и свиваше цигари от вестник, вместо да купува фабрични папироси, както повелява законът, или пакети с рязан тютюн за лула,

белязани с белега на държавния бандерол. Тук и там бяха заловени отделни контрабандисти, повечето от тях восковарджии; те идеха от Троянско, Ловчанско или Тетевенско, караха с коне и катъри пчелен восък и восковина, а в замяна на това откарваха от тютюневите райони калъпи с жълт като восък тютюн. Това обаче бяха единични контрабандисти, големите банди не бяха засегнати. Бандите имаха свои ятаци и свои посредници както по селата, така също и доверени хора сред властите, разполагаха с тайни складове, кервани, бяха си създали постоянно действащи канали, навсякъде имаха свои очи и уши.

За да противодействуват на контрабандистите, акцизните предприеха контрамерки, вербуваха ятаци, сдобиха се с верни очи и уши, често изненадваха контрабандистите, водеха престрелки е тях, но онези хора бяха хора отчаяни, гонени от закона, сражаваха се безразсъдно и се измъкваха под носа на преследвачите. Дори и ако на самата граница се завържеше престрелка, контрабандистите успяваха по някакъв начин да се измъкнат. Докато една част от тях задържаха преследвачите, другата част изчезваше с кервана в нощта и когато гърмежите секваха, не се чуваше нито тропот на копита, нито конско цвилене. Очевидно те си имаха свои хора и на самата граница и подпомагани от тях, успяваха да преминат на чужда територия.

Преследването на контрабандистите не бе ефикасно и заради това, че те бяха подкупили или вербували свои хора и сред самите акцизни. След като се убедиха, че взетите до тоя момент мерки не са ефикасни, властите от столицата изпратиха Е. С. в тютюневите райони и го натовариха със задачата да инспектира и да пречисти районите от бандите. Голям ефект можеше да се постигне, ако Е. С. съумееше да ликвидира бандата на някой си Арнаутина, зловеща личност, обвита от мистична мътва.

За да се легализира и за да не събуди никакви подозрения, Е. С. се представи за ловец, по цели дни кръстосваше с ловна пушка тютюневите райони, претършува всички изоставени колиби по лозята, надникваше в сеновали, полски навеси, разнебитени плевни и всички кътчета, където му се струваше, че може да се укрие тютюн. На третата седмица той вече знаеше в кои дни керваните от животинска тяга се прехвърлят през границата, кои са пътищата на контрабандистите (пътищата бяха два, единият служеше за вариант и

се използваше при положение, че акцизните усетеха нещо и тръгнаха по петите на бандитите), с какво въоръжение разполагат, кои са ятаците им и прочие. В определен ден през границата се прехвърляше човек-свръзка, който бе и водач на керваните. Граничните власти знаеха за него и го пропускаха да се прехвърли на наша територия. Един ден Е. С. посети граничната заграда. Посрещна го млад поручик с епикурейско лице.

— Поручик — каза му Е. С. — Едно анонимно лице минава през границата с ваше знание в определени дни. Ние също знаем дните на преминаването и знаем също така и за връзките ви с това анонимно лице. — Поручикът стоеше изпънат пред него и козируваше. — За да премахнете петното, хвърлено върху вашата офицерска чест, изисква се от вас нощес да задържите въпросното лице и на разсъмване да го върнете обратно зад граница. Давате ли ми своята честна офицерска дума, поручик, че ще изпълните всичко това?

След дълги увъртания, оправдания и отричания най-сетне поручикът полупризна, че се е случвало понякога да пропускат някой бедняк от пограничния район, и даде своята честна офицерска дума, че ако се появи човек през нощта, то той ще бъде задържан. Е. С. се запозна с терена на границата и лично определи местата на пограничните секретни постове. Набитото му око запамети всички ориентирни на границата и, слава богу, защото, както сам читателят ще се убеди по-нататък, това се оказа крайно необходимо през нощта.

Е. С. отказа да бъде придружен от войници на връщане, боеше се, че от овчарските колиби ще го забележат, а той знаеше, че навсякъде контрабадистите имат свои очи и уши. Същия ден, въоръжен с два пистолета, зае позиция в ниска горичка. Веднага от края на горичката започваха лозя, спускаха се по полегат склон, долу лъкатушеше тънка сребриста ивица. В ниското имаше кладенец, изтичащата вода освежаваше двата бряга, по тях растеше зелената трева и Е. С. сметна, че бандитите ще спрат конете си през нощта край този извор на паша. От всички страни изворът се обграждаше от безводни баири, покрити с лозя, с тютюница, ниски храсти, самотни дървета, трънак и къпина. Черни колиби от лозови пръчки стърчаха разпръснати произволно; всъщност те не бяха пръснати произволно, а всяка колиба бе обърната към своето лозе и гледаше с вратата си към лозето. Почти пред всяка колиба се тъмнееше огнище от стар огън.

Беше сигурен, че тъкмо тук трябва да стане срещата между контрабандистите и свързката, идваща през границата. От това място до границата бяха достатъчни два часа усилен ход с коне. Настани се удобно в горичката, в самия ѝ край, така че да може да наблюдава целия начупен терен пред себе си, а самият той да остане незабелязан. Беше още рано, слънцето едва клонеше към залез, затова се излегна и започна да наблюдава природата.

В дола, край изтичащия от кладенчето поток, се повдигаше и падаше край водата бяло облаче. То ту се разпръскваше, ту се събираше и падаше отново край водата. Когато над кладенчето падна сянка, облачето се вдигна и се разпръсна постепенно. Бяха бели пеперуди. Пъстър кълвач премина над лозето, летеше и се обаждаше призивно на някого в дола. Слезе в дола, мушна се в клоните на полусухо дърво и подир малко оттам се чу картечна стрелба: птицата обработваше с човката си гнилата кора на дървото. Ято яребици с жалко писукане се появи в края на гората, тръгна през лозето и се стаи във високия и сух треволяк край къпинов храст. Диагонално през тютюницата мина заек, Е. С. се оживи, изправи се на лакти и почна да оглежда околността. Чудеше се какво може да е подплашило заека. Не чака дълго, в тютюницата се появи лисица. Душейки непрекъснато земята, тя мина по дирята на заека. Слънцето пропадна зад планините, природата се смълча и стаи, сякаш се двоумеше какво да предприеме по-нататък. И докато се двоумеше, откъм дола запълзя лек здрач, обгърна постепенно лозя, тютюница, кичури дървета, храсталак и сиви колиби. Земята доби плът, натежа, стана по-тъмна. Небето все още светлееше, но постепенно се обезцвети. Долове и баири стихнаха, осветени слабо от унила есенна луна. На два или три пъти далеко зад баирите се обадиха кучета, после всичко потъна в тишина.

Малко преди полунощ дочу приглушено пръхтене откъм дола, тропот на копита, човешки говор. Няколко колиби тъмнееха в ниското, есенната луна хвърляше слаба светлина върху обраните лозя и тютюница. Е. С. се измъкна от горичката, тръгна предпазливо през лозето. Пред една от колибите в дола пламна огън. Е. С. се спря в лозето. Огънят се разгаряше, пламъците се издигнаха високо и осветиха няколко силуета. Седем или осем души бяха, двама хвърлиха допълнително дърва в огъня, зад тях се движеха тромаво гърбати животни — беше керванът с товарите тютюн, пуснат да пасе край

потока. Мъжете насядаха в кръг около огъня, започнаха да вечерят, а Е. С. се придвижи още напред; искаше да се доближи незабелязано, за да може да чуе разговора на контрабандистите.

Вниманието му привличаше човек с някаква бяла намотка на главата и с широка бяла риза. Като говореха, бандитите се обръщаха постоянно към него. Човекът в бялата намотка на главата не говореше, само понякога правеше неопределен жест с ръце. Е. С. се промъкваше тихо през лозето, избра си голям къпинов храст за прикритие, но когато наближи храста, в краката му изпърхаха яребици, записукаха и се пръснаха, подскачайки по склона по посока на огъня. Мъжете при огъня наскачаха.

— Кой там? — попита дрезгав глас. — Бедуин!

Очевидно това беше парола.

Е. С. се заизмъква тихо назад и встрани. Един от мъжете направи няколко крачки напред, вгледа се в тъмнината и подсвирна на два пъти — първия път удължено, втория път кратко. Неполучил отговор, човекът се прокашля и се върна отново при огнището. Другите се раздвижиха, станаха и един по един се оттеглиха в близката колиба. Край огъня остана само един човек, с бялата кърпа около главата. Това беше Арнаутина. „Вероятно ще дремнат малко в колибата“ — помисли Е. С.

Почака още малко и извика в разредената тишина. Разреденият въздух много бързо пренесе гласа му до седналия край огъня човек.

— Кой е? — попита човекът, без да става, и се хвана за пушката.

— Заблуден човек — рече Е. С. и заслиза към него.

— Ние всички сме заблудени — каза контрабандистът и го покани да се приближи към огъня.

Той отмести пушката настрана. Е. С. го наблюдаваше внимателно и попоглеждаше и към колибата, да види дали някой от другите контрабандисти няма да се покаже. Никакъв човек не се появи.

— Седнете! — рече човекът с бялата кърпа на главата.

Е. С. седна точно срещу него, запали цигара и смучейки жадно от нея, разказа как се е заблудил и как е объркал пътя, подмамен от някаква птица. Той повикал, птицата му отвърнала, както му се сторило, с човешки глас, тръгнал по посока на гласа, чувал го ту от дясната си, ту от лявата си страна, после гласът изчезнал вдън земя и тогава разбрал, че това е било птица, а не човек, но било вече късно да

се ориентира в непознатата местност. Някакво подобие на усмивка се появи върху лицето на Арнаутина, потрептя и се стопи в дълбоките бръчки.

— Сова е било — рече той и хвърли сухи лозини върху жаравата.

Е. С. пушеше и разглеждаше черното лице насреща си. Лицето бе обезобразено диагонално с белег от сабя или нож. Над челото бе омотано нещо като тюрбан, под лицето се гънеше на широки гънки бяла риза, върху която непознатият бе наметнал излиняло сетре. По белега Е. С. позна, че пред него седи Арнаутина, беше слушал по селата за този белег. Огледа спънатите коне, гърбавите им силуети се очертаваха ясно на лунната светлина. Откъм колибата се дочуваше хъркане.

— Керванджии? — попита Е. С.

— Керванджии — каза Арнаутина и се обърна назад да види конете.

Когато отново се обърна към огъня, видя, че заблуденият човек гледаше към небето. Арнаутина също погледна към небето. Високо в тъмнината бръмчеше пропелер. Двамата постояха с погледи, насочени към небето, вслушвайки се в пропелера.

— Самолет — рече Арнаутина.

— „Юнкерс“ — каза Е. С., но като послуша още малко, се коригира. — Не, не е „Юнкерс“, това е „Фоке-Булф“

— Не ги разбирам — каза безразлично Арнаутина.

Помълчаха, загледани в огъня. Огънят помежду им тлееше, примигваше сънено, сива пепел почна да покрива жаравата. Като живо животно той се свиваше, готвейки се да заспи под пепелта. Арнаутина не му позволи. Той разбърка с пръчка жаравата, извади го от дрямката му, обърна се да потърси още лозини зад себе си и когато взе наръч и поиска да го хвърли в жаравата, видя дулата на два револвера, насочени към гърдите му.

Е. С. следеше всяко движение на контрабандиста. Бе решен твърдо да стреля и при най-малкия опит за съпротива. Когато Арнаутина видя двата револвера, отпусна леко лозините върху огъня, лицето му си остана спокойно. Без да бърза, той раздра широката риза и разкри гърдите и стомаха си чак до пояса. Изпод ризата зейна огромна рана, жива, подвижна под играещите пламъци.

— Проказа ли? — попита Е. С.

Контрабандистът поклати тъжно глава. Свирепото му лице омекваше, свиваше се болезнено, в очите се появи влага. Беше тъжен като всеки обречен човек. Е. С. прибра револверите, тлеещата жарава продължи да хвърля кървави отблясъци върху огромната рана на човека и създаваше илюзията, че е пламтяща и изгаря, както живата жарава би ни изгаряла.

— Има ли акцизни в твоята група? — попита малко по-късно Е. С.

— Двама — рече човекът.

— Тях ще оставиш тук — каза му Е. С., — а ти с твоите хора вдигни кервана! Повече не се връщайте тук!

Прокаженият човек се поклони ниско. Лицето му продължаваше да бъде все така тъжно, с тъжни очи, обрасло с рядка четина. Приличаше на изоставена нива орница. Стопанинът се бе опитал да изоре една бразда по нея, ралото едва-едва бе раздрало камънака, стопанинът е поогледал-поогледал, почесал се е по врата, вдигнал се е с ралото и с добитъка си, изоставяйки нивата на божието провидение. Но и божието провидение, изглежда, бе отвърнало лице от нея, защото само плевел никнеше и обграждаше от двете страни белега от посичане. Никой нищо не бе посял, никой нищо нямаше да жъне.

В нощта пропяха петли, до двамата мъже достигна само ехото на гласовете им. „Фокс-Вулф“ или „Юнкерс“ бе отбръмчал.

— Първи петли — каза контрабандистът. — Късно стана.

Той се взираше напрегнато в тъмнината, слушваше се, но никакъв звук отникъде не идваше. Само конете хрупкаха шумно тревата край потока.

— Знаете ли пътя през границата? — попита Е. С.

— Трябваше да дойде човек — рече контрабандистът и скри с ризата раната си. — Отдавна трябваше да дойде.

— Може да е спрял от властите на границата — каза Е. С.

Контрабандистът го погледна в очите. Е. С. почувствува упрек в погледа на човека. Мина му през ума, че другият може би се досеща.

— Пригответе се! — каза Е. С. — Аз ще ви водя!

Недоумение се изписа по лицето на контрабандиста.

— Преди да се пригответе обаче, завържете моите акцизни в колибата! — нареди му Е. С. и се изправи.

Прокаженият извика нечие име, появи се човек с дълъг нож, прокаженият му нареди какво да прави и онзи с ножа изчезна отново в колибата. Оттам се чу шум, падане на нещо тежко, пъшкане. Петима човека излязоха от колибата, събраха конете и Е. С. ги поведе в тъмнината. Прокаженият вървеше безшумно по петите му; стъпваше леко, като котка, но дишаше шумно. Вървяха мълчаливо, есенната луна слизаше към хоризонта и избледняваше, сивите сенки край хората и конете се издължаваха. Сънени птици пърхаха в нозете на хората и ги стряскаха. Птиците се пръсваха, пицяха тревожно и с отчаяно писукане се търсеха и събираха отново.

При трети петли Е. С. се спря и посочи на прокажения човек далечни светлини. Бяха едва забележими, мигаха, губеха се, появяваха се отново.

— Това долу е Димотика — каза Е. С. — Повече не се връщайте тука! Вървете и бог да ви закриля!

— Бог да ви благослови — каза прокаженият човек, поклони се ниско на Е. С. и поведе своята опърпана банда към мъждукащите светлини на Димотика. Е. С. тръгна по обратния път и накъдето и да се обърнеше, виждаше само горящата рана и посеченото тъжно лице на прокажения. Образът на контрабандиста до такава степен се бе врязал в съзнанието му, че чак до разсъмване земята около него, и целия свят около него му се струваше като изоставено, посечено със сабя лице. Минаваше край изоставени колиби и плевни, пълни с контрабанден тютюн, но не им обръщаше никакво внимание, защото тази контрабанда щеше да бъде превърната в дим, без да остави следа отподире си. Нищета и униение го обграждаше отвсякъде, не бе никак въодушевен от мисията си, контрабандата на тютюн за него бе добила друг смисъл.

Дневната светлина приглуши образа на прокажения в съзнанието му, но не го заличи.

В първото село поиска от общината да му бъде дадено униформено лице. Въпросното униформено лице се яви: беше селският пъдар с държавна униформена капа. Останалото му облекло бе цивилно. Като гледаше кривите му крака и силната широка длан, Е. С. го попита:

— Кавалерист ли си служил?

— Кавалерист — рече пъдарят.

— Можеш ли да нанасяш къси и остри удари?

— Мога — рече онзи и прибра петите си, опитвайки се да застане мирно.

Поведе го със себе си към колибата със завързаните акцизни. По пътя го накара да отсече яки лескови пръчки и на въпроса на пъдаря защо са пръчките, му каза, че са нужни да се насинят два дебели задника. Заповяда на пъдаря да измъкне от колибата двамата завързани акцизни, те, щом видяха Е. С., из едно гърло почнаха да разказват как направили пусия да заловят контрабандистите, как водили ръкопашен бой с тях, но ония били многочислени, вързали ги, напъхали им кърпи в устата, та едва дишали, и ако Е. С. не бил дошъл със селския пъдар да ги освободи, можело и да се задушат в тая колиба, защото ония варвари пет пари не давали за живота на човека, и прочие.

Е. С. заповяда на полския пъдар да смъкне панталоните им, белнаха се задните части на протестиращите и молеци акцизни, пъдарят замахна с кавалерийски жест, сякаш ще нанесе саблен удар, и стовари лесковата пръчка върху едного. Розова ивица пропълзя и легна върху белите мяса на акцизния. Той изпищя с все сили, сви се като гъсеница, а през това време пъдарят замахна, та стовари пръчката върху втория. И той се сви като гъсеница и запищя.

— Марш! — извика им Е. С. — Говеда безподобни!

Той ругаеше гръмливо и извън себе си от гняв, ровеше нервно, с треперещи ръце, и търсеше двата пистолета. Но онези не го дочакаха да намери револверите, ами подрипнаха тъй високо от земята, сякаш се готвеха да преодолеят земната гравитация, и бегом вдигаха гащите си, паднали чак до глезените им. Нямаха време да ги завързват, ами се носеха като вятър през лозята и тютюницата, придържаха с по една ръка гащите, мъчейки се да прикрият срамотиите си...

Най-сетне Е. С. се добра до револверите, изпразни пълнителите им във въздуха и когато погледна да види дали онези още бягат през тютюницата, не видя и следа от тях. Вместо тях в тютюницата се появи тъжното посечено лице на контрабандиста, прокаженият се поклони и изчезна по същия невероятен и неочакван начин, както се н бе появил.

Прокаженият му се яви още няколко пъти, раздираше-ризата си пред него, гледаше го тъжно или пък му се покланяше ниско, без раболепие, отдавайки нужното уважение към Е. С., като запазваше

своето достойнство. Ако се покажеше на вратата, Е. С. му даваше гръб и се обръщаше към прозореца, прокаженият мигом заставаеше на прозореца, вторачил в него тъжните си очи. Зеещата рана пулсираше като жива, белегът от посечено лъщеше оголен, напомнящ за бразда, която никога не е засявана и от която никога нищо не ще поникне. Е. С. зарязва завинаги инспекторската си работа в Държавния бандерол и замина за шест месеца в Еленския балкан. Там той се отдаде изцяло на лов, стъпка подир стъпка започна да прониква в тайния свят на животните и за да не пази тайната само за себе си, почна да описва всичко видено. В свободното си време утешаваше войнишки жени и млади вдовици, когато дивата липа цъфна и чифтосаните птици полудяваха от аромата ѝ, Е. С. попадна на разкошна жена, според неговото лично определение това не беше жена, ами Акропол. Докато се луташе из Акропола, удивлявайки се на античните му изящни форми, той зърна отдалеко, върху пустинно плато, прокажения. Онзи направи опит да се доближи, но Е. С. му рече:

— Не те ща!

Онзи го разбра, обърна се гърбом към него и повече не го обезпокои с присъствието си. Отдалечаваше се гърбом, загръщайки с широк жест раздраната риза — искаше да прикрие с нея раната си.

Жената-Акропол го погледна изненадано, поиска да прикрие античните си и изящни колонади, но Е. С. не и даде възможност, да стори това, почувствува се изведнъж варварин, обхвана го внезапно злият дух на разрушението, втурна се с всичката си сила и страст в Акропола, преобръщайки по пътя си колонадите му. Тогава именно Е. С. усети ръмжене в кръвта си, а в мрачните дълбини на душата му започна да пулсира нов ритъм, който подир години щеше да се излее в ръмжащото тананикане „Реве и стене Днепър широки“. По-късно, излегнат сред развалините на Акропола, си мислеше, че варварите навсякъде носят със себе си разрушението, но заедно с него те сеят и семето на живота.

* * *

В следващите няколко дни Е. С. се помъчи да сприятели кучето Джанка с таралежа. При всеки опит на кучето да спре животинчето и да му препречи пътя към жабите Е. С. се намесваше, издърпваше ушите на Джанка, заканваше ѝ се с пръст, заплашваше я, кучето клякаше в тревата, гледаше господаря си право в очите и потупваше виновно с опашка. От дърпане ушите на Джанка тъй много пораснаха, че отдалече заприличаха на педя човек — лакът уши. Най-после кучето привикна да застава мирно, когато таралежът се зададеше откъм лещака и заякнал и наежел, минаваше с левентска стъпка по пътеката. Все със същата левентска стъпка той се изкачваше на шосето, преминаваше през него, претъркулваше се през глава по склона и вярвам, че ако можеше да свири с уста, то той би си подсвирквал в най-добро разположение на духа. Но тъй като не умееше да свири с уста, таралежът се задоволяваше да диша шумно през нос, а то бе почти като подсвиркване.

Благодарение на човека бе турен ред, за всекиго се намери въздух. Но изглежда, че когато работите ни изглеждат най-добре, тъкмо тогава съдбата надниква с едно око и разтревожена от реда, се залавя веднага да внесе безпорядък. В нашия случай тя използва една лисица, хитра колкото си ще и два пъти по-лукава. Лисицата живееше в близост с вилната зона, издири кои стопани отглеждат пилета-бройлери и почна да яде бройлерите. Бройлерът, нали няма никакъв инстинкт за самосъхранение, щом видеше, че се задава към него лисицата, се разтреперваше от любопитство: като какво ли ще е това, дете иде към него. И когато лисицата го ухапваше леко и го повдигаше от земята, бройлерът въртеше главата си на всички страни, цъкаше с език от изненада и едва не умираше от любопитство да разбере какво искат да правят с него. Пък лисицата не искаше нищо да прави, ами го отнасяше на тайно място, скриваше се с бройлера и подир малко се появяваше пак, облизвайки муцуната си. От тези пирове все се случваше по някоя пилешка перушинка да се завре между зъбите на лисицата, да гъделичка небцето ѝ, от който гъдел тя се усмихваше така приятно, че чак притваряше леко очите си.

Щом изпояде бройлерите на вилната зона, лисицата походи няколко дни гладна, между зъбите ѝ се въртеше пилешка перушинка и я гъделичкаше, но усмивката ѝ стана малко кисела. Една сутрин тя пресече таралежовата пътечка, помири се я, разгледа я в двете посоки и тръгна да търси плячката. През това време таралежът пиеше вода и преди да зърне лисицата, тя първа го зърна. Гладът я побутваше и с няколко скока само лисицата стигна до животинчето, в движение замахна с лапа и го преобърна по гръб, тя търсеше незащитения корем, при втория замах на лапата щеше да изкорми животинчето. Но и таралежът беше чевръст: още докато го преобръщаха, се сви тъй бързо в юмрук, че се чу отсечено и късо пропукване — изпукаха настръхналите бодли. Лисицата затъркаля настръхналата топка по тревата, избоде лапите си, опита с муцуна да намери пролука, няколко бодила се впиха в муцуната ѝ, тя се отдръпна и почна да киха. Постоя в размисъл и осенена от внезапна идея, подскочи във въздуха. Макар че носът я болеше от убоденото, тя усети как пилешката перушинка гъделичка небцето ѝ, усмихна се и бутна таралежа във водата.

Той не разбра веднага, че е във водата. Само усети, че нещо го люлее, че се завърта бавно и че не лежи на твърдата земя. Чу отдалеко кучешки лай и гласа на Е. С., който подвикваше окуражително. Не му остана много време да се ослушва, изведнъж усети, че под корема му се просмуква вода, вода докосна носа му, таралежът се изплаши, опита се да се отдръпне от водата, тя се раздвижи и го стисна с мократа си лапа за муцуната. Обхвана го ужас, в един миг се отпусна, оголи корема си и показа муцуна навън.

Навън, застанала на брега, гъделичкайки се с кокошата перушинка по небцето, го чакаше лисицата.

Страхът от водата надделя пред страха от лисицата и животинката заплува към брега. Лисицата вече посягаше с лапа да измъкне удавника, застанала гърбом към храстите. Тя се готвеше да го преобърне по гръб още във водата, да оголи незащитения корем, но не ѝ остана време за това. Таралежът зърна в храстите две уши, размахани заканително, чу бойния вик на кучето Джанка, лисицата се огъна пред него като видение, а следващия миг кучето разплискваше водата с големи скокове, мъчейки се да пресече пътя на лисицата.

Щом кучето и лисицата изчезнаха, от храстите се появи Е. С., сипейки турски възклицателни по всички посоки. Таралежът се бе

добрал до сушата зашеметен, мокър и тъй объркан, сякаш току-що е паднал от небето. Стоеше неловко, мигаше срещу Е. С., човекът клекна до него, та надникна в очите му, таралежът не издържа на погледа и избяга срамежливо. Подир много лутане намери най-тайното място, скри се в него и до вечерта суши на слънцето бодливия си кожух. От водата бодлите бяха омекнали, таралежът се свиваше и разпускаше, за да ги изсуши чак до основите, и привечер доби отново кураж, защото, като се свиваше на топка, чуваше как бодлите се изпъват, удрят се един в друг и кънтят леко; бяха станали отново гъвкави и твърди като стомана... Остана да нощува в тайното място, не намери кураж да иде при жабите, само ги слушаше как го викат; те го викаха до късно през нощта, прегракнаха от викане и на края се прибраха обидени в блатото.

Когато Е. С. видя лисицата и натикания във водата таралеж, си каза: „Ще се съревноваваме!“, и реши да се намеси и да тури ред в безпорядъка. За целта повика споменатия в началото шоп и му рече:

— Вие, шопите, сте невъзприемчиви хора!

Шопът веднага се съгласи с него, че са невъзприемчиви.

— Ама сте хитри!

Тогавя Е. С. му обясни, че наоколо се навърта лисица, и го попита дали може да хване жива тая лисица, а шопът му каза, че може да я хване жива, и попита какво ще прави с жива лисица, а Е. С. му каза, че нищо не иска да й прави, само иска шопът, като я хване, да й завърже едно звънче на врата и да я пусне на свобода. Шопът попита колко ще му се плати за тая работа, каза му се толкова и толкова, оня пресметна наум, видя, че работата е на сметка, и се съгласи.

Два дни по-късно в околностите на вилната зона се появи звънче, звънчето все се криеше из храстите и по усойните места. Заблудената овца на шопя дочу звънчето, припна право към него, проблея призивно няколко пъти с надеждата, че другата овца ще й се обади.

Обаче какво бе учудването на овцата, ние едва ли можем да си представим, когато доближи мамещото я звънче и видя, че насреща й не стои никаква овца, заета с кротка паша, ами стои една отчаяна лисица със звънче на шията. „Ако пък разбирам нещо, да пукна!“ — си рече овцата, впрегна в работа целия си овчи акъл, дано внесе някаква яснота в туй природно явление, по колкото повече се напрягаше, толкова по-неясна й се струваше цялата работа.

Примамен от звънчето — защото звънът на метал винаги го е привличал, — таралежът също прояви любопитство и отиде да види, по още отдалеко забеляза лисицата как клечи край един пъп, звъни със звънчето и се преструва, че има безкрайно отчаян вид. Таралежът сметна, че лисицата е измислила тая хитрина за него, за да го примамва със звънчето, да го бутне във водата и когато почне да се дави, да го удари с лапата си по незащитения корем. Тръпки пробягаха по корема му, усети спазми вътре в него и притискайки го плътно към земята, се оттегли назад. Лисицата остана да клечи край пъна и да подрънква отчаяно. Винаги след това, щом чуеше звъntenето на звънчето, таралежът си плюеше на петите и гледаше да е по-далеко от него.

Работите му тръгнаха спокойно, когато минаваше през градината с нацъфтелите карамфили, кучето Джанка стоеше мирно и му козируваше, човекът димеше като локомотив с цигарата, потънал до гуша в своите коректури, лисицата подрънкваше предупредително със звънчето, автомобилите по пътя ръмжеха отдалеко или подвикваха с клаксоните си, да не би да сгазят някого, и сякаш нищо вече не заплашваше таралежа. Рано една сутрин слепок препречи пътя му, таралежът го нападна веднага, влечугото се замята, бранейки се отчаяно, и дори успя да стегне в пръстен животинката. Воден от опита на деди и прадеди, таралежът откри слабото място на слепока — там, дето завършваше главата, — впи зъби в него и усети как слепокът започна да разхлабва люспестия пръстен. Природата у всекиго е турила ахилесова пета и всичко на този свят е уязвимо, стига само да знаем къде е слабото му място. Таралежът познаваше слабото място на влечугите, както и своето слабо място — корема, — затова и докато подтичваше или танцуваше из храстите и докато пробягваше през пътя, гледаше коремът да му бъде винаги защитен...

Щом мъртвият слепок се отпусна, потръпвайки, върху земята, таралежът го подръпна за опашката, за да го изтегли назад в гъстите храсти. Чу, че някой изсъска заканително зад гърба му, обърна се чевръсто и веднага се сниши до земята.

Зад него стоеше огромна змия. Беше повдигнала глава, гледаше го с немигащите си, непроницаеми змийски очи, малко през рамо — почти като човек. Бодливецът се наежи, изгърби се леко, удряйки се един в друг, бодлите му прокълтяха. За втори път виждаше голямото влечуго. Първия път го зърна мимоходом, беше още съвсем малко

таралежче. Вървеше през гората, захапало опашката на майка си, зад която се редяха братята му, всяко захапало опашката на братчето си, да не се изгубят. Майката водеше кервана към ягдовата поляна, по пътя се спряха, за да мине нещо голямо и съскащо. Беше същата голяма змия, тогава таралежчето не се изплаши от нея, защото пред него стоеше като щит майка му. Запомни погледа — студен и вторачен, — сивото плоско чело и жълтата гуша. Влечугото повдигна глава от тревата, видя таралежката с малките (бе ги погледнало пак така през рамо, както го гледаше и сега) и отмина по пътя си. Майката поведе малките, поспираше се, слушваше се и по-късно, когато стигнаха при ягодите и се пръснаха по поляната, все обикаляше неспокойно около децата си и гледаше към гората няма ли да се покаже змията. Тя повече не се появи, сума време мина оттогава и ето сега за втори път се изпречваше на пътя.

Не беше настроена нападателно, просъска лениво, сниши глава и тръгна небрежно по пътя си. Беше голямо влечуго, дълго време, след като отмина, тревата продължи да се люлее зад гърба му. През целия ден, както и на следващия, и на по-следващия, таралежът все се оглеждаше по пътя си дали няма да види отново плоската змийска глава, пепелявото чело, жълтата гуша и немигащите, пронизателни очи. Една надвечер зърна влечугото, покачено върху темето на изоставен мравуняк. Бе се навило на колело, дремеше или спеше. Бодливата животинка заобиколи издалеко изоставения мравуняк и мина на пръсти покрай това неприятно място. Нещо му подсказваше, че трябва да стои далеко от змията. На два пъти я видя да лежи ничком върху пътеката, затуй промени пътя си и това веднага направи впечатление на Е. С., но той само си го отбеляза, без да му обърне достатъчно внимание.

Бе погълнат изцяло от своите коректури. Ту си подсвиркваше, ту ръмжеше, в зависимост от характера на материала, който коригира. Заобикалящият го свят постепенно се смаляваше, минаваше на втори план, загубваше контрастните си очертания. Дори лисичето звънче едва долавяше, макар че лисицата се мяташе истерично и сипеше страхотни проклетия из цялата вилна зона. Беше му приятно, че таралежът промени пътеката си, приближи се по-близко до него и до кучето, но стоеше някак гърбом към животинката, защото строеше пред себе си свой свят, населен с дивеч, с човечество и с природа,

дъхтящ на прясно печатарско мастило. Но и през дъха на мастилото изостреното обоняние на човека можеше да долови сухия дъх на орехова шума, на влага от крепостни зидове, на контрабанден тютюн, дъх на потно женско тяло, слухът проследяваше тропота от копито на сърна, тъжен лисичи лай, скърцането на чекрък, задъхано дишане, а пред очите се мяркаха женски червени чорапи, бягащ пѣдпѣдък през окосена ливада, къпеца се жена в реката, умиращ глиган, който ломи стара гора с глигите си; защото, драги читателю, измъчван от своето въображение и твърде често угнетяван от него, Е. С. влизаше в остър спор и съревнование с природата и човечеството и строеше сам своя природа и свое човечество — по този начин се опълчваше срещу света. Понякога до такава степен се въодушевяваше, че когато буреносен облак се спускаше от планината и с гръм изливаше своя товар върху градината, Е. С. заставаше на верандата, присвиваше очи под блясъка на светкавиците и викаше към стихията: „Аз съм, аз съм!“ Показваше се тънка пролука, в пролуката надничаше далечно и синьо небе, сякаш стихията искаше да надникне и да се увери, че това е именно той, застанал с димяща цигара на верандата.

Понякога, като дращеше нервно коректурите, сечеше, снаждаше и подкърпваше, виждаше, че между реалния свят и художествения свят, потопен в печатарско мастило, изграждан от безкрайните съчетания на буквите и на препинателните знаци, има една съвсем тънка пролука, напомняща пролуката сред небесния гръм и светкавиците. Той се вираше с проницателните си очи в нея като в нещо отвъдно и в тънката светла цепнатина виждаше как се търкаля малка настръхнала запетайка, разтяга се, свива се на кълбо, отново се разтяга, пълне през цепнатината, опипва с муцуна пътя си и внимава да не падне нито от тази, нито от отвъдната страна.

Беше таралежът, видим единствено от вътрешното око на човека. Обаче имаше и дни, когато му се струваше, че настръхналата запетайка в светлата ивица не е таралежът, ами е самият той, изгърбен от усилието да тегли черта между реалния и въображаемия свят. В такива състояния Е. С. започваше да почуква с пръст издрасканите коректури и да ръмжи заканително. Чуваше как вътре в него нещо бръмчи като електростанция, натрупват се енергийни товари, безшумно се сричат и разпиляват, без да предизвикват експлозия. Ако се случеше тогава

таралежът да минава по пътеката към жабите, Е. С. му подвикваше окуражително, гълчеше го дружелюбно и го подканяше:

— Хайде, време е да произведеме гръм и трясък върху шосето!

Таралежът се старееше и ако имаше късмет, произвеждаше експлозия в някоя автомобилна гума.

* * *

В едно дрезгаво утро Е. С. чу трясък откъм пътя; трясъкът бе сподирен от глух удар и дрънчене на желязо. Настана тишина, в тишината изсвири призивно клаксон, сподирен от гръмки възклицателни на френски език. „Руански акцент!“ — помисли си Е. С. и изсипа в стаята няколко турски възклицателни по адрес на ония с руанското произношение, защото му се стори, че автомобилът им се е блъснал в телената ограда на градината и е съсипал оградата.

— Какво стана? — попита сънено жената.

Е. С. поставяше очилата си и търсеше пушката.

— Полутоварна кола „Берлие“ — каза той, прехвърляйки пушката през рамо. — Познавам я по клаксона. Нашият таралеж отби още един автомобил от пътя.

— Мигар ти вярваш, че това е работа на таралежа! — учуди се жената.

— Ще ми се да вярвам — рече Е. С. и излезе от къщата, като си тананикаше: „Алон з’анфан дьо ла патри“.

Джанка изтича през дебелия роса на градината, развявайки мократа си опашка.

— Хайде, момчета! — подканяше я Е. С.

В крайния шанец бе полегнала полутоварна кола „Берлие“, модел „РТ-504“. Изглежда, че от колата забелязаха човека с кучето и пушката, защото натиснаха отново клаксона.

— Не бойте се — промърмори Е. С., макар че никаква тревога не се забелязваше около полутоварната кола. — Идвам, идвам!

Беше в повишено състояние надуха, засили се и с къс и остър отскок прелетя над оградата. Още докато се приземяваше с приклякане в росната трева, дочу откъм автомобила френското възклицание:

„Олалааа!“ Видя в кабината две бабички, загледани с възхищение в него, и ги определи като стогодишни бабички.

— Аллах керим! — рече Е. С, когато доближи полутоварната кола и видя двете бабички, оправящи усърдно своя грим.

Те бяха тъй много съсредоточени в работата си, сякаш никаква катастрофа не бе се случила и единствената им грижа бе да поправят грима си и да приведат в ред своите прически.

— Много се гиздите, каракуди безподобни — забеляза Е. С, като надникваше в кабината. — За къде сте се запътили, аллах да ви е на помощ!

Щом чуха името на аллах, двете бабички се оживиха, едната от тях заклати въодушевено глава и възкликна:

— Аллах, аллах!

Втората бабичка очевидно по-бавно превключваше, успя да догони мисълта на спътничката си, лицето ѝ засия, тя също заклати глава въодушевено и възкликна:

— Моамед, Моамед!

— Мохамед е неговият пророк — рече Е. С. — Сигурно пътувате за Истанбул?

Двете бабички плеснаха с ръце и веднага се съгласиха с него, че пътуват за Истанбул, и като се допълваха една друга, пресичаха се една друга или пък си пречеха, обясняваха на френски език, че пътуват за Истанбул, че са от френския град Руан с прочутата катедрала, че смятали да закусят в София, но някакво много настръхнало животно препречило пътя им, нещо като Мики Маус било — не успели да го разгледат съвсем добре в дрезгавото утро, — автомобилът, вместо да смачка горкото животно, отхвъркнал със спукана гума в шанеца, а горкото животно се завъртяло на пътя, погледнало ги ехидно и се отдалечило с бързи крачки точно към онова място, гдето господинът тъй леко прескочи оградата, че премина като видение над нея и ги смая.

— Дайте ми вие на мене да смайвам — рече Е. С. — Че аз само да тупна с крак от място, и мога да излетя нагоре два метра високо.

Говореше им на български, защото се боеше да демонстрира своя френски пред френските бабички, и още докато говореше, тупна с крак и се издигна право нагоре почти до покрива на кабината. Двете бабички възкликнаха и провряха гримираните си глави навън през

кабината, но Е. С. се приземяваше и за да убие удара, приклепна леко. Извади от джоба си недопушената шведска пура, оставена му от шведа с шведската кола „СААБ“, и я пъкна в единия ъгъл на устата си.

Бабиците, като видяха пурата, веднага възрази и му предложи цигари „Житан“. Тримата запушиха, в прохладното безветрено утро се заизви син пушек, обви двете пътнички, мъжа, автомобилната кабина. Пушекът изстиваше и вместо да се издига нагоре, падаше ниско, кучето Джанка го помириша и взе да киха от острата миризма. Е. С. вдишваше дълбоко дима, замириша му на Латински квартал, на Монмартр, на френски момичета, на Айфелова кула.

— И какво ще правите в Истанбул, почитаеми госпожи? — попита Е. С.

Бабиците не разбраха въпроса му, само закимаха с глави и повториха:

— Истанбул, Истанбул!

— Сигурно за хашиш сте тръгнали! — закани им се с пръст той и се усмихна.

Щом чува да се споменава за хашиш, двете пътнички отново се въодушевиха, неколкократно повториха: „Хашиш, хашиш!“, а едната се порови в арматурното табло и измъкна от него цветна картичка. Тя я показа на застаналия отвън мъж и той видя на цветната картичка мустакат турчин, чиято глава бе увенчана със старовремски фес *азизие*.

— Азизие — рече Е. С. — Тия фесове са въведени на въоръжение върху турските глави по времето на турския султан Азиз, затуй се и наричат азизие. Същият този султан и нов марш е въвел, маршът му също тъй се нарича азизие. Старовремски работи!

Пътничките поклатиха глави и за да докажат, че са разбрали всичко, възкликнаха въодушевено, из едно гърло:

— Султан, султан!

— Мадам — поклати глава Е. С. — Хубаво е, че от всичко се въодушевявате, но за да стигнете до Истанбул, да видите там своите султани и да натоварите колата с хашиш, все пак трябва по някакъв начин да смените спуканата гума и да излезете от шанеца. Ако сте въоръжени с търпение, можем да почакаме колата на „Пътна помощ“, а ако нямате търпение, пак ще чакаме „Пътна помощ“ — обясни повторно той, — подвижен сервиз.

Бабичките бяха озадачени от нещо, станаха сериозни, оправиха редките си косици и възразиха, че не са госпожи, а госпожици. Стана неловко. За да излезе от неловкото положение, Е. С. се изкачи чевръсто по насипа, следван от своето куче. Огледа пътя, да види не иде ли оранжевият „Запорожец“. Пътят бе пуст, губеше се в студените сутрешни изпарения. Оранжево слънце се показваше на хоризонта. Откъм полутоварната кола двете бабички бяха показали главите си през кабината и гледаха човека и кучето, изрязани на фона на едрото слънце. Високо в небето летеше ято гривеци, птиците слизаха от планината към полето да търсят храна. Пътничките видяха как човекът свали своя „Винчестер“, прицели се бързо, чу се къс трясък и без да поглежда повече към небето, човекът прехвърли през рамо още димящата пушка. Една птица се откъсна от ятото, сякаш бе сграбчена от невидима ръка и запратена право надолу, към земята.

— Олалааа! — възкликнаха двете жени.

Птицата се завъртя във въздуха, прилична на парцал, и падна в ливадите. Кучето се спусна през тревата, а Е. С. с димящата все още пушка тръгна към приклекналата в шанеца кола. Той видя, че от кабината го гледаха два чифта очи, изпълнени с възхищение, а по лицата на пътничките въпреки тежкия грим се долавяше изразът на изумление, сякаш чужденките бяха зърнали някакво митическо същество пред себе си.

Е. С. не се изненада, защото неведнъж в своя шейсет и не знам колко годишен живот бе будил възхищение и бе изтръгвал възторг от жените. Освен възторга, изписан по лицата, двете жени го дариха и с възклицанията си, като почти едновременно изрекоха:

— Султан! — а втората допълни — *Азизие!*

Първата бабичка се обърна, та я погледна недоумяващо, но се сети, защото тутакси се присъедини към нея и също каза:

— *Азизие!*

Кучето се показва на пътя, стиснало в зъбите си убитата птица. Е. С. искаше да му извика нещо, но в този миг слухът му долови познато ръмжене. Даде гръб на кучето, загледан към противоположната страна на пътя. Видя там оранжево петно да пъпле, внимателно и срамежливо като домашна хлебарка. Беше познатата кола на „Пътна помощ“.

— Излезе ви късметът, каракуди такива — рече дружелюбно Е. С. и се усмихна на чужденките. — Моят човек сега ще ви отпрати.

Наричаше техника „моя човек“, защото техникът наричаше всичко „мой човек“. Той си свирукаше безгласно, докато сменяше спуканите гуми или се навираще под капациите на моторите, и независимо от това, дали сменя бушон, шарнирни болтове, джантата или коригира авансите, за да избегне неприятното чукане в двигателите — към всичко се обръщаше с „мой човек“; и Е. С. също наричаше мой човек, както и кучето му.

Та „моят човек“ приближи със „Запорожеца“, автомобилът отби срамежливо от пътя и още по-срамежливо погледа с двата си фара полутоварното „Берлие“. Двете бабички пооправиха грима си и зачакаха спокойно. От колата слезе техникът.

— Добро утро, мой човек, пак ли ще сменяме гума? — Той прокара ръка по голото си теме. С опакото на дланта пооправи мустаците си, щръкнали право нагоре, нито много войнствено, нито много миролюбиво; във всеки случай издаваха състоянието на готовност у своя притежател. Техникът беше плешив, младежта нарича такива плешиви хора *кубета* заради лъскавите им и голи темета, а когато човекът е полуплешив, младежта го нарича *полукубе*. От гледна точка на младежта, която ходи с дълги коси и с бакенбарди, по един лакът дълги, техникът беше чисто кубе, обаче голотата на главата му се компенсираше до известна степен от рижите мустаци, сякаш цялата растителност от темето се бе преместила и се бе скупчила под носа на човека.

— Как ги намират тия пирони! — учудваше се техникът. — Аз непрекъснато циркулирам и още не съм налетял на пирон, а тия чужденци, щом стъпят на наше шосе, и налетяват на пирон!

— Не е пирон — рече Е. С. — Пътничките твърдят, че са настъпили нещо настръхнало и от това експлодирала гумата им.

— Мани ги тия гюдери! — рече техникът. — Те нищо не разбират!

Обърна се към пътничките, показва им голям и лъскав пирон и с един замах го прегъна на две. Очите на пътничките излязоха от орбитите, техникът с един замах изправи пилона и го прибра в джоба си, а двете бабички си прибраха очите в орбитите. За да ги довърши окончателно, техникът запретна ръкава на ризата си, сви ръка и им показва колко голям и твърд е мускулът му. От свивката на лакътя до рамото се изду огромен мускул, втвърди се, за един миг ръката на

човека заприлича на антична статуя. Пътничките се претрашиха, попипаха с пръсти, но не се въодушевиха, а започнаха да въздишат като пневматически машини.

Подир което техникът свали ръкава на ризата си и се зае да смени спуканата гума, а Е. С. покани бабичките да слязат да се поразтърчат. Те обаче отказаха, било много влажно, а и относно ревматизма и т.н. Те не излязоха от кабината дори и когато техникът поиска да запали мотора и да изкара колата им на пътя, а само се посместиха в единия край на кабината, за да освободят мястото пред кормилото. Техникът запълни почти цялата кабина с мускули и с рижи мустаци, с две маневри изведе колата на асфалта, задмина „Запорожеца“ и спря.

„Запорожецът“ стоеше кривокрак и унил като беден роднина в края на пътя, срамуваше се, изглежда, и се стараеше да бъде незабележим, но неговият ярък оранжев цвят пет пари не даваше за срамежливостта на стопанина си, от един километър разстояние се удряше по гърдите и крещеше: „Вижте ме, това съм аз!“ Е. С. го гледаше малко разсеяно, по лицето му пробягваше разсеяна дружелюбна усмивка, а в съзнанието му се луташе кухненската срамежлива хлебарка, наричана от него шеговито „калугерката“.

Хлебарката се появяваше от някоя пукнатина на кухненския шкаф, гдето не си и подозирал, че има пукнатина, и може да я откриеш само ако се вторачиш продължително в нея, опипваше с антени въздуха, ослушваше се с антените, обработваше, изглежда, някаква информация, потребна само на буболечния свят, с две помръдвания излагаше на показ цялата си кехлибарена прелест и щом Е. С. ѝ се обадеше, тя мигом пропадеше под някой перваз. Буболечката се скриваше, обаче двете мустачета едва забележимо се подаваха иззад прикритието, насочени право към Е. С. Извънредно срамежлива хлебарка наистина, човекът убеждаваше жена си, че тя се срамува и че му напомня калугерка, която те поглежда полускрито, загадъчна усмивка трепти на устните ѝ, изкусителна усмивка, която е трижди поизкусителна, защото е срамежлива. За да прикрие дяволското творение върху лицето си, калугерката прикрива с шепя своята изкусителна усмивка, но ако ти погледнеш през спуснатите срамежливо ресници на очите ѝ, ще видиш как изведнъж пропадаш в бездна, така дълбоко и безвъзвратно, че само голите ти пети остават отвън да стърчат. Това си

бе негово, съвсем частно мнение, несподделено от жена му; напротив, тя се вбесяваше, щом зърнеше хлебарката, и с такова настървение почваше да я преследва из кухнята, че човек наистина може да си помисли, че в кухнята е влязла калугерка-изкусителка да съблазнява мъжа ѝ и да го примамва с лепкавите си срамежливи очи. Хлебарката веднага изчезваше, стопанката с трясък отваряше и затваряше чекмеджета и врати, от време на време изтръскваше пенъоара си, да не би буболечката случайно да се напъха в пазвата ѝ, а лицето ѝ добиваше грозен израз. Е. С., напротив, свирукаше си миролюбиво и попоглеждаше с едно око дървената ламперия (наричана от средните чиновници „вагонна шарка“, мечта на всички средни чиновници — собственици на вили или на вилни места), там някъде между безбройните пукнатини той виждаше да се подават срамежливо две кехлибарени мустачета. Знаеше, че тези срамежливи мустачета трептят специално за него, и ни веднъж не издаде на жена си скривалището на буболечката, а имаше и случаи, когато зъл дух го обхващаше и тогава той насочваше жена си в съвсем противоположна посока.

Като се извинявам пред читателя за отклонението подир хлебарката, аз се връщам отново на пътя. Моментът, в който сме отново на пътя, двете пътнички се разместваха в автомобилната кабина, за да може едната от тях да се настани пред кормилото, техникът оправяше мустаците си, този път той правеше това не с опакото на дланта си, а само с върха на пръстите, изпод ризата му във всички посоки играеха и тичаха мускули, а Е. С., следван от своето мокро куче, все още стискаше гривека, крачеше към полутоварната кола и се мъчеше да си спомни как е на френски език „риба“, и не можеше да си спомни. „Каракуда“ пък съвсем не можеше да си спомни.

— Тия две бабички са станали вътре на куки — рече му техникът, прибавяйки и неизбежното „мой човек“. — Имам чувството, че са ги монтирали още във Франция и както са ги монтирали, така са ги пуснали да пътуват и така трябва да стигнат чак до техния Цариград, а там сигурно ще има човек, който да ги демонтира от кабината.

— Да, да! — рече разсеяно Е. С., мъчейки се все още да си спомни как е „риба“ на френски език.

Спомни си думата едва когато се сбогува с двете пътнички. „Поасон“ беше, възкликна в себе си той. Те го гледаха сияещо,

изрекоха много благодарности, отрупаха го с ласкателства и го дариха на края с по една печална усмивка. Е. С. се разнежи, пътничките надникнаха зад очилата му и откриха влага в неговите очи.

— И внимавайте — рече им Е. С., — поасони такива, да не се издавите в Дарданелите!

Подир печалните си усмивки двете бабички възвърнаха отново въодушевения израз на лицата си, съгласиха се тутакси с Е. С. и повториха като ехо след него:

— Поасон! Поасон!

Миг след това те станаха неузнаваеми. Лицата им добиха строг и съсредоточен израз на йоги, очите се отправиха напред по пътя, бабичката зад кормилото с отмерен удар върху лоста извади двигателя от статично положение, чу се рев, „Берлие“, модел „РТ-504“, стартира и в следващия миг Е. С. усети как го обграждат вихрови потоци. Беше тъй неочаквано това потегляне на двете бабички, че когато дойде на себе си, човекът видя отнесената си от вихрушката шапка да се търкаля по асфалта, а в дъното сивият воал на сутрешните изпарения попи бързо в себе си някакво автомобилно подобие.

Колата бе потеглила с гръм и бе изчезнала като призрак.

* * *

— Мааму стара, тия дръпнаха от място като космонавти — рече техникът.

Е. С. се обърна и го видя да оправя мустаците си. Вихровите потоци ги бяха тъй разбъркали, че във всички посоки стърчаха кичури.

— Стари бойни коне! — рече му Е. С. и отиде да вземе шапката си, легнала върху пътя. През това време кучето Джанка подрипваше из високата трева край пътя, тук пъхваше муцуна, там пъхваше муцуна, слушваше се, пак подрипваше и пак въвираще муцуна в тревата, за да души: търсеше отнесения от вихъра гривек. Като не можа да го намери, се върна при стопанина си за помощ. Стопанинът стоеше с шапка в ръка, загледан в далечината на пътя. Ноздрите му бяха разширени, приличаше на стар боен кон, усетил миризмата на барут. Дори не погледна кучето, макар че то на два пъти го побутна леко по крака.

Техникът си бе пооправил мустаците, доближи Е. С. и му каза, че често среща на пътя подобни бабички.

— Лани например — разказваше той — една геферманка караше спортна кола с каска.

— Каква геферманка? — не го разбра Е. С.

— От ГФР — обясни му техникът. — Тия от ГФР са геферманки. Беше с каска и цялата ѝ кабина бе натъпкана с бутилки и термоси. Изглежда, че бабичките живеят само с алкохол и кафе.

— Изглежда — каза Е. С.

— Каквото и да правят, остаряват, и туй-то! — рече техникът. — Нищо не помага срещу старостта. То си е природа. Кога човек е помлад, може и да излъже природата или да се пребори с нея, както аз например се боря.

— Борим се не с природата, а с техниката — каза му Е. С. — Човекът изобретява какви ли не работи и щом ги изобрети, почва да се бори с изобретението си, обаче изобретението в повечето случаи го побеждава.

— При мене тия не минават — възрази му техникът. — Двигател още не ми се е опрял, а и природата не може да ме надвие. — Той

показа мускулите си. — Тя, природата, ми смъкна косата от темето, ама аз се изхитрих и я виж, мустаци съм си оставил. Ако природата ми опасе мустаците, ще си пусна брада и пак няма да се дам.

Е. С. се развесели.

— Браво — поздрави той техника. — Ти си първият, когото виждам да е измамил природата!

— О-хо! — рече опя и отиде да запали колата си.

„Запорожецът“ не беше никак въодушевен от това, изръмжа заканително, прокашля се, промърмори нещо под нос и чак тогава събуди мотора си и изхвърли син дим от ауспуха. Тръгна назад, за да направи маневра, но едва потегли, изгърмя, кихна и спря. Е. С. видя как изпод задната гума полетя свитият на топка таралеж, търколи се по склона и пропадна в ливадата.

— Ах, майка му стара! — извика техникът, който излизаше от колата, като че излизаше от черупката си. — Това не може да бъде!

— Казах ли ти! — въодушеви се Е. С. — Ето сега със собствените си очи виждаш как таралежът ти спуска гумата. Това е моят таралеж!

Възнагради го с много възклицателни на турски език, побутваше с „Винчестера“ си приклеknалия край спуканата гума техник, потупваше с крак по асфалта и беше почти щастлив, сякаш сам той бе легнал под колелото и бе предизвикал експлозия в гумата. Техникът свали спуканата гума, тури резервна, пот на струйки се стичаше по голото му кубе, по челото и бузите и се скриваше в разбърканите мустаци. Когато привърши, отри ръце в крачолите си, запали цигара и рече на Е. С., че това не е от таралежа, а просто гумата е била износена, затова се е спукала.

— Аз пък смятам, че е от таралежа — държеше на своето си Е. С. — Пътят тука става опасен, властите ще трябва да турят знак за автомобилистите да карат внимателно.

— А, знак! — вдигна пренебрежително рамене техникът. — Знак с таралеж няма никъде!

— Тука трябва да има — не се предаваше Е. С. — Таралежът издебва колите и щом ги види, че се задават, се свива на топка и се хвърля право под краката им. Станал е бунтовен, защото автомобилите му препречват пътя към жабите.

В този момент оранжевият автомобил се закашля и изхвърли гъст дим от ауспуха.

— Бре че съм загубен — удари се по челото техникът. — Забравил съм да изгася мотора!

Отиде да изгаси мотора, на пътя стана тихо. В тишината се зачу тракане, сякаш някой пишеше на пишеща машина. Техникът погледна учудено автомобила си. След като потрака, автомобилът изръмжа и млъкна.

— Какво му стана на този автомобил? — попита техникът.

— Трепери още от таралежа — засмя се Е. С. — Лесно ли е да седнеш върху таралеж! Запорожците, които на времето написаха знаменитото писмо до турския султан, са знаели какво значи да седнеш върху таралеж, затуй именно и питат султана, който ги заплашва, дали може с голия си задник да убоде таралеж.

— Кха, кха! — зачу се от автомобила, сякаш „Запорожецът“ сам бе взел участие в написването на писмото на запорожците.

Е. С. се зае да разкаже със свои думи писмото на запорожците до султана, техникът много се оживи от текста на писмото, почна да си оправя и да засуква мустаците, двамата се смееха гръмко, дори кучето Джанка направи опит да се усмихне и размаха опашката си. Автомобилът на пътя процвили и пак затрака, сякаш пишеше на пишеща машина.

— Ще почна да откачам — рече техникът, замахна и удари с юмрук капака на колата.

Тя спря да пише на машина, послуша се, нещо вътре в нея издрънча и наоколо се разнесе продължителна въздишка.

— Всичко иде от писмото на запорожците — рече му Е. С. — От него се оживи автомобилът.

Сякаш за да докаже мисълта на човека, автомобилът затрака и излая. Кучето подскочи към него, помириша го, обърна се да погледне стопанина си, дано в неговите очи намери някакъв отговор, но нито стопанинът, нито човекът с мустаците можеха да дадат някакъв отговор.

— Ху! — чу се откъм колата.

— Тя да не вземе да се разпадне? — попита Е. С.

— Само това не — рече техникът. — Сега ще запаля мотора, да видя каква е тая работа.

Докато отиваше към колата, отвътре се чу трясък, сякаш някой стреля с огнестрелно оръжие. От спуснатите стъкла на прозорците излезе дим, техникът навря кубето си в дима и запали двигателя. Моторът заръмжа, хвърли дим от ауспуха, захълца и започна да пици като цикада. „Запорожецът“ се затъркала неохотно на кривите си колела, вървеше опипом, проверяваше всяка дупка на пътя и обвит в пушеци, запълзя по асфалта, душейки непрекъснато шосето пред себе си, както кучето Джанка понякога вървеше по оставена следа от животно и душеше с нос земята.

* * *

Колата се отдалечи бавно, смали се и изчезна, обаче пред очите на Е. С. продължаваше да стои нейният оранжев, ярък цвят. Той сравни мислено заминаването на полутоварната „Берлие“ със заминаването на „Запорожеца“. Френската кола замина заедно с цвета и с конструкцията си. „Запорожецът“ замина кривокрак, неугледен, подтичваше унило, обгърнат в облаци пушек, и когато целият път опустя, той все още продължаваше да стои пред очите на човека, оранжев и ярък, като портокалова коруба.

Обърна се и тръгна към дома. Кучето тръгна подире му. Спря се в тревата, забеляза паяжина, опъната между два стръка трева. В паяжината бе оплетена муха. В единия край на мрежата зърна паяка, застанал на пусия. Е. С. взе мухата, стреснатият паяк затича по разклатената мрежа. Мухата бе куха, суха, от нея бе останала само корубата ѝ. Паякът бе изпил всичко от насекомото и то стоеше върху дланта на човека като насекомо — с тяло, с глава и крила на муха, без да е муха. Пред очите му отново изникна оранжевата коруба на автомобила.

Взе мухата със себе си, затананика, но песента не бе нито „Този свят е тъй прекрасен“, нито „Реве и стене Днепър широки“, а нещо средно между двете мелодии, сякаш пътьом вземаше по няколко такта ту от едната, ту от другата мелодия. Пред къщата го чакаше неговият раkitов стол, раkitовата маса — отрупана с коректури — и върху масата чаша с димящо кафе. Загледа се в мухата, куха и лека, отпи разсеяно от кафето. Съсредоточаваше се в света на своите коректури,

изолираше се постепенно от външния свят и когато по-късно посегна към писалката, всичко наоколо беше изчезнало; бе останал сам — с коректурите, с дъха на печатарското мастило, с разредения пушек от цигарата и с празната коруба на мухата. Подпреният на стола „Винчестер“ го гледаше равнодушно с едното си око. Малко по-късно жената му донесе сутрешната поща, взе да му препоръчва какво да прегледа от литературните издания и дори си позволи да похвали някакви разкази, направили ѝ впечатление, но той я отпъди гневно от себе си с думите:

— Разказ ли? Чий разказ? Какъв разказ? Прейскурант! Литература ли е това! Прейскурантиздат!

* * *

Хубаво е да си поспиш сутрин и да усещаш как слънцето гъделичка и топли носа ти. Можеш да се излежаваш колкото си искаш в своето тайно местенце, известно само на тебе. В такива сутрешни часове ти се ще да затананикаш в просъница, но един таралеж не може да тананика, затова той се задоволява да дреме блажено и да сумти блажено с нос. А сумтенето с нос е, кажи-речи, като подсвиркване. Отвъд храстите, из гъстака, се чува някой да тупа с лапи и да вика: „Пух! Пух!“ Това е язовецът, пак е напъхал раираната си муцуна в земното гнездо на осите, затова пухти така недоволно. Отдалеко, в самия край на вилната зона, се дочува звънчето на лисицата — изтощена от глад, тя продължава да подтичва и да сипе проклетия върху целия свят. Пчела жужи из въздуха, чака да падне росата, за да навлезе в полудивата градина.

Росата падна, пчелата влезе в градината.

Е. С. вече седеше пред чаша с димящо кафе, върху коректурите лежеше по гръб корубата на мухата. Е. С. отпиваше от кафето, вглеждаше се в корубата и когато пчелата го доближи, видя, че главата на човека също дими. Но пчелата нямаше време да се занимава с него. Голямата градина я чакаше с нацъфтелите цветя, всеки цвят трябваше да се обработи внимателно, ни едно цветче не биваше да бъде пропуснато. Появиха се и други насекоми, заподскачаха по цветята, пеперуди взеха да се гонят из тях, няколко бръмбара също навлязоха в

градината. Пчелата не обичаше бръмбарите, те бяха като наемни работници, работеха през куп за грош, колкото опрашеха, два пъти повече стъпкваха с краката си. Ни деликатност имаше у тях, ни желание за работа, тътреха се вечно недоволни от нещо, мърмореха сърдито под нос, въртяха се недодялано и газеха из цветята, сякаш цветята бяха калдъръм и можеха да тропат по него с тежките си ботуши колкото си искат.

Шопът острига рано овцата, още докато не бе паднала росата, сега тя стоеше смутена край оградата и гледаше към градината на Е. С. На пътя се появи оранжевият „Запорожец“, подсвирна на Е. С., но той не му обърна внимание, седеше гърбом към пътя, потънал в света на своите коректури. Подвижният сервиз започваше своето всекидневно патрулиране, разсъмваше се бавно, от постоянно тичане всички кокали го боляха. Е. С. продължаваше да стои гърбом към шосето, за един миг зърна съблечената овца, застанала срамежливо на пътя, зърна продълговатите ѝ очи и само с едно рязко движение на мисълта си създаде река, посади върба, върбата поникна на брега и прошумя с пепелявите си листа.

„Ще я оставя неплодна!“ — каза си Е. С. и сътвори жена край реката. Побутна я леко към водата, тя опита с босо стъпало водата и се върна назад, за да съблече дрехите си и да ги скрие при върбата. Нагази в реката, вървеше бавно, загребваше с шепи вода и се плискаше, а през това време Е. С. я оглеждаше с критично око от всички страни, тук и там коригираше някоя извивка или гънка, припомняйки си най-хубавите форми на разрушените акрополи от най-хубавите години на своя живот. Обля голото тяло с пръски вода, то заискри на слънцето и трябва да признае, че беше прекрасно. Е. С. смяташе, че красотата с цялата ѝ загадка е сътворена единствено за човека и че всяко творение, създадено на тоя свят, трябва да радва очите и сърцето ни, затуй помисли, помисли и сътвори зад върбата калугер. Калугерът първо дочу плясъка на вода, огледа се, прекръсти се набожно и чак тогава Е. С. разтвори пред него клоните на върбата, за да му даде възможност да погледне към къпещата се жена. Калугерът се улови с две ръце за клоните и усети черна и тежка мътилка да плъзва по жилите му, да се надига вътре в него и да бучи като прииждаща вода. От двете страни на реката се появиха господ и дяволът. Бог падна на колене върху голите камъни и почна да се моли

за благочестието на своя калугер, а дяволът седна, турил крак върху крак, пресягаше се с ръка над водата, улавяше по някое водно конче и почваше да го дъвче небрежно, като още по-небрежно изплюваше крилата му върху водата.

Иронична усмивка пробяга по лицето на Е. С., утаи се в дълбоките бръчки, стихна, замря. Жената продължаваше да се къпе и от водата тялото ѝ като че изглеждаше още по-голо.

* * *

По това време дремещият таралеж, нажежен приятно от слънцето, дочу шум край себе си. Повдигна глава, огледа се и помежду храстите видя голямата змия. Тя не му обърна никакво внимание, може би не беше го забелязала още. Притисната между няколко камъка, като в клопка, змията се мъчеше да излезе от клопката, съскаше, мяташе глава наляво и надясно, а люспестите пръстени на кожата ѝ пукаха. Таралежът тръгна внимателно към влечугото, смятайки, че се е хванало в клопка, доби кураж, наежи се, оглеждаше внимателно и търсеше най-уязвимото място за нападение, когато видя изведнъж, че пепелявата глава се измъкна от кожата. Змията се напъна и започна да съблича бавно ризата си. Таралежът отстъпи назад, изненадан от гледката. Стоеше, повдигнал корем от земята, пръстите на силните му крака потреперваха. Смръщи косматото си чело, ако човек го погледнеше в този миг отпред, можеше да долови някакво подобие на размисъл. Влечугото продължи да се измъква от ризата си бавно, таралежът остана крайно изненадан, защото видя, че влечугото пак е облечено.

Ризата остана между камъните, посмачкана, като захвърлен парцал. Змията тръгна бавно напред с новата си риза, по едно време повдигна глава и през рамо забеляза таралежа. Очите ѝ бяха малко мътни, влечугото не бе успяло да свали люспестата предпазна ципа от тях. Таралежът не се сви, нито отстъпи назад. Змията постоя, постоя, гмурна главата си в зелената трева и се скри. Таралежът пристъпи напред, доближи се до захвърлената риза, побутна я с муцуна, ризата прошумя сухо. Захапа я със зъби, подръпна силно назад — ризата се изпъна. Изтича отстрани, за да я нападне изневиделица, хвърли се

точно там, дето завършваше главата, претърколи се няколко пъти в тревата и когато се изправи отново на крака, видя, че съблеклото лежи по гръб; жълтите люспи на корема лъщяха, огрени от слънцето.

* * *

По това време Е. С. подшушна на калугера да скрие дрехите на къпещата се в реката жена. Оня тутакси скри дрехите, без да обръща внимание на господата, който го заплашваше с анатема и отлъчване от църквата. Дяволът продължаваше да си седи спокойно, турил крак върху крак, пресягаше се да улови по някое водно конче, дъвчеше бавно кончето и плюеше сухите му крила в реката. Жената вдигна ръце зад тила си, за да навие на кок мократа и тежка коса, калугерът се давеше в собствената си мътилка и за да излезе от нея, започна да се моли горещо, придружавайки молитвите си със срамни движения. Дяволът отиде, та пусна зелен скакалец във врата на калугера, завалията тъй много се изплаши, че подрипна иззад върбата и се издаде. Жената изписка, гмурна се във водата, над реката се разнесе ситен татарски смях. Смееше се Е. С.

* * *

Когато таралежът преобърна змийската риза по гръб, той дочу отдалеко ситния татарски смях. Преди смехът да се е разсеял, някой съвсем наблизко подсмъркна с нос. Таралежът се огледа и видя млада таралежка с бледи бодли. Тя стоеше свенливо, недалече от него и от змийската риза, и още по-свенливо подсмърчаше. Без да му мисли много, таралежът се хвърли напред, взе да тъпче с нозе змийската риза, да я размята из въздуха и така много се въодушеви от играта си, че раздра ризата и в късо време я превърна в парцали. Разбира се, на негово място всеки би се престарал... Примъкна ризата към таралежката, предлагаше ѝ да играят заедно с нея, но таралежката, изглежда, че се срамуваше, защото пак подсмъркна, обърна се и избяга свенливо.

Таралежът никак не се обиди, че го изоставиха, залови се пак със съблеклото и, кажи-речи, през целия ден се обучаваше, прилагайки различни хватки. Надвечер той дори се появи в градината на Е. С., мъкнейки отподире си съблеклото. Е. С. го окуражи с турски възклицателни за това, че е успял да одере кожата на влечугото. Може би той още щеше да си играе с парцаливата змийска риза и посредством нея да преодолее собствения си страх от змията, тя обаче не му остави много време за събиране на кураж, защото съдбата ги срещна на следващия ден.

Пчелата тъкмо бе нагазила в цъфналата градина, меко жужене се носеше из въздуха, таралежът дремеше, гъделичкан от слънцето. Чу кихане, отвори очи и забеляза недалечно от себе си младата таралежка. В един миг се разсъни и се запъти към нея, но не успя да я доближи, защото из тревата се показва пепелявата змийска глава. Жълтата гуша лъсна на слънцето, проницателните очи се вторачиха в таралежа. Хвърли се веднага към влечугото, но усети остър удар и се претърколи в тревата. Гняв, болка, амбиция — всичко това се смеси в едно, таралежът се изпъна и се подготви да нападне отново. Чуваше свенливото подсмърчане на таралежката, но не я виждаше, защото стоеше гърбом към нея. Цялото му внимание бе погълнато изцяло от змията. Влечугото се бе снишило в тревата, съскаше остро и метеше с опашка като с камшик. Таралежът запристъпя към него, като следеше пепелявата глава, долепена до земята, и мятащата се наляво и надясно опашка. Пронциателните очи го гледаха немигащо. Таралежът изсумтя с нос. Миг след това, сякаш задвижен от вътрешна пружина, приличен на механическа играчка, той се втурна напред, влечугото се изви, за да го отблъсне, но не успя, защото таралежът захапа със зъби изпънатия змийски пръстен. Не видя къде точно захапа, но му бе достатъчно, че усети топла и лепкава струйка в устата си. Впиваше все по-дълбоко зъби, а през това време змията се понесе стремително напред, мъчейки се да се освободи от неприятния товар.

Трева, гъсти храсти, камък се изпречваха по пътя и удряха вкопчилият се за влечугото таралеж, но той не падаше, захапал с всички зъби плячката. Летейки напред, змията изведнъж се омота в кълбо, взе да се търкаля заедно с нападателя, така двамата излязоха в края на скосена ливада и в късо време преобърнаха няколко откоса със сено. Невъзприемчивият шоп, който косеше ливадата си, тръгна с косата да

види какво така преобръща откосите му и щом видя да бляскат змийски пръстени и да се носи съскане, се стъписа. Неговата овца, водена от любопитство, също дойде да погледне, но змийското кълбо и залепеността за него таралеж се блъснаха в нея, овцата проблея и избяга чак в другия край на ливадата. Продължиха да се търкалят, понякога змията отпуснаше за малко клопката, замахваше като с ръка и удряше вкопчилият се в нея таралеж в някое дърво или в някой камък, изпречил се на пътя ѝ. Те отшумяха през ливадата, вършейки откосите по пътя си, навлязоха в гъсти храсти и там двубоят продължи. Таралежът не виждаше вече нищо, чуваше само как пука змийските пръстени и как вътре в него също така пука. Черна пелена се спусна пред очите му, в черната пелена се замъркаха оранжеви пламъци, свистяха автомобилни гуми и го притискаха със свирепите си грайфери, ушите му забучаха и в гърлото си почувствува нещо да клокочи. Почти не му стигаше въздухът, задушаваше се, сякаш лисицата го бе преобрънала във водата и чакаше или да се удави, или да оголи корема му. Отнякъде се появиха сплескани таралежи и жаби, бяха плоски като изсъхнали динени кори, танцуваха пред очите му и шумяха, както есенната шума шуми под нозете ни. Едва дишаше, ушите му закънтяха, беше мъчително, като че се катереше по безкрайна черна ограда, чийто връх никога не можеше да достигне. По едно време долови лек звън, напомняше му жабешко квакане, мелодично и примамливо, таралежката с меки бодли подсмъркна призивно, видя себе си как ситни подир майка си, а зад него ситният още много дребни таралежчета и на всичките муцуните им са алени от горските ягоди. Промъкна се в някакъв вход, влезе, вътре бе тъмно, но и в тъмнината почувствува сферичните стени на гнездото. Беше таралежовото гнездо, тъмно, но спокойно, застлано с мек дюшек от шума. Отпусна се върху мекото дюшечко, сплесканите таралежи и жаби се завъртяха пред входа като сухи динени кори и почнаха да го викат при себе си, обаче той бе толкова много изморен, че не можеше да се повдигне от шумата и да иде при тях.

Затвори очи, потъна в тъмната сфера и престана да съществува.

* * *

Далечни призиви го мамеха или се мъчеха да го извадят от мрака. Излизаше от мрака като новородено, което за първи път трябва да се покаже на ослепителната светлина на света и се бои от тази ослепителна светлина. Усещаше я през затворените си клепки. Мъчеше се да диша, въздухът се изсипваше като камъни върху дробовете му, изхвърляше го обратно с голяма мъка и с пъшкане. Всичко го болеше, не можеше да се помръдне, не можеше да отвори очите си да погледне. Единствената му връзка със света все още бе само слухът, долавящ далечен металически призив.

Когато отвори очи, видя, че е привечер. Металическият призив идваше откъм блатото. Не знаеше все още какво се е случило. Погледна до себе си и Видя отпуснатото като дрипа туловище на влечугото. Беше раздрано, огромно и мъртво.

Повече не го погледна.

Два дни лежа неподвижно, всичко в него бе натрошено на парчета, болеше го всичко. Всяка привечер чуваше как жабите го викат откъм блатото, но той само пъшкаше и лежеше. Денем слушаше лая на Джанка, турските възклицания на човека в ракитовия стол, гласа на певицата, която пееше през разтворения прозорец „Този свят е тъй прекрасен“, автомобилните подвиквания от шосето, лисичите проклетия в крайнината на вилната зона. На третия ден не издържа, опита се да стане, жабите откъм блатото го викаха с всички сили. Не се докосна до змийския леш, влечугото бе събрало големи синкави мухи около себе си.

Залитайки, таралежът тръгна по познатата пътечка към блатото. Кучето Джанка го забеляза още щом нагази сред карамфилите, бафна и подскочи към него. Животното бе настроено миролюбиво, искаше да си поиграе със скитника, затова посегна и го бутна с лапата си. Таралежът не се съпротиви, обърна се и легна на едната си страна. Кучето се изненада, като видя, че скитникът не се свива на топка. Обърна се назад към стопанина си, излая няколко пъти, съобщавайки му изненадата си. Човекът дойде при кучето, видя полегналия на една страна таралеж, постави го отново на краката му и го подкани да върви. Таралежът продължи да се промъква със залитане напред, към подвикващите жаби.

Беше безкрайно омърлушен.

Човекът го огледа, докато се скри във високата трева, и се върна, за да се залови отново с коректурите си. Таралежът продължи напред, намери пролуката в оградата, стигна полегатия склон, водещ към асфалтираното платно на пътя. Този път склонът му се видя безкрайно стръмен и дълъг, на няколко пъти се спира, докато го изкачваше, за да си поеме дъх. Най-после стигна до черната ивица, жабите се провикваха от блатото и гласовете им бяха п о-ч т и металически. Таралежът се съживи, изгърби се и стъпи на нажежения асфалт. Въздухът над пътя трептеше, нещо голямо се плъзгаше из него, но от трептенето контурите му бяха размазани. Таралежът долови лепкавото свистене на гуми, бяха много гуми, търкаляха се застрашително към него и идваха тъй бързо, като че се заканваха да пресекат пътя му към зовящия го металически екот. Животинчето настръхна, изгърби се, вторачено в идващото чудовище насреща му. То летеше в трептящата мараня със съскане, тропот и стенания, сякаш кърджалии бяха насмели три синджира роби и с азиатски вой и с камшици ги караха да препускат. Босите нозе плющяха по нажежения асфалт, кърджалиите едрееха заканително, ускоряваха своя бяг, превръщаха се в бясна вихрушка. Таралежът се сви мигом в юмрук, усети удар, отхвъркна леко и извънредно високо нагоре.

Увиснал в пространството, той видя как цялата кавалкада се търкаляше край пътя, преобръщаше се, разнасяха се експлозии, удряха се и се трошеха стомани и изпълваха цялото пространство с металическо кънтене.

Откъм градината с дивите карамфили тичаше човекът с пушката, следван от кучето. Когато стигна оградата, човекът прелетя вертикално над тела и изгърмя с пушката във въздуха. Кучето не отмери добре скока си, засили се, блъсна се в телената ограда и залепна за нея...

* * *

Може би тук някъде, драги читателю, трябва да завършим нашия разказ. Таралежът е още във въздуха, изхвърлен нагоре от удар или от взривна вълна, кучето Джанка е залепнало за телената ограда, певицата ни убеждава с мелодичния си глас, че този свят е тъй прекрасен, а Е. С. лети вертикално над оградата, безкрайно доволен,

не, ами безкрайно въодушевен, че таралежът е произвел гръм и експлозия върху шосето.

И всичко ще бъде много хубаво, ако завършим така и оставим таралежа да иде при жабите и го срещнем на другия ден с младата таралежка, която е дошла да го търси при мъртвото влечуго, циркулира напред и назад по поляната при змийския леш, подсмърча свенливо, изпълнена със свенливи надежди.

И като прескочим известна част във времето (през която част пътните власти ще поставят на пътя огромен знак с изобразен на него таралеж, за да предупредят автомобилистите), да видим как младата свенлива таралежка отива за ягоди, а отподире ѝ, заловени едно друго за опашките, вървят съвсем малки таралежчета. Старият вече таралеж седи на входа на таралежовата сферична къща, пуши лула, като в детските приказки, а когато свенливата таралежка се завърне от беритбата на ягоди, старият таралеж, пуфкайки с лулата си, включва телевизора и малките таралежчета сядат в краката му, за да гледат по телевизията рисувани филми за безкрайно любопитния и весел живот на таралежите. Старият седи, пуфка си с лулата, свенливата таралежка приготвя вечерята, чешмата в кухнята капе, и т.н., и т.н., а таралежът пуфка с лулата и си мисли наум: „Тая капеща чешма един ден ще трябва да я оправям!“ И си мисли още, че щом оправи капещата чешма в кухнята, ще трябва да изведе и таралежчетата да им обясни кое що има по белия свят, да ги обучи в японската игра джудо, да им намери змийско съблекло на голямо влечуго, та посредством съблеклото да ги научи как най-добре да влизат в единоборство с влечугите. „Ама, разбира се, че трябва да ги научи на джудо“ — въодушевява се старият таралеж и още по-силно разпалва лулата си, та за нула време изпълва цялата сферична къщичка с пушек. Срамежливата таралежка се появява срамежливо сред пушека, трие ръцете си в престилката и прави бележка в смисъл, че не е хубаво да се пуши в стаята на децата, защото тютюнът съдържа *канцерогенно вещество*, обаче старият таралеж продължава да си пуфка с лулата, барабани си с пръсти по масата и вместо да отговори на таралежката, започва да си тананика „Този свят е тъй прекрасен“. Всичко това той е научил от Е. С. и го е запааметил, докато стоеше скрит в цариградските лешници и се ослушваше. Понеже старият таралеж няма пред себе си коректури, за да се задълбочи в тях, както това правеше Е. С., и да

заприлича досущ на него, той се пресяга, взема един вестник, разтваря вестника и се задълбочава в четене. Вестникът е обърнат наопаки, драги читателю, но какво значение има за таралежа, че е обърнат наопаки, важното тук е да се задълбочим в четенето на вестника и във всяко едно отношение да заприличаме на Е. С.

* * *

Где да беше всичко това така, драги читателю, но — както казва Баурджан Момиш-Ули — не беше така.

Ще се върнеме отново назад, там, дето въздухът трептеше над пътя и в трептящата мараня с размазаните си контури летеше автоvlak. Лепкавите гуми се търкаляха и си тананикаха, бяха много големи и силни гуми, създадени за големи преходи, предназначени да носят тежки товари върху плещите си. Истина е, че в очите на един малък скитник автоvlakът може да е изглеждал като сборище от кърджалии, наемело три синджира роби. Истина е и това, че когато из маранята гърмящата кавалкада се стовари с цялата си сила, таралежът се сви на кълбо. Тананикайки си, гумите връзаха в скитника своите свирепи грайфери, следващите колелета довършиха останалото и на пътя зад автоvlaка останаха да се въртят само вихрови потоци, които търкаляха върху асфалта нещо плоско, някакво подобие на динена кора... Беше таралежът.

Джанка, която видя всичко, изтича на пътя, вдигна таралежа и го понесе с бърз бяг назад към заетия със своите коректури Е. С. Той ръмжеше „Реве и стене Днепър широки“ и се възмути, когато видя, че благородното му куче събира подлоги от пътя. Само за няколко мига беше това. Стана от плетения раkitов стол, няколко листа от коректурите паднаха в тревата, но не се наведе да ги вземе, а се пресегна, та взе от кучето тънкия като динена кора таралеж. Огледа градината, вилната зона, природата му се стори сломена от горещината. Навсякъде трептеше мараня и в трептящата мараня се чуваше как лисицата сипе проклетия върху проклетия свят. По пътя си животното удряше звънчето във всеки срещнат камък, дано се освободи от него, от ударите звънчето тъй много се бе деформирало и тъй много бе очукано и изкривено, че и звуците му бяха станали изкривени и зли.

Грозна гримаса премина по лицето на Е. С, главата му зашумя и забръмча, сякаш вътре в него някой задвижваше електростанция. Почувствува, че се повдига леко от земята, и никак не се изненада,

защото го беше очаквал и знаеше, че един ден ще успее да преодолее земната гравитация.

* * *

— Бързо! — рече Е. С., усещайки, че започва да преодолява земната гравитация.

Той забодде кокоше перо в шапката си, събра букви и препинателни знаци от ракивовата маса, натика ги по джобовете, дано — мислеше си — не съм забравил някоя буква от азбуката, и по-късно, когато провери азбуката по пътя, видя, че е изпаднала буквата ф. Бързаше да се сбогува с кучето Джанка, то клечеше в краката му, скимтеше жално, появи се жената на Е. С., носеше топла фланела. Тя го доближи откъм гърба, загърна го с топлата фланела, направи това съвсем внимателно, за да не я усети и да не прекъсне работата си върху коректурите.

Тя не знаеше, че Е. С. вече не седи в ракивовия стол, че това е само корубата му. Същинският Е. С. бе излетял от своята коруба, летеше ниско над земята и бързаше да се сбогува с всичко мило на сърцето му. Срамежливата хлебарка му показва мустаците си от една цепнатина в кухнята, къщата задиха с пълни гърди през комина си, планината се сниши, за да може човекът да я обхване по-лесно с погледа си. Лисицата със звънчето изникна отпреде му, милост! — крещеше тя с цялото си същество, Е. С. отвърза звънчето и в следващия миг видя как звярът развява подобно на пламък рижата си опашка. По цариградското шосе забръмча мотор, сивата полутоварна кола „Берлие, РТ-504“ се отби от пътя, нагази в градината и спря. Отвътре надникнаха двете френски каракуди, всяка от тях бе турила на главата си по един фес *азизие*. Каракудите пушеха хашиш и очите им излязоха от орбитите, когато видяха, че Е. С. се носи из въздуха като перушинка.

Сандъкът на автомобила бе натоварен с хашиш, Е. С. надникна в него, одобри товара на френските каракуди, сети се внезапно за нещо, изтича в къщи, обади се по телефона някому и почна разпалено да излага пред него възгледите си за балистиката. От другия край на жицата, изглежда, се съгласиха с възгледите му за балистиката, защото

той затвори доволен телефона, пътъом си наля питие с лед в чашата и го изпи, преди ледът да се е стопил. Носеше се към полутоварната кола, двете бабички го гледаха с възхищение и възклицаваха. Той стискаше под мишницата си таралежа, а таралежът от своя страна стискаше под мишница змийското съблекло и сумтеше през носа си. Е. С. събра преобърнати колони от разрушени акрополи през варварските млади години, нахвърли ги в каросерията, изсвири с уста и в този миг на пътя се появи оранжевият „Запорожец“. Търкаляше се като портокал по асфалта, отби встрани и нагази в ливадата. Пищеше като цикада. Бе разперил двете си ламарини за охлаждане и дишаше шумно през тях, както рибата диша посредством хрилете си. Голям пергаментов свитък бе привързан към покрива на каросерията, два пъти по-дълъг от автомобила. Е. С. огледа още веднъж дали не е забравил нещо, ръмжеше едва чуто „Реве и стене Днепър широки“, видя собствената си черупка, седнала удобно в раковиния стол, наведена над коректурите.

Жена му се бе върнала назад към къщата, бе пуснала плочата с песента „Този свят е тъй прекрасен“. Певицата излезе през прозореца на верандата, нагази в градината, навеждаше се да откъсне някое цвете и го хвърляше в нозете на Е. С. Той нито веднъж не я погледна, застинал във вечния покой, тъй както във вечен покой бяха застинали буквите от коректурите.

— Хайде — рече Е. С., — нямаме повече работа тука!

Качи се в каросерията, колата потегли внезапно и остро, в ушите му засвири вятър, змийското съблекло зашумя сухо и се заизвива като панделка. Е. С. се обърна назад, да види дали оранжевият „Запорожец“ ги следва (колата се търкаляше по петите им, понесла върху гърба му големия свитък), и тогава зърна в единия ъгъл на каросерията нещо косматото и черно.

— Ти ли си? — попита Е. С.

— Аз съм — рече косматото и се приближи към него, плюейки крила от водни кончета.

Беше дяволът.

Застана до Е. С., прибра назад ушите си, за да не спират вятъра и да не убиват скоростта на автомобила. Моторът работеше равномерно, накъдето и да погледнеш човек, виждаше само зелени поля. По едно време над полята се появи дим, подир малко Е. С. зърна двама човека.

Те подтичваха чевръсто из въздуха, гащите им бяха паднали чак до глезените, мъчеха се да вдигнат пътьом гащите и да прикрият срамотиите си, но не им оставаше време, защото бяха въоръжени с големи книжни торби, подтичваха подир пушека и се мъчеха да го натикат в торбите. Всеки един мъкнеше отподире си по няколко напълнени с дим книжни торби, завързани здраво с канап.

— Я — възкликна Е. С., — това са моите акцизни!

Щом чуха думата „акцизни“, двамата се обърнаха, та изгледаха с умоляващи очи Е. С. Той обаче не изпита никаква милост към тях, напротив, помисли си, че малко им беше по една лескова пръчка по задниците.

— Добре сте го измислили — рече Е. С. на дявола.

— Ми стараем се — каза му дяволът. — Като събираме пушека в книжни торби, по този начин се стремим да поддържаме чиста околната среда, или както сега я наричат: жизнената среда.

— Човекът и неговата жизнена среда е един извънредно важен проблем — каза Е. С.

— И ние така мислим — рече дяволът. — Ако проявите любопитство, можем да надникнем, за да видите какво прави моята рая.

Отбиха се от пътя си, дяволът не без гордост показва новите катранени рафинерии. Той обясни, че от паметивека тук се е работило по един много допотопен начин с крайно недоброкачествен катран. Във връзка с проблема за човека и неговата жизнена среда се наложило да бъдат построени нови катранени рафинерии. Благодарение на тях сега в казаните се подава само чист, рафиниран катран, който не съдържа *канцерогенно вещество* и не застрашава живота на грешниците.

Е. С. одобри всичко, но видя, че много сиромаси се лутат помежду инсталациите и около казаните, режат дърва върху прости дървени магарета, цепят чворовити пънове върху дръвниците или разпалват с духане огньовете под казаните. Бяха изтощени хора, очите им сълзяха и по бузите им се размазваха сажди.

— Какво правите, сиромаси? — попита Е. С.

— Ами сиромашията си е навсякъде сиромашия — отговориха сиромасите. — Нали виждате, по цял ден цепиме дърва и подклаждаме

огъня под казаните, а чорбаджиите си живеят живота, излежават се в катрана и само от време на време се преобръщат!

Действително сред врящия катран се виждаше как чорбаджиите се излежават и от време на време някой от тях се преобръщаше от едното на другото ребро. Стържене на бичкии и викове на брадви се разнасяше от всички страни. Над огньовете тичаха двамата акцизни с книжните торби и ги пълнеха с дим. Щом напълнеха по половин дузина торби, слизаха долу, нареждаха ги в структуралистични форми, вземаха празни кесии и отново тръгваха за пушека.

— Преди — рече дяволът — ние нареждахме пълните с пушек книжни кесии във формата на египетски пирамиди но напоследък, след като влязоха в експлоатация новите катранени рафинерии, сметнахме, че ще е по-добре да ги нареждаме структуралистически. Това дава възможност за допълнителна изява на индивида и подсилва чувството за съвременност.

Техникът от подвижния сервиз бе показал мустаците си през стъклото на автомобила. Той следеше как в затворен кръг с бясна скорост препускат скоростни автомобили. Автомобилите бяха в пламъци, сред пламъците се печеха автомобилистите, а най-отзад с всички сили се търкаляше един оранжев „Запорожец“ и внимаваше кой от горящите автомобили ще спуска гума. Щом автомобилът спускаше гума, техникът от „Запорожеца“ отиваше да смени бързо гумата, напомпваше я, а през това време автомобилистът дори пръста си не помръдваше, ами си седеше спокойно сред пламъците, защото знаеше, че спуканата гума е грижа на подвижния сервиз. Мааму стара — помисли си техникът, прибирайки своите мустаци зад стъклото, — значи, и тука няма голяма разлика! Сервизът си е сервиз навсякъде!

Двете бабички сипеха възклицателни от кабината на автомобила, но Е. С. почука по покрива на кабината и те се понесоха отново през равни и зелени поля. В далечината се появи черта, повдигна се, назъби се и прерасна постепенно в крепостна стена. Отвътре се разнасяха псалмопения.

— Това е райската обител — рече Е. С. и рипна от каросерията, като продължаваше да стиска под мишница таралежа, а таралежът от своя страна продължаваше да стиска под мишница змийското съблекло.

Двете бабички възкликнаха, Е. С. им рече: „Хайде!“, те веднага излязоха от кабината на автомобила и за един миг одимиха всичко наоколо със своя хашиш. Е. С. също запуши хашиш, потърси дявола да му каже и той също така да почне да дими, но не стана нужда да му казва, защото дяволът вече се бе покачил на стената на райската обител, крачеше горе по перваза ѝ, димеше и духаше хашиша право надолу, върху обитателите на райската обител. Чуха се вайкания и възклицателни отвътре, Е. С. тръгна с таралежа към входа на райската обител и видя там невъзприемчивия шоп с овцата. Пазачите на входа му обясняваха, че той не може да влезе заедно с овцата в райската обител, а шопът от своя страна им обясняваше, че иска да влезе заедно с овцата в обителта. Овцата, късогледа поради годините си, се буташе в нозете на своя стопанин и проблеиваше. Е. С. пусна таралежа пред входа на обителта, таралежът веднага затанцува и запремята змийското съблекло.

Пазачите се изплашиха от змийското съблекло, затвориха тежката врата, таралежът отстъпи назад, но остави съблекалото досами вратата, та когато пазачите я отворят отново, да се изплашат.

Е. С. повика техника, онзи дотича с навития на руло пергамент. В късо време двамата туриха стълби на крепостната стена, качиха по стълбите двете бабички с фесовите *азизие*, бабичките се разположиха на ръба на стената и подучени от дявола, димяха и духаха хашиша право надолу върху обитателите на райската обител.

— Дръж! — рече Е. С. на техника и почна да му подава бели колони от разрушените разкошни акрополи. Техникът беше як човек, с едно само замахване прехвърляше колоните вътре в обителта. Чуваше се писък всеки път, когато колоната тупваше тежко от другата страна на стената.

Щом двамата мъже прехвърлиха развалините вътре в обителта, Е. С. сътвори околоръст по крепостната степа номадски чергила, запали огън пред всяко чергило, прати циганки с дайрета да танцуват около огньовете и да размятат силно в пазви козите си гърди, а сам той седна, заобиколен от двете страни от бабичките с червените фесове, от дявола и от техника, засукал войнствено мустаците.

— Варварите! Варварите! — пицеше отвътре обителта.

— Сега обителта ще падне на колене и ще извика: „Жив да си, аго, недей ме!“ — но не! — рече твърдо Е. С. и духна хашиш право

надолу, под себе си.

Видя долу господ как се загръща обидено в наметалото си, заобиколен от иветчии. Иветчиите, като видяха господ да си загръща обидено наметалото, също се загърнаха обидено в своите наметала и дадоха гръб на варварите. Обаче щом се обърнаха гърбом, погледите им се препънаха в белите останки на великолепните стари акрополи, полегнали приканващо в тревата. Иветчиите си затвориха очите с ръце, побягнаха, но се препънаха в останките на акрополите и нападаха сред тях. Скопени глигани ровеха благочестиво тлъстата земя и търсеха жельди в нея. „Забравих си «Винчестера»!“ — сети се Е. С. Прелетяха херувими — крилете им се движеха безшумно, — херувимите вдигнаха изпопадалите. Из зеленината взе да изниква благочестив народ, плуващ в белите пари на своето благочестие. Е. С. разпали още по-силно огньовете пред чергилата, накара танцуващите да танцуват по-бързо, сам той се въодушеви и подпомогнат от дявола, почна да сипе вътре в обителта турски възклицателни. Техникът застана разкрачен, засука мустаците си и почна да чете своя огромен пергамент.

Таралежът, като чу текста на пергамента, взе да подскача, да танцува и да се върти на самия ръб на крепостната стена, „Запорожецът“ тръгна сам към френската кола „Берлие“, забута я с муцуна, процвили и взе да пици като цикада. А четецът колкото повече напредваше в текста на художествения адрес към обителта, толкова повече се въодушевяваше. Френските каракуди попитаха Е. С. какво чете човекът и Е. С. им обясни, че човекът чете знаменитото писмо на запорожците до турския султан. Щом чуха думата „султан“ двете бабички се въодушевяха и едната от тях бръкна, та издави изпод фустата си дайре, купено от прочутата покрита чаршия в Цариград, наречена Капальчарши. Почна да бие дайрето, размахвайки го във въздуха, а четецът все четеше и четеше, от време на време ръкомахаше с една ръка и приканваше райската обител да заповяда и да седне върху таралежа. Черна пелена от огньовете и хашиш се спусна над райската обител. Сред пушека се появиха двамата акцизни с книжни торби и Е. С., щом ги зърна, им извика свирепо: „Елате! Елате!“

Ония ги забелязаха, разтрепераха се, по лицата им се изписа ужас. Едва успяха да вземат завоя и да се върнат назад, където димяха новите катранени рафинерии. Всеки миг можеха да излетят от гащите

си, затуй ги придържаха здраво о по една ръка, а единият от акцизните се бе изхитрил, та ги бе привързал с парче от книжния канап, предназначен за завързване на напълнените с пушек кесии. Макар и да работи сред дяволите, човек все пак може да се изхитри да отклони парче канап и да не го изразходва по предназначението му. Е. С. определи по звездите кое време на денонощието е, сне обсадата на обителта и даде почивка.

Мигом настъпи тишина и благочестиво спокойствие.

Той обиколи крепостната стена, отмерваше отсечки, броейки наум крачките си, и поставяше знаци. Смяташе на мястото на поставените от него знаци да монтира метателните машини и с тях да мятат вътре в обителта съблазни. В тъмнината се натъкна на седналия пред входа шоп. Шопът поклащаше глава и говореше сам не себе си:

— Че съм невъзприемчив, невъзприемчив съм, ама тия вътре са и от мене по-невъзприемчиви! Аз им казвам, че искам да влязвам с овцата, а те ми казват, че не мога да влязвам с овцата. И за какво сме го били тоя път, като не ни дават да влязваме двамата!

Късно след полунощ Е. С. седеше в своя ракивов стол пред стените на обителта, редеше си пасианс от букви и с една ръка гладеше сгушения в скута му таралеж. Пасиансът все не излизаше. Тогава до него застана дяволът, с един поглед обгърна разпилените букви на азбуката и забеляза гласно, че сред буквите липсва буквата ф. Тогава именно Е. С. се сети, че в бързината при тръгването е пропуснал да вземе буквата ф със себе си, затуй и пасиансът не можеше да се подреди. Дяволът подпита като как вижда по-нататъшната обсада на обителта и Е. С. му обясни, че щом влязат в действие метателните машини, обителта ще се огъне и на разсъмване ще се предаде.

— Ще приемете ли пратеничества? — попита дяволът.

— Ще ги приема тук — рече му Е. С., — в това плетено ракивово кресло. Пратеничествата ще се появят веднага щом падне утринната роса.

Дяволът го гледеше с възхищение. Човекът бе притворил клепките си, настанен удобно в своето ракивово кресло. Скръстените му отпред ръце лежеха върху свития в скута таралеж. Животното спеше дълбоко, сумтейки равномерно с нос. Човекът обаче не спеше, дяволът забелязваше това през тясната цепнатина на клепките му.

— Възхищавам се на енергията ви — рече дяволът.

Е. С. обърна бавно глава, та го погледна през тясната цепнатина на клепките си.

— Вие спите — продължи дяволът, — но аз чувам как въображението ви продължава да работи, тъй както чувам шума и от моите катранени рафинерии.

Човекът нададе ухо, дочу далеко в пространството равномерно бръмчене. Понякога в бръмченето се връзваше остър шум, сякаш някой мачкаше хартия — това бяха акцизните, които и през нощта бродеха из пространството над рафинерията и събираха пушека в книжните кесии, за да поддържат чиста жизнената среда. Е. С. се вслуша в себе си, дочу леко бръмчене като от електростанция. Хиляди волта напрежение се зареждаше вътре в него, натрупваше се и когато стигнеше дотам, че само една-единствена искра би предизвикала страхотна експлозия, енергията се оттичаше безшумно. Цикълът на натрупване и на освобождаване се повтаряше ритмично.

— Никой човек не е успял да завърши приживе своето дело — рече Е. С. — Животът ни е къс, ние успяваме да внесем само безпорядък в него. Но тъкмо в това е и очарованието на живота. Иначе бихме се превърнали в твоите акцизни — санитарии на жизнената среда и на човека, които хвъркат като насекоми, събират дима от живота в книжни торби и ги нареждат трудолюбиво в структуралистически форми.

Погали сумтящия с носа си таралеж, притвори плътно клепки, като че заспа. Бръмченето, напомнящо бръмченето на електростанция, продължи да се разнася около него. Дяволът се прозина и тръгна да търси скакалци из тревата.

— А пропо — обърна се внезапно Е. С. към дявола. — Защо не подмените тези книжни кесии с пластмасови цветни торби. Пластмасовите цветни торби ще подчертаят още по-ярко вашата структуралистическа уредба.

— Просто не сме се сетили — рече дяволът, който бе събрал цяла шепа скакалци из тревата. — Просто не сме се сетили!

Докато той мислеше за пластмасовите цветни торби, скакалците се възползуваха и се разпръснаха панически от дланта му. Кой къде падна, там си и остана да лежи неподвижно, за да не го забележи дяволът, защото в природата статичността е най-доброто прикритие.

Вместо скакалци из тревата започнаха да се подават гърбиците на метателни машини, обграждайки околоръст обителта. Е. С. продължаваше да седи спокойно, отпуснал ръце върху спящия таралеж в скута си. Наблюдаваше как машините се повдигат нагоре в здрача, спряха да растат и застанаха неподвижно. Приличаха на динозаври, готови при най-малкия знак, даден от човека, да се втурнат към крепостната стена и да превърнат всичко в развалини. Горе, по зъберите на стената, Е. С. зърна съгледвачи, обителта изпращаше свои очи и уши. Малко по-късно отвътре се разнесоха благочестиви псалмопения и силните възгласи на иветчиите, които бързаха да се съгласят, преди още да се е пукнала зората.

— Хайде! — рече Е. С.

Сънният лагер се раздвижи, „Запорожецът“ почна да се търкаля из тревата и да пищи като цикада, отвътре му изпадна техникът с рошави от съня мустаци. Той веднага полетя към Е. С., стиснал под мишница навития на тръба художествен адрео на запорожците до султана.

— Аз малко му преиначих текста — рече той, — та съм го догодил да може да се чете в обителта, обаче запитването: „Можеш ли с гол задник да убодеш таралеж“ — съм оставил.

— Текстът може да се преиначи — рече Е. С. и постави техника при първата метателна машина.

Двете френски бабички си запретнаха дългите руански ръкави и застанаха и те пред метателните машини, готови да почнат да мятат съблазън. Дървените съоръжения за-скимтяха, заскърцаха скрипци, затрака сухо дърво, в здрача се виждаше как чудовищата се събуждат, разкършват кокалите си, за да излязат от своето сънено състояние. По даден знак във въздуха прелетяха със свистене съблазни, метателните машини затракаха и взеха да обсипват обителта със съблазни. За да бъде по-ефикасна обсадата, метателите край машините туряха и от турския хашиш помежду съблазните, та за късо време всичко потъна в задушавания дъх на хашиш и на съблазън. Дяволът, специалист по пушилките, се носеше в пространството, димеше хашиш и изхвърляше пушилка не само от устата, но и от ушите си.

Когато френските бабички привършиха боеприпасите, туриха върху машините турските фесове *азизие* и фесовете полетяха право към обителта, обърнати по гръб. Техникът поиска да бъде хвърлен

вътре заедно е художествения адрес, Е. С. се съгласи и подир миг-два той вече летеше над обителта, а отподире му се развиваше свитъкът, огъваше се и се разтегна на дължина най-малко двадесет метра. Техникът кръжеше над потъналата в дим обител като хеликоптер, а зад него се огъваше и плющеше художественият адрес, от едната страна е изписан ситно текст, а от другата страна с едри букви се съобщаваше за предимствата на подвижния сервиз по пътищата. Рекламата си искаше своето. Бабичките помолиха Е. С. да ги запрати и тях като съблазън вътре в обителта, той се усмихна, включи метателните машини и двете каракуди полетяха във въздуха, развявайки във всички посоки своето френско бельо. Писък и вопли се разнасяха от обителта, дяволът дотича бързо, почна да събира скакалци из тревата, в един миг само ги превръщаше в малки зелени купидони, трупаше ги върху метателните машини и ги хвърляше право в обителта.

Падна роса.

Бели кърпи се появиха на крепостната стена, входната врата заскрибуца, вратите се разтвориха и на входа са появиха пратеничествата. Пратеничествата се подплашиха от змийското съблекло, оставено от таралежа, под-рипнаха бая високо във въздуха, за да го прескочат, и са запътиха към седналия в ракивовото кресло човек. Най-напред подтичваха иветчиите, които бързаха да се съгласят. Подире им идеха другите пратеничества, водеха със себе си скопен глиган и идеха да известят Е. С., че крепостта се предава.

Бяха потърсили книжнина в обителта и върху сребърен поднос носеха *Мемоарите на Ева*, обхващащи времето преди изгонването от рая. Е. С. прегледа написаното, стори му се непонятно. Той яхна достолепно глигана и стискайки под мишница таралежа, влезе в крепостта. В негова чест благочестивите обитатели бяха построили арка от мраморните останки на акрополите. Е. С. се спря, огледа крепостните стени и видя покачена върху тях жена. Жената не беше на фокус, тялото и лицето ѝ не бяха с ясно очертани контури, но пък в замяна на това ярко изпъкваше едно цвете, което жената държеше в ръката си. Цветето беше роза. Жената замахна и хвърли розата в краката на Е. С. Яхнал скопения глиган, в този момент той извънредно много приличаше на Петър Велики. Наведе се, та взе розата и се обърна назад, към дявола. Дяволът се държеше за опашката на благочестивия глиган и гледаше с възхищение човека право в очите.

— Всяка жена е надарена от природата с по едно цвете — рече Е. С. на дявола. — Но не всяка жена умее да си носи цветето. Много жени опознах през живота си, всички бяха надарени с по една роза, обаче от всички жени само тази жена умееше да носи розата си.

И като рече това, Е. С. отиде още напред с глигана, спря се пред арката, построена от отломките на акрополите, и рече:

— През този Акропол сме минали, за да се появим на света, и пак през този Акропол се връщаме, господи, защото се кози само туй, което се е пърчило!

* * *

И като изрече това, Е. С. се продъни право надолу към земята, та влезе в празната си коруба, изоставена в ракитовия стол посред цъфналата градина и загърната тъй внимателно от жена му с топлата фланела от мериносова вълна. Валеше сняг, Е. С. отърси снежната гугла от корубата си, намести се в нея, както рицар се намества в ръждясалата си броня, отпи от димящото кафе, загледан разсеяно в коректурите.

Беше почти като човек, погълнат изцяло от земните си дела.

Дочу леко бръмчене, прилично на бръмчене от пчелен рояк. Изненада се, че по това време пчелата може да се рои, и дори потърси с очи да види не прелита ли пчелен рояк над градината; често бе срещал из горите бягащи пчелни рояци, трупаци се около своята царица. Не видя пчелен рояк — само бели снежинки се сипеха и кацаха върху цъфналата градина и върху коректурите му. Бръмченето се усилваше, напомняше бръмчене на електростанция, то беше вътре в него; човекът почувствува как започва да акумулира, да натрупва извънредно бързо вътре в себе си енергия. Когато енергията достигна върхова граница и заплашваше да се превърне в експлозия, енергийният товар се срива безшумно, за да почне в същия миг да се натрупва отново. Снегът валеше бавно и монотонно, засипваше градината с карамфилите, храстите а цариградските лешници, тук и там някое дърво помръдваше с плещи и сриваше безшумно белия товар от раменете си. В пространството се появиха двамата акцизни с прозрачни пластмасови торби. Панталоните им бяха все тъй смъкнати

чак до глезените, кожата по краката им бе намъшена от студа, акцизните летяха из пространството, пълнеха безцветните торби със сняг и го нареждаха около Е. С. в структуралистични форми.

„Зажидат ме!“ — помисли си Е. С. с тъжна усмивка.

ПОСЛЕПИС

След като акцизните дойдоха и почнаха да нареждат пълните със сняг торби в структуралистични форми около Е. С, зазиждайки го, аз ги оставих да продължат работата си и отнесох своята таралежова новела на писателя Емилиян Станев, за да му губя времето с нея. Въодушевяваше ме подлата мисъл, че каквото и отношение да вземе спрямо четивото ми, дори да ме изхвърли като мръсно коте от къщата си заедно с моето четиво, то аз все пак ще използвам това, за да довърша своя послепис, тъй като Виктор Юго се хвърли под файтона, за да бъде прегазен и да може да опише по-вярно героя си, комуто предстоеше прегазване от файтон. Писателят има това преимущество пред останалите хора, че ако обществото го ласкае — добре, ако ли пък го ругае — пак добре. Чувствувах се като индианец от резерват, който отива да посети белия господар и за да го умилостиви, му отнася като подарък един нескопосан таралеж. Пък белият господар седи на верандата, пуши заобиколен от ловни кучета и от свирепи идеи, които се лутат наоколо му, ровят с копита земята, къртят коловете от оградата и заплашват всеки миг да се втурнат към потъналата в пушеци София, за да внесат бъркотия в града.

Когато наближих обаче, не чух никакви диви идеи да реват в градината му, всичко се бе изпокрило в сенките на дърветата; беше месец август, по времето на слънчевите протуберанси, отвсякъде струеше светлина като в тропиците. Дървесни жаби пицяха в гъсталаците от сини сливи — мааму стара — викаха жабите, — кво става, ще изгинеме за влага из тоя сливак! По шосето пъшкаха и дрънчеха стари автомобили, купувани от европейските битпазари, пълни с кадъни и турци. Щом ме видя, Емилиян Станев рече: „Ела, ела!“

Беше енергичен, подвижен и бърз, като възпламенен барут, обърнат едновременно във всички посоки. В краката му лежеха ловни кучета, но Джанка я нямаше между тях. Вместо нея спеше излегнато по гръб някакво ново куче с черни лунички по лицето, казваше се

Перса. Старият Глен лежеше на сянка, имаше вид на банков чиновник, минал в пенсия. Емилиян Станев веднага се оплака от Глен, бил на лов с него за пьдпъдъци, кучето не било във форма, яло голям бой в едни фиища при Вакарелските възвишения и стопанинът му се принудил да се завре във фиищата и да стреля през целия ден гривеци. „Ах, мале, майко юнашка, каква пушка получих!“ — рече той вдъхновено, но веднага помръква и се оплаква, че приятели му взели пушката, уж да я пробват, но по всяка вероятност ще поискат да я обсебят.

Пушката бе изработена по специална поръчка в Москва, институтите на въоръженията са дали специалното си разрешение да бъде изработена ръчно, да са прецизно свердловани цевите, да има необходимите гравировки и прочие. Двама от най-прочутите майстори на Русия се занимават година и половина с пушката, свердловат цевите, всеки детайл изработват прецизно, влагайки цялото майсторство и усет на деди и прадеди оръжейници, каквито са били тулските оръжейници и които никога не са се оставяли да бъдат последни, какъвто е случаят със стоманената бълха, пратена в старите времена от прочути германски ковачи в Русия, за да види Русия колко напред е отишло германското ковашко изкуство. Тулските майстори оръжейници се събират, почесват се по вратовете, разглеждат германската бълха, цъкат с езици и като оценяват по достойнство работата на германеца, си запретват ръкавите и подковават бълхата. Така те изпрацат бълхата обратно, да тропа с копита и да не подрипа боса, да си набива петите. От такова висше естество — според Емилиян Станев — е и неговата нова пушка, чието разпределение на сачмите е *почти геометрическо* и при изстрела вместо трясък се чува как, поразявайки целта, пушката се произнася по най-християнски начин: Отче наш, иже еси на небесах! За да бъде убеден Емилиян Станев в съвършенството на оръжието, то лично директорът на мишените му изпраца простреляните при пробва-нето мишени със собственоръчния си подпис Иван Тимофеич, по фамилия, струва ми се, Подолски, и Емилиян Станев смяташе, че директорът на мишените по всяка вероятност е кореняк тулчанин, независимо че носи фамилията си от старата Подолска губерния. Веднага след което Емилиян Станев ми препоръча да хвърля своя Сент Етиен и да си купя подобаващо за целта оръжие, а ако не съм в състояние да си набавя такова оръжие, то трябва по някакъв начин да се сподобя с хубав патрон и понеже няма

откъде да се сподобя с такъв патрон, стопанинът се раз-тършува из къщи и на отиване ми подари италиански и белгийски суперпатрони.

„Всичко ли е разказано за героя в това четиво?“ — попита ме той и аз му казах, че не всичко е разказано, че героят, обозначен с инициалите Е. С., понякога се е държал твърде бунтовно и е искал да се хвърля в краката на обществото така, както таралежът се хвърляше в краката на автомобилите и предизвикваше експлозии в гумите им и поради тия причини съм се мъчел, доколкото мога да го отклонявам от тези му деяния не защото има опасност да Взриви обществото, а защото обществото ще го прегази. Някои действия прескочих умишлено поради факта, че нямат пряко отношение към темата, други — защото сметнах за незначителни, а имаше и събития, над които дълго се колебаех дали да занимая с тях читателя и сега, след като работата е завършена, виждам, че трябваше да отделя макар и малко място за историята с фиакъра.

„Хм! Хм!“ — рече Емилиян Станев, когато чу, че споменавам фиакъра...

...След като таралежът за втори път срещна влечугото, дремеццо или спящо на изоставената мравешка могила, Е. С. замина с един лек фиакър и с кучето Джанка да ловува бегобегачи в блатата на Софийското поле, които той наричаше *фюкалци*, защото тези птици летяха на двойки, мъжката летеше напред, женската летеше подире ѝ, мъжката казваше: Фю! — женската веднага се обаждаше подир нея: Фю! — и така, като си подвикваха една на друга, птиците се успокояваха, че са заедно, защото мъжката птица нямаше как да се обърне назад, за да види дали женската я следва. Наричат ги бегобегачи заради това, че бягат по бреговете на водоемите, като излитат само в редки случаи. И двете определения са верни и покриват напълно представите ни за тези птици, но Е. С. ги наричаше винаги *фюкалци*, влагайки в това милосърдие, снизходителност и почти детско отношение. И тъй, той се носеше в лекия фиакър, от покрайнините на вилната зона лисицата със звънчето сипеше проклетия от-подире му, овцата на невъзприемчивия шоп го погледна, без да го види, защото вече имаше перде на очите и успя да забележи само търкалящите се колела. Беше сутрин, земята димеше прохладна пара, носеше се едва доловим дъх на гола самодивска пета. Пътят бе

тесен, врязан дълбоко посред камъша, колелетата трополяха едва доловимо, като сънени духовници, четещи тропара.

Високо в небето, откъм София, се издигаха благословени пушеци, посред пушеците се снишаваха самолети, за да кацнат на летището, и комай с това картината се изчерпваше. По каменистите склонове на планината трудолюбиви собственици на вилни места копаеха камъни в оградени с бодлив тел парцели, разчистваха терените, за да дадат възможност на дървените бараки да се настанят в най-близко време зад телените заграждения, и като привържат по едно куче между дървената барака и лехата за лук, хората стават истински собственици, издигнали се телесно и духовно благодарение на двете си ръце и на здравите мишци. Е. С. може би щеше да продължи да размишлява още за парцелите с телени заграждения, ако в този момент насреща му не се зададе по пътя един тежко натоварен фиакър. Отстрани на фиакъра се търкаляше като топка пълен човек, подканяше впряга с пастирски подвиквания от рода на: „Де мома жено!“ и прочие, а върху товара на фиакъра седеше жена и плетеше плетиво на две куки.

Търкалящият се край фиакъра човек бе писателят Петър Г. Величков, човек от противоположно литературно направление, и когато двата фиакъра се срещнаха, спряха, защото бе трудно разминаването им на тесния, пропаднал помежду камъша път.

Къде така и прочие, какво ново-вехто, много си подранил и т.н., и т.н. се чу от единия и от другия фиакър. На лов — рече Е. С., — тръгнал съм да си направя една разходка и да пострелям малко *фюкалци*, а вие накъде с това ноево преселение? (Нарече ноево преселение товара на Петър Г. Величков, защото във фиакъра му само от пиле мляко нямаше.) На вилното място — рече оня — сме тръгнали, караме едно-друго, па и разсад малко, малини и касис, декоративно дръвче имам също, ще го засадя пред вратата, а имам така също и три корена малина албинос, купих я от едного от пазара, много странно нещо, малина, пък албинос! Дими нещо — рече Е. С, когато видя, че зад гърба на жената на Петър Г. Величков нещо пуши. Тор карам — рече Петър Г. Величков, — едно кошле тор съм привързал, за да обогатя почвата, нямаш представа колко бедна се оказа земята в тоя вилен район! Как вървят работите ти — попита Е. С, като запали недоизпушената тънка пура, подарена му от шведа с шведската кола „СААБ“. — Пишем ли, пишем ли? За писане много — рече Петър Г.

Величков, — но затънах в тая пуста вила, поглъща ми комай цялото свободно време. Като привърша обаче, ще седна и аз да чопля нещо и да хвърлям от вилата си по някое камъче в обществения живот и да го замерям с някой парлив проблем.

Жената на Петър Г. Величков също се изказа в подобен смисъл, като допълни, че единствено поезията замеря с проблеми обществения живот, защото върви па горещите следи на съвременността, и че прозата безкрайно много изостава. Тя самата пишеше стихове, използвайки народните форми, оставени в устното и в писменото творчество на народа. Стиховете си тя пишеше почти по същия начин, по който плетеше и пуловера на мъжа си — една кука налице, една кука наопаки; тъй и стиховете се редяха — един стих налице, един стих наопаки, изпъстрени с възклицания и с препинателни знаци.

Е. С. разпалваше остатъка от шведската пура и с една ръка чешеше кучето зад ушите. Желая ви успех — рече той и подкара фиакъра, като облъхна с флуиди съпругата на Петър Г. Величков. Съпругата тутакси обърка плетивото, усети женска слабост и премалая. Лека усмивка премина по лицето на Е. С. и той си затананика наум „Този свят е тъй прекрасен“.

Всичко щеше да мине леко и безметежно, ако не беше толкова тесен пътят между камъша. Петър Г. Величков изтриваше една ябълка в крачола на панталона си, отхапа шумно от ябълката и с пастирските възгласи: „йес, мома жено!“ и прочие, подкара своя фиакър. Фиакърът се заклати тежко, димейки с привързаната отзад тор като Везувий. Петър Г. Величков подтичваше ту от едната страна, ту от другата страна, стараше се уж при разминаването двете возила да не се закачат, но когато задните оси се разминаваха, тежкия фиакър внезапно възви, застана ребром на пътя, чу се трясък, едното колело на Петър Г. Величковия фиакър отхвъркна и се затъркаля през камъша.

Бре! — извика Петър Г. Величков, а съпругата му изпусна плетивото и изписка. Когато две литературни направления се срещнат, те не могат да не се сблъскат — рече Е. С. и попита свирепо: — Къде гледаш? — А бе аз... — взе да заеква и да се тутка около наклонения на една страна фиакър Петър Г. Величков. Ами че ти застана преко на пътя ми — извика му Е. С.

Той продължаваше да се отдалечава с фиакъра си, от удара задната ос се бе изкривила, едното колело стържеше и цигукаше. На

всяка пълна обиколка то се обаждаше по веднъж: Цигук! Е. С. спря фиакъра и се обърна назад. Какво искаш? — попита той гневно. — На дуел ли искаш да те извикам сега?... Разбира се, че на дуел — рече той, взе пушката и скочи леко на пътя...

Кучето също скочи подир стопанина си и двамата тръгнаха към полегналия на една страна Петър Г. Величков фиакър. Оня продължаваше да се тутка, удряше се по бедрата, по едно време видя, че продължава да стиска в ръката си нахапаната ябълка, направи едно движение, като че ще я хвърли, но се размисли и я скри в джоба си.

Дуел ли? — рече той стъписано, а жената се обади горе от фиакъра: Защо дуел? Че той да не е Пушкин, за да го викате на дуел! Ами ако го застреляте! Божичко — рече тя и закри очите си с ръце.

Петър Г. Величков попита: Мене ли да застреля! Амиии! — поклати глава той и бръкна в котлето, та извади изпод димящата тор къса рязана пушка, въведена на въоръжение от мафията в Сицилия и наречена от нея лупара. — Дуел! — рече пренебрежително Петър Г. Величков. — Добре. С тази пушка аз мога да ти откъсна главата и тя да отхвъркне в камъша, както отхвъркна колелото на фиакъра ми!

Той плю в краката си, подпря се на ритлата и зачака.

Е. С. си пушеше най-спокойно остатъка от шведската пура, отмери с крачки необходимото разстояние, каза на кучето Джанка къде да застане, като отбеляза, че кучето ще му бъде секундант, а Петър Г. Величков да вземе за секундант съпругата си, на Петър Г. Величков се падна да стреля пръв. Когато застанаха един срещу друг, отгатакъ камъша се чу как колелото се дотъркаля до блатото и цамбурна шумно в него. Някой извика стреснато откъм блатото: „Ей, вол, дръвник!“ Побързо — рече Е. С., — че може да дойде някой!

Петър Г. Величков подпря пушката на ритлата, за да бъде устойчива, прицели се и като пожела на Е. С.: „Лека ти пръст, сам си го диреше!“, натисна спусъка. Когато димът от изстрела се разсея, Петър Г. Величков и съпругата му видяха, че от другата страна на пътя Е. С. продължава да стои невредим, разпалва остатъка от шведската пура и се усмихва. Петър Г. Величков започна да трепери, едра пот изби по челото му. Димящата още пушка се тресеше в ръцете му като стърчиопашка. Ако си набожен, прекръсти се за мизерната си душа! — рече Е. С. Петър Г. Величков каза, че не е набожен, и се прекръсти. Ще проявя милосърдие — рече му Е. С., — няма да отнимам живота ти,

ами ще се прицеля с точното си око и ще пръв-на капачката на коляното ти, за да не можеш да си прегъваш крака в коляното. Петър Г. Величков го гледаше е омраза и дишаше тежко. Стреляй — рече той, — какво чакаш! Е. С. се прицели, след изстрела човекът до наклонения фиакър изохка и се хвана за капачката на коляното. Предупредих те, че ще го направя! — рече Е. С. и праметна пушката на рамото си.

Оня закуцука около фиакъра, по едно време се сети за ябълката, която бе нахапал и бе скрил в джоба си, извади я, поотри я в крачола си и почна да я яде. Жена му продължаваше да седи горе, с плетивото в скута, загледана с копнение подир отдалечаващия се Е. С.

Къде гледаш? — попита я той свирепо, а жената въздъхна и му рече кротко: Бях се замислила над един стих.

Той ще ми го плати скъпо това, дете се изпречи на пътя ми! — заклати глава Петър Г. Величков, като хрупаше шумно ябълката.

По-късно, когато капачката на коляното му зарасна, Петър Г. Величков престана да прегъва крака в коляното си. Сядайки зад писалището, той държеше крака си встрани и това даде чувствително отражение върху стила на писанията му. Ако някое Петър Г. Величково съчинение е попадало в ръцете на читателя, то той вероятно е забелязал, че авторът, като е писал съчинението си, единият му крак е бил встрани от писалището.

Докато Петър Г. Величков се туткаше около фиакъра си и се чудеше как да продължи по-нататък на три колелета, през това време Е. С. се понесе с лекия си фиакър по пътя между камъша. Едно от колелетата, щом направеше пълна обиколка, извикваше: Цигук! — и Е. С. си помисли е досада: Тоя тип ми изкриви оста и сега ще има да ми цигука по пътя! Обаче той съвсем скоро забрави цигукането, защото се появиха брегобегачи, почна да ги събаря с точни изстрели, а кучето Джанка се хвърляше с весел лай в камъша и носеше убитите птици. По едно време между изстрелите чу, че някой го вика откъм блатото зад камъша: „Ей, вол, дръвник, говедо безподобно!“ Веднага обърна фиакъра към блатото и излизайки до брега, видя вътре в блатото човек с бомбе и чанта.

Човекът стоеше премръзнал в изпрегната каруца, каруцата бе затънала в средата на блатото. Недалече от нея се виждаше колелото от Петър Г. Величковия фиакър. „Ела бе, дръвник!“ — извика му оня от блатото. Е. С. вместо отговор посипа ситен татарски смях. Още ли си

тука в блатото? — попита го той, след като престана да се смее. Човекът в каруцата се разкиха. „Аз само да изляза оттука — рече той, — ще секвестрирам всички ви! Дръвници безподобни!“ Той се обърна гърбом към Е. С. и отново започна да вика: „Ей, вол, дръвник, говедо безподобно! Къде се загуби!“... Беше бирникът, изоставен от Елин Пелиновия Андрешко в блатото. Като го гледаше как е брадясал и отчаян, Е. С. за първи път си помисли дали като прекроява и поправя своите коректури, ще съумее да създаде светове или герои, които да продължат да живеят и след смъртта му, тъй както е жив все още Елин Пелиновият бирник и продължава да вика подир Андрешко от блатото, или ще надживее творенията си и ще се превърне в кисело старче, което рано е погребало децата си. Прочие — помисли си с тъга Е. С., — в съвременния литературен процес творенията умират по-рано от своите създатели. Тоя хитър шоп Елин Пелин надхитри всички ни!

Бирникът продължи да ругае и да зове своя избягал Андрешко, а Е. С. възви по обратния път през камъша. Срещата при блатото го подтисна, в тоя момент той приличаше на Дон Кихот след двубоя с вятърните мелници. Любимите му *фюкалци* продължаваха да излитат с писъци от камъша, но Е. С. не стреляше вече в тях, струваше му се, че би се прицелвал в хвърковати баберки. Ако читателят не знае какво е баберка, ще му обърна внимание, че когато царевницата направи по три или четири мамула, то единият от тях ще се случи дребен колкото мишка, обикновено тоя дребен мамул не се и опрашва добре, та зърната му са рядко по кочана, самите зърна са дребни, често заразени от главня. В интереса на истината трябва да отбележа, че когато покъсно Е. С. се върна отново при своите коректури, пред очите му продължаваха да се привиждат летящи баберки. Потисна се и помръкна, до вечерта прекара в своя ракитов стол — почукваше с пръст върху коректурите, по едно време му беше на върха на езика да изрече: Литературни баберки! — но се въздържа. В един дъждовен ден Е. С. се разбунтува, каза ми предизвикателно в очите, че аз никога не ще успея да го наричам, както трябва, и да го наложа в съзнанието на читателя, че нямам никакъв замисъл и че ако искам работата да добие смисъл, да изкристализират в нея проблемите и художественото обобщение, то ще трябва да си сменим местата — т.е. не аз да го водя, където ми хрумне, а да се оставя той да ме води. Като рече това, Е. С. стисна таралежа под мишница и се скри в дъжда по посока към София.

Върнаха се късно през нощта, мокри и двамата, таралежът отиде да търси сушина под цариградския лешник, а Е. С. дълго събуваше калните си обувки в антрето и все си повтаряше: „Семеринг! Семеринг!“ Когато той заспа, прелистих техническата енциклопедия и видях, че семеринг е автомобилна част. Кой ли го знае къде се е лутал в дъжда с таралежа!

На няколко пъти се заканваше, че ще слезе в София и ще минава на червени светлини при светофарите, за да предизвика разбъркване, след което ще иде в литературното кафене на писателския съюз заедно с таралежа. Ще остави таралежа на стола до себе си и кой писател какво се зададе, той ще се ръкува с него и с думата „Буюрун!“ ще го кани да седне на масата му. Писателят, щом седне, веднага ще изпищи и ще подскочи нагоре към гипсовия таван на кафенето, а през това време Е. С. вече се ръкува със следващия писател и с думата „Буюрун!“ го кани да седне върху таралежа. Всичко това съм избягвал съзнателно да отбелязвам в новелата, защото то щеше да повлияе отрицателно върху фабулата ѝ, пък аз и без това не умея кой знае колко да фабулирам.

Все поради тия причини не се спрях и на *Мемоарите на Ева*, Адамовата жена, които пратеничествата поднесоха на Е. С. върху сребърен поднос, водейки от-подире си скопения глиган. Ще се спра на тях в тоя послепис, защото Мемоарите бяха крайно оскъдни и колкото и да ги препрочитам, не можах да вникна в същността им. Ще ги цитирам по-долу, за да може читателят все пак да има що-годе информация за тях. „Това ли е цялата ви библиотека?“ — попита Е. С., когато видя пратеничествата да му поднасят върху сребърен поднос Евините мемоари. „Това е всичко — казаха пратеничествата. — Мемоарите обхващат периода преди изгонването на Адам и на Ева от рая.“ „За мен не ще да е безразлично като далечен техен потомък да се запозная с Мемоарите“ — рече Е. С. и се пресегна, та ги взе от подноса.

Когато отвори първата корица, той видя, че всички страници на Мемоарите бяха изпокъсани и само едно нищожно парче бе запазено. „Аз смятах, че имате цяла александрийска библиотека“ — рече Е. С. на пратеничествата, а пратеничествата се поклониха ниско и рекоха: „Нямаме!“ Е. С. прочете два пъти Мемоарите и не разбра нищо от тях. Ева пишеше: „Един ден Адам рече на бог: разреши ни, господи, да

поиграем с Ева на велосипед, а господ рече: велосипедът още не е открит, но ви разрешавам да играете тази игра, и ние почнахме да я играем, като ту аз бях велосипедът, а Адам велосипедистът, ту пък той се преправяше на велосипед, а аз от своя страна ставах велосипедист. Бог ни попита: как е играта, чада мои — а ние му рекохме: Господи, много е странно, когато си велосипедист, е едно, а когато си велосипед, е съвсем друго. И аз мисля, че ще дойде така работата, рече Господ, затова, както и сами виждате, не бързам още да откривам велосипеда. И като рече това, той закри велосипеда, но ние с Адам продължихме да си играем играта тайно от Господа, защото, ако човек се научи да кара велосипед, то той запаметява това за цял живот. Спомням си също така, че по-късно...“ (тук Мемоарите се прекъсваха). Подшушнах на Е. С., че това са може би фалшиви мемоари, писани в обителта от някой психопат или шизофреник постник, той рече разсеяно: Да, да, яхна скопения глиган и стискайки таралежа под мишница, се отправи към разтворената врата, дето стоеше змийското съблекло, оставено от таралежа. По-нататък читателят знае как се развиха събитията...

...Както вижда читателят, съмненията ми са били основателни да не слагам тези епизоди в новелата, а да ги изтегля на края в послеписа, тъй като новелата може да мине и без тях. Послеписът е нещо, което я се прочете от читателя, я не се прочете; лично аз не съм чел нито един послепис през живота си. Та като приключих с послеписа, отидох отново при Емилиян Станев да чуя мнението му за ръкописа.

Времето продължаваше да бъде горещо като в тропиците, дървесните жаби пицяха по дърветата, но горещините не пречеха на Емилиян Станев да бъде подвижен и бърз в своята градина. Беше пуснал на свобода из градината диви идеи, биеше ги и ги дресираше с тънка лескова пръчка. Те бяха страховити, напомняха ми допотопни зверогущери, ревяха, биеха земята с копита или пък ломяха с рогата си коловете от оградата. Иззад къщата се чуваше стържене на бичкия, удари от тесла — невзрачен човек кроеше и натъкмяваше метателна машина. „Защо изпрати героя си в рая?“ — попита ме Емилиян Станев. — Защото той искаше да се отправи към София, да мята в нея хашиш и съблазни с метателните машини и да пусне техника да кръжи над града с художествения адрес на запорожците до турския султан. Не можех да му позволя тази провокация, то значи София да ме разпъне накръст и ще бъде в правото си да ме попита: „Толкова ли сме ние

страхливи, че когато видим змийско съблекло пред вратата, ще подрипнем всички изведнъж право нагоре!“ — и аз трябва да призная веднага, че София по никой начин няма да подрипне нагоре, ако види въпросното съблекло пред вратата си. „Добре“ — рече Емилиян Станев разсеяно, огледа своя двор, задръстен от свирепи зверогущери, нададе ухо към къщата, зад която невзрачният човек продължаваше да реже с бичкията и да стъкмява метателната машина. „Всичко това — рече ми Емилиян Станев — един ден аз ще пусна към София.“ Подир което ние потърсихме сянка под дърветата, за да се уединим и за да може той да изрази отношението си към таралежовата новела.

Отношението на Емилиян Станев към таралежовата новела бе отрицателно.

По-късно, стискайки ръкописа под мишница, тръгнах между пищящите в жегата дървесни жаби от вилната зона и в трептящата мараня дочух как някой почуква на прозореца на душата ми. Беше таралежът, гледаше ме проницателно с черните си очи, без да мига, залепил нос на стъклото. „Дай да прочета!“ — рече ми таралежът. Дадох му ръкописа си, той седна на перваза на прозореца, разтвори наопаки ръкописа, почна да го прелиства отзад напред и се задълбочи в четене.

CTPAX

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

Обръщам се още в самото начало към читателя, за да го запозная със съдържанието на следващата по-долу новела, защото предполагам, че по този начин ще улесня ако не във висша степен читателя, то поне до голяма степен ще го улесня. Новелата е съставена от няколко пасторални картини, от които по-главни са тези за воденицата, за ханчетата, за монголоидите, за духовете и за зелената дървесна жаба: разбира се, помежду им има и други преходни картини, допълващи атмосферата на четивото, взети главно от природата. Всичко разказано по-долу е предназначено да смути, да обърка и да изплаши незначителен, плах, голобрад потен човечец, с очи като разграден двор, с две плашливи бръчки върху малокалибреното си чело, задръстено с малокалибрена мисъл, кажи го, мили мой читателю, нула човек, наричан от всички с прозвището Куче влачи, който ще викне по някое време на кучето си: „Тъй ще се търкаляме ние през тоя живот като *жироскопи!*“, без да знае какво е това *жироскопи*. Позволявам си да изложа съдържанието на своето четиво накратко, за да може читателят в самото начало да се запознае с него и да реши още тук дали да чете по-нататък, или да не чете. Съвременният човек (читателят е също така човек) е извънредно зает, пестелив във всяко едно отношение, даже, струва ми се, прекалено пестелив, но тук не е мястото да правим забележка на читателя, а по-скоро тук е мястото да му бъдем в услуга: днешните писатели би трябвало, като вземат под внимание заетостта на своя съвременник, да го запознават накратко със своето творение и още в самото начало да предоставят възможността на читателя сам да реши би ли продължил из кривините, предложени от автора, или би се отказал още в преддверието на неговите лабиринти. Често ми се е случвало да чувам оплаквания, и то не от низови читатели, по адрес на тая или на оная книга: че трябвало да газят отегчени из нейната обстоятелственост и като не могат да я изгазят, я захвърлят. Пишещият човек има единствената грижа да обслужва читателя, да се съобразява с цялата му претрупаност и заетост, да избягва многословието, прозата

му да е само от мускули, без всякакви тлъстини, да не претрупва творението си с излишни обстоятелства, като скърцане на врати, кучешки лай, трополене и скрибуцане на каруци и колелета и прочие, ти спомени пред съвременния читател, или, по-точно, само му загатни за каруца, той посредством въображението си ще дорисува останалото, ще го озвучи, ще впрегне каруцата в два врани коня, ще обсипе конете с пиринчени звънчета и със синци, ще ги опаше с кожени амуниции и т.н., и т.н. Чувал съм например, че в Америка са решили отдавна тая проблема по един съвсем прост начин, там резюмират дебелията класическа литература и читателят съвсем лесно консумира съчиненията. Целият класически прах, довеян от времето до нашия дванадесети век, Америка взема и го пресова, изстискава го, по този начин намалява обема му, превръща голямото в миниатюр и то става лесно достъпно за консуматора. Човек трябва да спазва хигиена, не само телесна, но и духовна, преяждането винаги има неприятни последици. Ние бихме допринесли съществено за поддържане хигиената на духа у читателя, ако още в началото го запознаваме със съдържанието на своите творения и по този начин му предоставяме възможността сам да избира четивото си. В това отношение трябва да бъдем много коректни, да сме обективни, да не се ръководим от никакви рекламни подбуди, гъделичкащи човешкото любопитство, или да поставяме примамки, както това правят авторите на криминални четива. Разбира се, че и най-низовият читател, щом подхвърлиш пред него един труп в неестествена поза, той веднага ще се поинтересува защо този труп е тука, кой е убиецът и за да може да си отговори, естествено е да забие тутакси нос в споменатото криминално четиво. Както читателят разбира още от самото начало, в следващата по-нататък новела няма ни труп, ни убиец, а само няколко пасторални картини, оцветени едва видимо от бледия и неясен силует на монголоид, оставил още по-бледи и неясни отпечатъци в четивото. Ако това не му се вижда интересно, читателят спокойно може да захвърли скромното си творение, а ако все още се колебае лично аз нищо повече не бих могъл да го посъветвам, освен да побързам да приключа обръщението си и да му дам възможност да премине към същността на историята. Понеже сега живеем във века на тясната специализация, то работите дойдоха така, мили читателю, и се стигна дотам, че писателят се оказва човек, който може само да пише, а читателят човек, който

може само да чете. Единствено широките специалисти имат тоя дар божи да могат и да четат, и да пишат. Тоя дар божи нас ни отмина.

АВТОРЪТ

ПРОЛОГ

Миналото лято, в една топла нощ, стар раздрънкан файтон, впрегнат в два унили коня и управляван от един още по-унил файтонджия, трополеше глухо по пътя между минералните бани за бездетни жени (макар че там ходеха и многодетни) и селото, потънало в сън. Глух шум на вода се счуваше от едната страна на пътя — скрита еред върба и водни ели, край пътя течеше река и само тук-там проблясваше между дърветата. Жабешко квакане се носеше от всички страни, жабите бяха наизлезли по бреговете да ближат студена роса през нощта. Файтонът с двата коня и е почти задрямалия файтонджия продължаваше да трополи глухо и самотно по пустия път, когато конете изведнъж спряха и процвилиха тихо.

— Тъпрууу! — рече стреснат човекът и опъна поводите.

Той се огледа. Конете бяха спрели старото возило на разклона пред битовото ханче „Воденицата“ и поклащаха унило главите си, обърнати по посока на ханчето. Файтонджията се почеса по врата с камшика и попита:

— В коя посока да караме?

Никой не отговори на запитването му, поради което човекът се обърна назад да види дали пътниците му не са заспали и като се обърна, остана слисан до краен предел.

Файтонът зад човека бе пълен с духове, духовете седяха неподвижно, само върховете на белите им качулки потрепваха. В следващия миг камшикът полетя на едната страна, човекът полетя на другата, чу се как драскаше с всички сили, как прецапа реката, стреснатите жаби млъкнаха, откъм селото се обади лениво куче, лаят му се удави в прозявка и отново настъпи тишина. Жабите една по една почнаха да се обаждат отново, добиха кураж и заквакаха хорово, а конете възвиха по разклона и не след дълго побутнаха с муцуни входната врата на битовото ханче „Воденицата“.

Когато вратата се отвори, добичетата видяха, че вътре в празното ханче седи нищожен човечец, кажи го нула човек, мили мой читателю,

наричан с прозвището Куче влачи. Куче влачи стискаше китка хмел в едната си ръка, а другата му ръка бе отпусната и висеше край стола като отсечена. Кога човечецът видя, че вратата се отвори и две конски глави се показаха в празната рамка, той положи върху масата китката с хмел и рече на себе си: „Старци берат хмел!“ По лицето на човечеца пробяга тръпка, като че ей сега върху него щеше да се оформи сиглата на някаква мисъл, но сиглата се стопи, тръпката застина и лицето на Куче влачи посивя и замръзна. Това бе най-безизразното лице, каквото човек може да види през живота си.

Конете постояха на отворената врата, не по-малко безизразни от Куче влачи, главите им бяха взели да клюмат надолу, когато чуха внезапен смях в ханчето, та се поизправиха и тръснаха глави. От тръскането ситните пиринчени звънчета зазвъняха върху шиите им. Смееше се Куче влачи, с широта и размах, просто човек да не подозира, че дребосък като Куче влачи може да се смее с такъв размах. Смахът му обаче не трая дълго, защото бе прерязан от остър железен звук.

В този миг вратата откъм готварницата се разтвори с едно дълго: „Аааааа!“, сякаш се разтваряше и потриваше заканително ръце, попита веднага все със същия железен звук: „Е?“, а Куче влачи застина на мястото си, без да смее да се обърне.

Щом вратата попита: „Е?“, електрическото осветление в ханчето изгасна и стана тъмно като в рог.

Мъже от селото, които през тази нощ били по полето и поливали люцерни и зеленчукови градини, твърдяха, че през цялата нощ из полето витаели духове. Това нещо се потвърди също така и от пътници, слезли от нощния влак. Автобусът прави връзка с нощния влак чак сутринта и по причина на топлото и хубаво време пътниците не останали на железопътната спирка да чакат автобуса, а тръгнали пеша за селото. Те забелязали на много места да витаят духове и на два или на три пъти дори пресекли пътя им, като подвиквали: „*Хипотеза!* *Хипотеза!*“, та по-суеверните плюели и се прекръствали. Крум Иванов по една случайност също бил с пътниците от нощния влак, той говореше, че те, вика, не само че витаеха, ами буквално щъкаха нагоре-надолу из полето, по всички посоки щъкаха. Това го ние всички забелязахме и то бе ясно като две и две четири, говореше Крум Иванов. Същата нощ те срещнали и файтона без файтонджия и без

пътници, но според както уверяваше Крум Иванов, ни най-малко не са се подсетили, че може да има някаква връзка между него и щъкащите из полето духове. Защото те сметнали, че файтонът е на един пияница от торлашкото село Старопатица, когато човекът се заседи в кръчма или ханче, конете го оставяли и се прибирали сами в Старопатица.

Същият този файтон бива забелязан от патрулната двойка на селото, която през това време се е намирала на санитарната бариера против шап. Санитарната бариера е била вдигната, защото на патрулната двойка ѝ омръзнало да вдига и да спуска бариерата пред всяко превозно средство. Галопирайки, конете препускат е файтона покрай санитарната бариера, патрулната двойка се опитва да ги спре, надавайки викове, и като вижда, че виковете не помагат, прибягва до предупредителни изстрели. Файтонът обаче отгърмява по пътя си, без да обърне каквото и да било внимание на предупредителните изстрели. Патрулната двойка в тоя момент не е знаела нищо за появилите се в полето духове и подобно на Крум Иванов не е направила никаква връзка между файтона и духовете. Ние ще се опитаме да направим тази връзка, като започнем историята отначало, т.е. от воденицата.

ЗА ВОДЕНИЦАТА

Класиците ни учат, че страхът и суеверието се опират на невежеството, и ако приемем, че *само невежеството е почти безкрайно*, то трябва да се съгласим, че и страхът, и суеверието са почти безкрайни; те са като Вселената. Много истини, свързани все с тая проблема, са на върха на езика ни, но се боя да ги изкажа пред читателя, защото зная от опит, че моите истини не стигат далече, напредват бавно, тромави са като воденични камъни. Винаги съм завиждал на хора, чиито истини се движат пъргаво, стигат надалече, проникват с еднаква сила както в най-изисканите салони, така също и в най-бедните пастирски колиби (доколкото у нас са останали тук и там бедни пастирски колиби, колибарски махали и селища). Макар и да зная, че ще пристигна със закъснение, а заедно с мене със закъснение ще пристигне и читателят при едно или друго събитие, въпреки това не мога да се откажа, още по-малко мога да се откажа по средата на пътя. Знам, че преди мен други вече са пристигнали светкавично при събитието и са го осветили светкавично, а пък моя милост още се мотае и пъшка около своите воденични камъни... Но да продължа нататък:

Много умни глави са посвещавали значителна част от времето си да изяснят зависимостите между невежеството и суеверието, но трябва да кажа, че колкото повече се мъчеха да внесат яснота върху предмета, толкова повече предметът обрастваше с въпросителни. Защото, като хвърляме светлина върху една загадка, ние все повече уголемяваме и разширяваме нейния вътрешен обем или, по думите на ветеринаря — един от героите на тази история — загадката добива загадъчни очертания, тя става *монголоид*. Ярослав Хашек твърди, че неговият войник Швейк познавал едного от Чешке Будейовице, който знаел със сигурност, че вътре в земното кълбо има друго кълбо (сфера), много по-голямо от земното. Ако обръщам внимание на читателя върху този факт, то го правя единствено от съображението да подчертая, че историята, следваща по-нататък, е твърде сходна с двете сфери на

човека от Чешке Будейовице: събитията излизат извън рамките на историята, надхвърлят нейните предели и добиват монголоиден оттенък, т.е. неясен, загадъчен и прочие.

След манастирите, които държат най-хубавите природни кътове на България, аз мисля, че второ място държат водениците. Истина е, че при тях всичко е много по-скромно — ни икона, ни светици, ни камбанария, ни ангел-пазител, но въпреки цялата си скромност воденицата е място не по-малко свято от манастира или от който и да било прочут параклис или постница, защото на това свято място се извършва една част от магията на хляба. Там, дето се е пръкнала воденица или най-прост воден чарк, от само себе си някак ще се пръкнат и няколко дървета, малко червена ракета ще застине досами брега, малко върбак братясва, дърветата попорастват, правят големи корони, воденицата се смалява, бъз, коприва и маточина я обграждат от всички страни, кладенче ще се появи сред бъзака и маточината, всичко туй се оглася денонощно от шума на вода, от кречетала, от сигнални звънци — когато зърното изтича от коша, — а лете жени размахват бухалки край водениците и простират снежно пране върху зелената трева. Дъх на прясно смляно брашно се носи, дъх на чисто пране и домашен сапун, на свежест и на живот, защото е вечно въртеливото движение на воденичните камъни, на кречеталата, на водните колела, както е вечно движението и на самата вода.

Воденицата, обект на нашия разказ, бе престанала да приема мливари, от проста старовремска сграда бе превърната в битово ханче, имаше си име, презиме и фамилно име, изписани от предната страна, гайдари и селянки бяха изографисани върху нея, бъчви и печени пилета. В двора се бе изстъпила желязна помпа, клечеше като кучехранител и ако я хванете за опашката да изпомпате вода, започваше да скимти и да лае като куче с металическия си глас. Ханчето клечеше сред бъзака, като че се криеше там и надничаше само толкова, колкото да може да гледа какво минава по пътя. Водата от улеите бе отбита, тя напояваше околните зеленчукови градини, по зеленясалото дърво се сщеждаха съвсем малки струйки, падаха приглушено върху перките на водното колело, без да могат да го помръднат, защото то бе закотвено там за вечни времена. Край белосаните стени стояха възправени воденични камъни, сякаш бяха колела на непознато возило, разпаднали се внезапно, та возилото изведнъж е легнало върху осите си, а бъзакът

с епично спокойствие е пристъпил напред да види какво става и след като е видял, не се е върнал назад да застане в две редици покрай воденичната вада, ами е останал скупчен край ханчето. Ракитакът и върбите също са се приближили, дърветата са се навели, та са обгърнали ханчето с прохладната си шума, затуй през цялото лято наоколо е прохладно; пък и по самата река постоянно повява, тъй че всеки пътник се изкушава да свърне от пътя.

Два кафеза с живи пилета посрещат пътника, преди още да е влязъл във вратата, и младите петлета го поздравяват младежко кукуригане. Кафезите с живи пилета са хрумване на управителя на ханчето, човек извънредно инициативен и енергичен, но ние ще занимаем читателя с това малко по-късно. В момента в ханчето седят един ветеринар с помощника си, един пощенец в пълна пощенска униформа и един закупчик на стопанското предприятие „Родопа“, с физиономия много по-интелигентна, отколкото се изисква за един закупчик. Ветеринарят ги занимава с някаква своя натрапчива хипотеза за монголоида, посетителите никак не бързат, всеки сам за себе си търси пролука, предпазливо и пипнешком се мъчи да надникне в неясната ветеринарна проблема. Ние ще имаме достатъчно време, докато те отпиват от ледената мастика и попоглеждат към четирикракия грил, който преобръща лениво в прозрачния си търбух нанизани на шишове пилета и ги изпича, да запознаем читателя с историята на воденицата, според както я помни Куче влачи и според както я представи на своите събеседници, увлечени наполовина от историята на воденицата и наполовина от загадъчния монголоид на ветеринарния доктор.

В ония години не е било по силите на сам човек да построи воденица или да разкаже за нея (както Куче влачи разказва), затова ще си позволя тук и там и аз да се намесвам в разказа му или да предавам част от него със свои думи. На времето, за да се построи воденица, събират се неколцина предприемчиви жители на селото и според възможностите си всеки от тях развързва своята кесия. Средства са необходими не само за постройката и съоръжаването ѝ, а така също и за закупуването на имотите, през които ще мине воденичната вада. Воденичната вада е извънредно капризна, тя криволичи на едно разстояние, дълго може би километър, ако не и повече. Човек трябва да е много добър майстор, за да преведе водата от воденичния яз —

издигнат на реката — до воденицата. За тази цел човекът взема мотика и тегли с нея една съвсем тънка вада, сякаш тегли крива черта през нивите. Ако водата върви по чертата — добре, а ако ли откаже да върви и се разлее от двете страни, тогава човекът с мотиката коригира чертата, завива я наляво или надясно, водата се колебае накъде да тръгне, най-после решава и тръгва надясно. Човекът продължава пред нея с мотиката, дълбае излеко земята и мами по тесния улей колебливата вода.

Точно по същия начин, както се мами добиче — казва Куче влачи. Когато водата се отклонява от пътя си, тя е крайно предпазлива, нерешителна, несигурна в посоката, затова всички воденични вади лъкатушат тъй много, че свят да ти се завие, когато тръгнеш по кривините им. Те вървят напред, кривват встрани, после се връщат назад, сякаш са забравили нещо, и като вземат това, което са забравили, пак тръгват напред, но за съвсем малко, просто само няколко крачки. Вода трудно сменя леглото си, но и човекът, който мами и води водата, тъй както би водил вързано с въже добиче, е търпелив, защото е сигурен, че един ден заедно с водата ще стигнат точно над воденицата, където са закрепени белите дъбови улеи, в края на улеите стоят мълчаливо водните колелета, разпрострели във всички посоки своите леки перки, пък и пилата воденица стои мълчаливо, стъпила яко върху бреговете на сухото корито, накипрена като невеста, в очакване да се появи младоженецът, т.е. водата; тази воденица, казва Куче влачи, била строена от майстори от Рабиша.

Веднъж преведена от воденичния яз до воденицата, водата вече се стича на тънки струйки по улеите, но тя е още недостатъчна, за да задвижи простата водна фабрика. Сега ортаците ще трябва да се спазаряват със всеки селянин поотделно колко да му платят за туй, че ще трябва да вземат една ивица от нивата или от градината му. Някъде водата минава край синори, тогава спазаряването а по-лесно, на други места реже някоя нива точно по средата и човечецът дълго се почесва и умува дали да се съгласи воденичната вода да пререже нивата му, или да не са съгласи, но на края кандисва, защото строежът на една воденица е народно дело, в най-добрия смисъл на това мъгливо понятие. Появата на воденичната вода изведнъж съживява нивите и градините, през които е минала. Лете тук винаги има вода, от нея всички черпят, да напояват земята си, бреговете на вадата обрастват с

върба и водна къпина, водни кончета се появяват, попови лъжички и прочие.

(Водна къпина, водни кончета, попови лъжички и прочие... Щом водната къпина узрее, край воденичната вада се появява смърделата буболечка и тутакси с нейната поява в гъстака се настанява фазанът, изстребител на смърделата буболечка. Воден плъх, червен речен рак, зелен гущер, невестулка, дървесна жаба — всичко това намира приют край воденичната вада, на поповата лъжичка ѝ израстват крачка, опашката се смалява и един ден жаби почват да подскачат по бреговете, да се гмуркат във водата, да се лутат във всички посоки и да си подвикват една на друга, изпълнени с почуда, че им ги няма опашките. Примамен от врявата, край воденичната вада пристига щъркел, дъвен като Харун ал Рашид, тръгва покачен върху високите си червени кокили и почва да ловува изненаданите и пълни с почуда жаби. Те гледат с ококорени очи, вторачени все още в проблемата за опашката, и много напомнят някой ококорен човек, дето все се пули насреща ви, та да се чудите дали тая човек е сащисан от телевизията, или пък цялото му съзнание се бори с хипотезата, че животът се е зародил от водата, излязъл е на сушата, известно време е бил земноводен и опашат, после е станал сухоземен опашат и изгубвайки опашката си, се е очовечил; и докато той се кокори и пули, спорейки с хипотезата, съдбата го клъвва по темето и човечецът тъй си и отива от тоя свят, без да е успял да събере за себе си достатъчно доказателства против хипотезата...)

Благодарение на сговорчивостта и задружната работа на неколцина човека край селото се появява първата водна фабрика. По-късно из поречието ще се построят и други воденици, все от майстори от Рабиша; и водни тепавици, наричани от народа ваявици, но те не могат да засенчат славата на първата воденица, макар и да са поголеми, с повече камъни и т.н. По същия начин една нова църква, колкото и богато да е построена и изографисана, колкото и много посребрени богородични десници да има, тя в никой случай не може да засенчи славата на старите църквици, бедни откъм изографисване, с изпоядени от молците дарения, защото сиромашията на старите църквици е обгърната в святост, в скромност и чудодейност, а в новите пищни църкви има нещо колкото християнско, толкова и езическо... Дървоядците денонощно стържеха и скърцаха в дървенията на старата

воденица, гредите ѝ все повече и повече се огъваха, самата тя потъна до колене в земята и ако преди имаше две стъпала пред прага си, за да се покачи човек по тях и да влезе, то постепенно тези две стъпала минаха откъм вътрешната страна на вратата и влизащият мливар трябваше да слезе две стъпала надолу. Как и защо се слегна и потъна до колене в земята, ние не разбрахме — каза Куче влачи. Дворът ѝ постоянно бе пълен с разпрегнати коли, мливари, добитък, огньове, кучета, мъже и жени. Вероятно по онова време, щом види някъде голямо струпване, народът е започнал да казва: Навалица като на воденица.

Зиме, при големите студове, ортаците тръгват с брадви и лостове да секат и да разбиват леда из поязъците, чистят непрекъснато издутите с лед улеи, и аз също съм ходил — казва Куче влачи, — когато съм имал мливо, но много често злият студ надделява, сковава цялата воденица, тя млъква и се покрива с лед чак до стрехите. Тогава мливарите оставят разпрегнатите шейни с мливото, всеки впряга воловете или биволите в празния ярем и са връща с добитъка в селото, за да изчака отминаването на студовете. Воденицата изглежда пуста и мъртва и само пушекът, излизащ от ниския ѝ комин, напомня, че тя още е жива и диша. Нощем цялата ѝ дървесина пращи и пука притисната от ледовете. Ако неколцина мливари от по-далечни села са останали в опушената топла стаица на воденичаря, то в такива нощи разговорите им са изпъстрени с духове и небивалици, с вълчи истории, вампири, декамероновии истории, водни таласъми, с мистика и невежество. Ние, докторе, че сме невежи, невежи сме — казва Куче влачи, — но затова пък бабините ни деветини са много хубави и са интересни, много по-интересни от бабините деветини на хората от Рабиша. Ветеринарят отбелязва пред своите събеседници, че невежата или простият човек загръща света с тайнственост, знаещият човек чрез познанието разкъсва тайнствената тъма и здрача и затова не оставя място за никакви тайни; затуй простият човек е по-богат на тайни, а най-богато на тайни е животното...

Но сладките небивалици ще са само няколко дни, хавата внезапно се сменя, времето омеква, чува се изпод леда как водата започва да се съживява и да бълбука, воденичар и мливар излизат с брадвите да разкрепостяват улеите и събуждайки се от зимната си летаргия, воденицата бавно завъртява своите каменни колела.

Лятото също си има своите грижи. Пороите често отнасят воденичния яз, ортаците отиват да пицят реката с камъни и чимове, забиват яки колове, оплитат дървени камери, пълнят ги с чакъл, постепенно възвръщат водата към вадата, тя се повдига лениво и на пръсти, излиза от вечното си речно корито и неохотно започва да лъкатуши към пресъхналите улеи на воденицата. Всеки сезон е хубав на воденицата, но като че най-хубаво е там лете. Куче влачи с въодушевление се спуска да разказва как каменното корито, откъдето водата ще се спусне по улеите, винаги е населено с жени и момичета. Това корито се нарича кереп, лете жени от селото перат на керепа („Няма по-хубави жени от перачките, докторе“ — въздъхва Куче влачи), а мливарите клечат край тях, съзерцават белите колена и прасци, защото бог навсякъде е развъдил мераклии по женската част, а кога човек иде на воденица, мераците му два пъти повече нарастват, защото на воденица той дни наред се излежава върху чувалите, чака реда си, бленува, кречеталото трака приветливо, шум на вода се стича отвсякъде, камък о камък се стърже, скърцане се носи от цялата воденица, ситен брашнен прах (паспал) витае из въздуха, дъха на домашен хляб, жени бият с бухалки прането, коя по-височко подпретнала полата си, коя по-ниско, женски смях се вплита в тракането на кречеталото и жените, съзерцавани от мливарите, напомнят на домашен хляб, бухнал и мек, с лек загар върху кората. Ветеринарят допълня картината на лятната воденица с една поговорка на източните народи. Източните народи твърдят, че три неща радват сърцето на човека — звън на пари, шум на вода и смях на момиче. Край воденицата винаги има женски смях и шум на вода — това стига, даже и да нямаш пари.

Вместо звъна на пари се разнася тракането на кречеталото; е позволенията на читателя, тука и аз ще се намеся да кажа няколко думи за кречеталото: то е простият, но основен механизъм за обратна информация, то е като пъпна връв на цялата воденица, приема водните импулси и ритъма на водната фабрика, упражнява контрол върху струята от зърна, падащи от коша, и ако водата придойде по улея и започне да върти по-бързо воденичния камък, то кречеталото, винаги будно, се раздвижва по-пъргаво върху камъка, подскача като нестинарка, започва да тръска по-бързо коша със зърното, от което зърното потича по-обилно; или обратно. Не зная защо този

изключително хитроумен и безкрайно прост механизъм за обратна връзка ние наричаме не особено любезно кречетало и със същата тази дума наричаме дърдорковците...

Така, ден и нощ, зиме и лете, почти без почивка, воденицата прехрани и отгледа сума народ от селото. Докато воденицата, заета със своята грижа, остаряваше, долу, в низината, взеха да никнат една по една парни мелници. (Куче влачи ги нарича огняни воденици.) Хората лека-полека почнаха да карат мливото си на огняните воденици и нашата старовремска воденица дни наред клечеше мълчаливо край воденичната вада, загледана към пътя, дали няма да се зададе кола, натоварена с чували. Рядко се отбиваше човек от селото, турил една крина на гръб, влизаше вътре, пушеха по някоя и друга цигара с воденичаря, воденицата се оживяваше, в дървеното колело се плискаше весело вода, кречеталото подрипваше напето и ек огласяше двата бряга на вадата: „Живи сме! Живи сме! Тука сме! Тука сме!“

Тъй човешкото сърце тупти в гърдите на човека, повтаряйки безспир: „Тук съм! Тук съм! Живи сме!“ Но мигар човекът обръща внимание на сърцето, което почуква отвътре: туп-туп! Човекът — рече ветеринарят — е вторачен в някое гръмко откритие или пък в някоя своя нелепа идея, човекът е съсредоточен към онова, което чука на вратата му, и ни за миг не поглежда към тихото, едва доловимо вътрешно почукване: туп-туп! Тъй и ние — въздъхна Куче влачи — обърнахме гръб на водното сърце, което туптеше през целия ни живот и пълнеше брашнениците с брашно, за да се вторачат в огняните воденици. Закупчикът и пощенецът поклатиха глави, отпиха от мастиката и закупчикът рече: То си е така! Едно си отива, друго идва! Дааа!... Неговото: Дааа! звучеше тръбно и гърлено като възгласа на дива гъска! Трооомб!

ИСТОРИЯТА НА ВОДЕНИЧАРЯ

Из долината плъпва всякаква машинария, железни фабрики, циркуляри, газгенератори застанаха край бреговете на реката и реката, наситена с дъх на планини, на билки, на самодиви, пълна с пъргава риба, ту напета, ту игрива, ту нежна, изпълнена с леност, като женска милувка, или пък могъща, когато трябва да задвижи водни гатери и воденици, да накара да затреперят от ударите на водните чукове тепавиците, същата тази река, пълна с жизненост от зачатieto на света, изведнъж помръкна и понесе покрай помръкналите си брегове товара на сивите фабрични отпадъци. Река и воденица се обгърнаха с меланхолия^[1]. Една сутрин воденичарят, след като се бе взирал дни и седмици наред към селото с надеждата да зърне мливар по пътя, се качи на керепа. Той беше самотен човек, дошъл на воденицата от село Рабиша. Водата тук стихваше, завърташе се, облизваше с муцуна каменното корито и ненамерила пролука, се измъкваше изпод ставилото и плъзваше като влечуго по улея. Воденичарят видя себе си надвесен над водата, отражението насреща му бе неприветливо, затуй човекът се отдръпна назад. Водата завъртя образа на човека със сламена шапка, преобърна го и го понесе стремглаво по улея.

„Боже, воденицата!“ — извика човекът с такъв ужас, сякаш жив го хвърляха върху озъбените перки на водното колело. Водното колело се въртеше лудо, в един миг пое отражението на човека и в следващия миг всичко се превърна във воден прах.

„Амин!“ — рече човекът и се пресегна, та пусна ставилото.

Воденицата млъкна, само водата продължи да се оттича и да пада на едри капки, напомняйки на пресекулки за отшумяло събитие. Тъй капчукът от стряхата ни напомня за преминалия дъжд, тъй се оцеджат и капят в нас звънките капчуци на изживяна радост или сълзите на отминала скръб. Понякога ни едно събитие не ни е докоснало и въпреки това човек усеща как вътре в него набъбва и се сцежда влага и от време на време вяло ще се отрони и още по-вяло ще тупне набъбналата капка. Туй е меланхоличният капчук на човека; въпреки

всички усилия неговата могъща душа не успява да превърне тази таеща влага в светла роса, затуй вътре в нас ще продължи да отеква като в празен параклис меланхоличният капчук... Воденичарят се бе излегнал на дървения одър в потъналата в паспал стаица, гледаше тавана и слушаше как на пресекулки падат тежки капки и се удрят в наранената му душа. Пък и не само в душата му се сжеждаше тази вода, ами цялата воденица се отцеждаше и отвсякъде се чуваха глухи удари, чиито интервали нарастваха. Помежду интервалите той чу някои да говорят върху каменния покрив на воденицата:

— Жив ли е?

— Жив, жив!

— Ами, жив!

— Тц!

— Не е жив!

— Жив, жив!

Тия, дето говореха и питаха дали е жив, или не е жив, се разходиха по плочите на покрива, слязоха на земята, минаха откъм входа на воденицата, струпаха се пред прага и той ги чу отчетливо как отново се разбъбраха:

— Не е жив!

— Жив е, жив!

— Ами, жив!

— Жив ли е!

— Жив, жив!

— Не е жив!

— Иииии — рекоха хорово тия на прага и млъкнаха.

Той стана, замеси и опече една питка в огнището. Ония пред прага бяха почнали отново да спорят дали е жив, или не е жив. Помисли, че с тая питка злите мащехи искат да го подмамят, ще му търкулнат питката и ще го пуснат да я гони, докато се загуби по света и забрави воденицата. Питката беше топла и дъхава. Тури я под мишница, усещаше как го стопли през дрехата, блъсна скърцащата врата, „Ох, ох“ — застана вратата, поразмести дървените си кокали и се отвори. Ято врабци се бе скупчило пред вратата, щом тя изохка и на нея се появи воденичарят, врабците тутакси хвъркнаха, качиха се горе на покрива и един през друг почнаха да викат:

— Жив, жиинииив!

— Амин! — рече воденичарят. — Хайде, брашнени човеко!

Да речеме и ние амин, подобно на него, драги читателю!... Човекът тури резето на охкащата и пъшкаща врата и тръгна по пътя към селото, сподирян от виковете на врабците: „Жив, жиииив!“

Мисълта му се завъртя като воденично колело, улови едно зърно, паднало от празния кош, и започна да го мели. То се знае, че човекът в тоя момент се занимаваше само с водениците, и за да бъде убедителен за себе си, си припомни как Тотлебен победи турците при град Плевен, като им съсипа всичките воденици. Турците бяха приготвили много мливо, мелеха денонощно, хранеха войска и башибозук и се канеха да удържат обсадното положение чак докато дойде султанска войска от Истанбул. Тотлебен взе тогава, че пусна големия бараж над град Плевен, водата се втурна като хала към града и по пътя си помете десетките воденици на турската войска. Като остана без мливо, войската погладува, колкото требеше, и се предаде начело с пашата. „Да, ама Тотлебен е разбирал от воденици — рече си воденичарят, — той е знаел, че като вземеш на човек воденицата и го оставиш без мливо, то той, човекът, увисва като паяк във въздуха и ни напред, ни назад. Дааа — въздъхва воденичарят, — ама няма вече Тотлебени!“

Но макар че нямаше вече Тотлебени и нямаше никаква обсада, воденичарят приличаше донейде на паша, който отива някъде си да се предаде някому. Вместо сабя той носеше една питка, печена в огнището. Не зная кому щеше да се предава, но във всеки случай той отиваше да се предава. Обърна се на няколко пъти да погледне виновно воденицата, тя все повече и повече се снишаваше, срамуваше се от бягството му, само покривът ѝ остана да стърчи над бъзака.

Човекът гледаше равнодушно железните фабрики из долината, корпусите им бяха оцветени в жълто и черно, в сребърно и сиво, бяха като оси, накацали в долината, други пък приличаха на косматата земна пчела. Вътре в корпусите им се разнасяше бръмчене, та с това си бръмчене досущ му напомняха на оси. Оса мед събира ли? — мина му през ума и нямаше нужда да ви отговаря, защото отговорът на този въпрос се съдържаше в самия въпрос. Човек никъде не се виждаше, само машинария кръстосваше долината, ръмжеше и газеше из нивите.

Човек бе единствено воденичарят, но и той бе половин човек; другата му половина остана при воденицата, тъй че той се търкаляше през долината като празна шушулка, стискайки под мишница

изпечената в огнището питка и улавяйки се от време на време за Тотлебен и за водениците на историческия град Плевен. Ако воденичарят бе чел „Писма от моята мелница“ на Алфоне Доде, най-добре от всички читатели би разбрал мъките на воденичаря, но се съмнявам, че би почнал да пренася на гръб глина и да я мели във воденицата само и само да поддържа илюзията, че воденицата му още е жива, защото той не беше романтичен колкото Алфонс Доде. Алфонс Доде тъй красиво го е написал, че читателят непременно ще се възхити от прочетеното, обаче въпреки възхищението си той няма да му повярва. Този пример а още едно доказателство, че има изкуство, от което се възхищаваме, без да му вярваме, както и изкуство, на което вярваме, но не му се възхищаваме. Може би и затова на времето хората са правели църкви — не защото са вярвали много в бога, а защото им се ще да има бог.

Воденичарят бе суеверен и пред очите му още трептеше цветната дъга при водното колело, когато улеят поде отразения му образ и го запокити върху лудо въртящите се дъги на перките. Човекът видя само в един миг как образът му се превърна в небесна дъга, това го сепна, озадачи го, изпълни го с набожност, въпреки че беше езичник, та затова той рече първо: „Боже, воденицата!“, а сетне каза тихо: „Амин!“ Зли мащехи се въртяха из главата му, все му се струваше, че питката, изстиваща под мишницата му, ще се търкулне по божия свят и примамван от нея, той ще тръгне, докато се изгуби, а злите мащехи ще потрият ръце и ще почнат да се смеят зло: „Ха, ха, ха!“

Независимо от всичко обаче човекът продължаваше да стиска питката и да се държи за нея, тъй като в тоя момент тя бе единствената му опора. Фабриците продължаваха да бръмчат в ушите му, бълваха дим, ръмжеха заканително, пъшкаха и му подвикваха с парни свирки: „Дай питката!“ „На!“ — казваше човекът от време на време и показваше лакътя си на ръмжащите фабрики.

В селото с лай го посрещнаха кучета, човекът сметна, че те се втурват отгоре му заради питката, затуй и на кучетата показва лакътя си и им рече: „На!“ Добитък надничаше през оградите на дворовете, овце го гледаха и блееха, крави мучеха, една коза дори вървя известно време подире му, като му подвикваше, но той и на добитъка наказваше лакътя си и му викаше: „На!“ Когато мина покрай селската фурна, видя вътре във фурната да фучи нафтова дюза и един оплескан с нафта субект да

опалва пещта. Хлябове стоеха наредени върху дървения тезгях и отвсякъде идеше дъх на нафта. Човекът погледна своята питка, тя дъхтеше на огнище, на пепел и на жарава. Нафтовата дюза продължаваше да бълва огън покрай субекта и да фучи като едноглав змей, той и на дюзата показва лакът и й рече: „На!“

Същото това човекът повтори и в канцеларията на комбината за битови услуги, когато му казаха, че закриват воденицата поради липса на мливо и че на нейно място ще открият битово ханче.

Главният счетоводител със сатенени ръкавели, дълги до мишниците, се зае да убеждава воденичаря, че комбинатът развива дейност, много по-голяма от дейността на която щещ организация да вземеш, че комбинатът трябва да бръсне населението и да кърпи обущата му, да му поправя телевизорите и радиоапаратите, да пренавива намотките на електромерите, да разменя вълната срещу жакардови килими, да поправя каруци и електрически печки, да изпълнява всички видове шивашки поръчки, да боядисва прежда, да влачи вълна и да разчепква дребн на дарака, да поддържа два циркуляра за рязане на дърва по дворищата, да калайдисва селския бакър, да пере и да къпе населението в новооткритата баня с курни и душеве, да меси и да пече хляба и т.н., и т.н.

— Ааа, видях ви хляба! — рече му воденичарят. — Алал да ви е!

Навън той зърна край стената да клечи куче, подхвърли му залък от питката, рече му: „Вземи за бор да прости!“, кучето улови залъка във въздуха и тръгна подир човека. Той продължи да върви по улицата. Ако видеше крава или биволица да си протяга главата към него и да души въздуха с разширени ноздри, отчупваше и подаваше от питката. Козата, която го бе проследила известно време при влизането му в селото, пак се появи, той и на нея даде с думите: „Бог да прости воденицата!“ — и докато премине половината село, забеляза, че много добитък и кучета вървят подире му. Между добитъка стъпваше напето и един гащат петел, кълвеше тук и там по някоя изпаднала троха и внимаваше някое от големите животни да го не настъпи по крака с копитото си.

Питката се свърши, брашненият човек отри ръцете си една о друга, спря се и рече на добитъка и на кучетата: „Няма вече! Питката свърши!“ Овцете блейнаха, чу се мучене, кучетата почнаха да скимтят и да мърморят нещо под носа си, петелът попита: „Какво? Какво?“,

щото стоеше най-отзад, и като слушаше добитъка около себе си, на човека му се струваше, че всички викат: „Дай! Дай още от питката!“ Той се обърна кръгом и тръгна по улицата, а добитъкът и кучетата се спогледаха и тръгнаха и те подире му.

Въодушевление постепенно завладя човека, той почна да крачи по-бодро по улицата, а и добитъкът почна да крачи, а по-едра крачка подире му и все повече и повече врявата се засилваше. Реши в един миг, че ще заведе всичко това, дето е подире му, на воденицата, че ще опече една голяма питка в жаравата и ще излезе навън пред вратата да храни добитъка по най-библейски начин, а през това време ще надойдат хората от селото, ще погледнат, ще свалят каните си и ще се прекръстят, щото изведнъж ще разберат каква огромна несправедливост са извършили, изоставяйки воденицата. А той няма да поглежда към хората, само ще отчупва големи късове и ще ги подава на добитъка, добитъкът ще протяга кротко шия, ще взема кротко хляб от дланта му и още по-кротко ще се отдръпва назад... Той ще раздава пред воденицата дотогава, докато види, че първите каруци с мливо се задават по пътя, и ще каже: „Време е да вдигна ставилото!“, ще се качи горе при улеите, ще вдигне ставилото и лудата вода ще се хвърли право надолу към водните колелета, за да ги завърти.

Но когато се обърна, брашненият човек видя, че добитъкът се бе спрял далеко зад него, кучетата се подписваха върху зидовете, кравите махаха с опашките си, а овцете, побутвайки се една друга, се отдалечаваха. Добитъкът постепенно се разпръсна, петелът се покачи на една ограда, извика няколко пъти и след като съобщи каквото трябваше, скочи на пътя и се спусна да гони летяща ниско буболечка. Човекът постоя, постоя, завъртя се в собствената си пустотия, почеса се по врата и рече: „Време е да пуцаме ставилото! (Воденичарите спускат ставилото, когато мливото в коша се свърши и водата по улеите трябва да секне.) Хайде, Рабишо! Хайде, брашнени човеко!“

Казваха му Рабиша; не че такова бе името му, но понеже бе самотник, дошъл от село Рабиша, всички му викаха Рабиша.

Хвана капата си в едната ръка, тръгна по пътя и като потупваше капата си от време на време в бедрото, от нея и от панталона му се вдигаше брашнен прах. Рабиша можеше да обиколи така цялата земя и кой път се потупа с капата о нея, винаги щеше да се вдига брашнен прах, защото брашненият човек е като умна глава, пълна до

керемидите със всякаква мисъл, и дори ако приемем, че един ден мисълта се изчерпва до дъно, то тогава в ъглите остава да блуждае сянката на мисълта; така вечер върху белосаната стена блуждае уголемената човешка сянка.

* * *

На следващия ден Куче влачи отиваше да реже раката край воденицата. Кога наближи, той остана крайно изненадан, че воденицата работеше — откъм нея идеше плясък на вода, гърмяха кречеталата с дървените си гласове, звънтяха звънци, за да предупредят воденичаря, че мливото в кошовите е изтекло. Отвсякъде се носеше шум, стържене на камък, потъналата до колене в земята постройка вибрираше и се тресеше. Гледай ти! — поклати глава Куче влачи и възви към отворената врата. Пред вратата се бе скупчило ято врабци, щом човекът ги наближи, врабците се вдигнаха, завикаха: „Жив! Жиийив!“ — и прелетяха със свистене над каменния покрив. Вътре не се виждаше никакъв човек, големите камъни се въртяха с все сила, вместо брашно хвърляха искри в дървените сандъци пред себе си, отгоре им подскачаха като същински нестинарки кречеталата и падналите звънци.

„Рабишо!... Рабишо!“ — подвикна Куче влачи.

Никой не му се обади.

„Ей, има ли човек тука?“ — попита малко по-късно той, като вървеше през тресящата се воденица и внимаваше да не пропадне в някоя от пролуките на пода ѝ; ирез пролуките се виждаше как изпод краката му се мята и бучи светла вода. „Ама че работа — рече си Куче влачи. — Никого няма, жива душа няма!“

И излезе той пак навън, щото почна да го съвзема страх. Изпод краката му пред прага отново се вдигна птичето ято, отпявайки: „Жив! Жиийив!“ „Къде ли се е дянал пустият му старец! — чудеше се Куче влачи. — Да не е отишъл да туря ставилото и да спира водата!“

Погледна нагоре, водата не бе спряна, втурваше се лудо и весело по дървените улеи. Като проследи движенията ѝ и погледът му стигна до края, гдето засилената по улеите вода се нахвърляше с бучене върху

дървените перки на водните колела, човекът изтръпна и няма да е пресилено, ако кажем, че косите му настръхнаха.

Долу, заплетен във водното колело, свит и омотан в перките му, се въртеше воденичарят Рабиша. Ръце и крака стърчаха и се мятаха заедно с водното колело, като че човекът сам бе превърнат в част от това колело, въртеше го с всички сили и даваше живот на воденицата.

Куче влачи като курдисан се изкачи на керепа, ръцете му трепереха, целият се тресеше, но успя да напипа ставилата, спусна ги, прегради бучащата рода. Последните й струи се оттекоха по улеите, кречетала и звънци млъкнаха, изведнъж стана тихо и в тишината оцеждащата се и капеща вода кънтеше глухо. „Подхлъзнал се е човекът“ — помисли си Куче влачи, загледан долу, в спрялото водно колело. В колелото лежеше оплетен воденичарят Рабиша, окъпан и чист, застинал внезапно в своя вечен покой. Само допреди няколко мига той се мяташе сред бучащата вода и подпомагаше движението на воденицата, а ето сега лежи оплетен и неподвижен, приличен на изпрана дрипа, захвърлена върху дървените зъби на колелото. Едната ръка бе счупена на две и висеше във водата, единият крак на човека бе бос, стъпалото му лыщеше, обърнато към Куче влачи.

„Той се е подхлъзнал по улея — реши окончателно Куче влачи, — не е имало за какво да се хване, чак долу е могъл да се хване, в колелото, но колелото му е било гибелта!“

Човекът се обърна назад и тръгна преbledнял и потен покрай млъкналата воденица да търси хора. Вrabците отново прелетяха над главата му, викайки: „Жив! Жиивв...“ От отворената врата за воденицата вееше студенина, мястото изведнъж се стори на човека молепсано и нечисто, той повече не се обърна да погледне към воденицата, а ускори крачките, препъвайки се по пътя към селото. Но колкото и да бързаше Куче влачи да се отдалечи от воденицата, пред очите му непрекъснато се въртеше сред водни вихрушки водното колело, като че самият воденичар се бе впрегнал в него и го въртеше или пък спираше внезапно, за да може човекът по-ясно да види целия ужас на смъртта. И като преглъщаше насъбралата се слюнка в гърлото, Куче влачи като че сам раздвижваше отново колелото, защото то внезапно се завърташе пред очите му, потопено в светлия водопад на водата.

Седмици наред все това колело се въртеше пред очите му, ту бясно, загребвайки е размах бучащата вода, ту статично, застинало в мокър ужас, озъбено с дървенията си срещу човека, запахало гола синкава пета. Понякога това се смесваше с тракането на дървени кречетала, с дрънченето на падналите върху воденичните камъни звънци и самите воденични камъни му се привиждаха, тежки и надвесени над него, като надвесен скат на каменоломна движат със скърцане каменните си челюсти, но вместо да изхвърлят сипкаво прясно брашно, плюят искри в дървените сандъци пред себе си. Това беше в първите седмици, след време картините избледняха, смалиха се, тъй както ябълката постепенно се спарва, сбръчкава се, става дребна, но запазва формата си. След време, като се обръщаше в бледите, сламени картини, Куче влачи се изненада, че никакъв страх не изпитва, а по-скоро го обхващаше тъга за гибелта на воденичаря, ставаше му скръбно за човека, нажаляваше се и отронваше в душата си сълза или въздишка за Рабиша.

---

[1] Меланхолия. Според синонимния речник — тъга, скръб, печал, затъженост, униние, угнетение, песимизъм, мрачно настроение, депресия, потиснатост, потиснат дух. ↑

ХАНЧЕТО

Запустялата воденица, макар и да имаше необходимите предпоставки — ако трябва да се изразим на съвременен език, — не можа да се превърне в източник на суеверия. Опитвах се някои да пускат слухове, че уж воденичарят нощем пускал воденицата, сядал върху водното колело и се въртял заедно с него като воден таласъм, обаче тези слухове не можаха да пуснат корени, защото хората от околността бяха дали гръб на суеверията.

Аз не вярвам и в по-старите времена да са вярвали в разните небивалици, макар че са ги разказвали надълго и нашироко, с най-пълни подробности, докато чакат ред да сипят мливото в коша или докато мятат воденичарската питка в огнището. По-скоро си мисля, че загледани в перачките над воденицата, заслушани в бучащата вода, унесени от бърливостта на кречеталата, хората сами са ставали бърливи и носени на крилата на въображението, са населявали воденичната вада, върбаците покрай нея, тресавищата и мочурливите места, горите и долищата от другата страна на воденицата, ливадите и планината с водни духове, вампири, самодиви, самодивски сватби, всякаква видима и невидима твар, укривали са змейове в сушави години в кошарите и в черничевите си градини и са правели всичко това не защото са му вярвали, а защото твърде много са желаели освен боб, леща, кукуруз, добитък, копринена буба, дръгливо куче, кокалеста жена и прочие в околността да диша и огнена ламя, мътейки яйцата в полага си, бродник да броди в мъртвото от сън село, самодиви да подвикват: „Иху-ху!“, на самодивска сватба яли да навлязат като бели гъски да се къпят в реката, пък ние, пристъпвайки на пръсти, на пръсти, да вземем да им скрием дрехите, па голите самодиви да дойдат съвсем близко до брега и да почнат да се молят: „Дай ми, юначе, дрехите!“, обаче ние — не!...

Поетика, страх, баладичност — всичко това ако не го е имало, човекът сам го е създавал и го е пуснал в долината си да се размножава и да се въди по същия онзи начин, както ловно-рибарските дружества

почнаха да разселват кеклика, фазаните, рибата толстолоб и бял амур, заека или дивата свиня... Човешката душа е океан, можеш ли позна, читателю, какво пулсира в гълбините на този океан! Ние можем само да стоим на брега на този океан и да го възпяваме. Но като го възпяваме, ние всъщност не сме възпели океана, а само видимата пяна на вълните му.

Та така!

Воденицата, вместо да стане извор на суеверия, както е било в старите години, най-неочаквано бе преустроена в битово ханче. Рабиша, брашненият човек, не можа да види преустройството. Той бе погребан между могилите на две враждуващи фамилии. От злоба една към друга двете фамилии, изглежда, се преобръщаха в гробовете си, защото много от могилите се бяха продънили и в улегналите им положени до късна пролет се белееше сняг. Рабиша легна по средата между враждуващите фамилии, на място полегато, покрито с гъстак. Могилата му бързо тревяса, обрасна с повет, хмел и къпина, гробищни цветя надникнаха от гъстака, разцъфтяха и с жълтите, и с червените си цветове направиха могилата приветлива. Тия цветя народът нарича петле и кокошчица — петлето цъфти в червено, кокошчицата е жълта, донякъде напомнят перуниката, само че са много по-нежни от нея. Някъде тия цветя ги наричат надгробничета, защото те неизменно никнат върху гробовете. По същия начин, кога живият човек преваля билото на живота си, през носа и през ушите му му започват да прорастват косми, т.е. започва да тревяса... От могилата се виждаше далечният оазис при воденицата и част от каменния ѝ покрив. Върху покрива на припек стоеха врабците и подвикваха: „Жив! Жиив!“

Ако има задгробен живот, то можем да приемем, че понякога воденичарят Рабиша сяда върху могилката си и заслушан в жуженето на пчелите, гледа към скритата в зеленина воденица; вместо разпрегнати коли на мливари и декамеронови истории пред воденицата са запрени велосипеди, автомобили и файтони, едни на път за минералните бани за бездетни жени, другите — идващи от баните. А може човекът отдавна да е в рая, застанал на прага на някоя от небесните воденици, готов да посрещне праведници мливари или пък бърбе с праведничките, за ти с белене на райско платно във воденичната вада, иодирет — нали бая височко полите си — греховен

навик, останал им от земята... Ние не знаем това, до него ние нямаме достъп.

Преустройството на воденицата съвпада с внезапното поникване из цялата ни страна на безброй битови ханчета: рибни ханчета, воденици, овчарски егреци, комитови ханчета, каракачански, цигански табори, хански шатри, леща-ханчета, табии и прочие, и прочие. Старата воденица бе подновена, направиха ѝ малка веранда, белосаха я, нашариха я, околоръст наредиха воденични камъни и няколко водни колелета, туриха в двора желязна помпа за вода, изписаха букви на фасадата ѝ, та от безименна воденица тя стана ханче с име, презиме и фамилия, на разклона на пътя се тури стрелка, за да сочи право към ханчето, канцеларията на комбината за битови услуги се лиши от радиограмофона си, предостави го на ханджията заедно с няколко плочи с народна музика. Подобно на воденичаря и ханджията бе човек от село Рабиша, накуцваше с единия крак, бе пъргав, ловеше риба от реката за по-отбраните посетители, отглеждаше и малко зеленчук за салати. Ханджията не донесе блясък със себе си, но внесе уют и домашност в ханчето, хората свикнаха да се отбиват в него. Ако трябва да се изразим схематично, лека-полека колелото се завъртя. Един ден обаче дойде комисия, направи оглед и посредством не знам какви разпоредби битовото ханче бе иззето от селото и бе предадено на „Балкантурист“. Нов управител се назначи на мястото на стария ханджия. Щом дойде, той рече: „Кви са тия самодейни работи!“, запретна се и направи много нови преустройства и допълнения. Беше енергичен и инициативен човек, изготви меню само от воденичарски ястия, губи се няколко дни в града и докара оттам европейски грил. Лъскавото метално животно със стъклен търбух застана по средата на ханчето, почна да преобръща и да пече пилета в стъкления си търбух и много народ се извървя от селото да се запознае с европейското метално животно.

За да увери клиентите, че в ханчето се сервира само прясна стока, новият управител закупи два кафеза с живи пилета от птицефермата и ги постави пред входа от двете страни на помпата. В единия кафез имаше бели ярки, в другия — все червени петлета. Петлетата по цял ден кукуригаха и бяха допълнителна реклама на заведението. По-нататък ние ще се върнем отново към кафезите с живи пилета, нека сега не прекъсваме последователността на разказа.

Всичко тръгна гладко, но новият въодушевен управител на няколко пъти се оплака, че нощем някой вдига ставилото и че водата започва да върти празните воденични камъни. Новият управител предполагаше, че това е дело на стария ханджия, че той бил недоволен, загдето ханчето е минало под емблемата на „Балкантурист“, и за да отмъсти за отстраняването си, идва нощем късно да вдига ставилото. Някои на шега казваха, че може би Рабиша е станал вампир и идва нощем да пуска воденицата. Тази шега обаче се отхвърли, защото никой не вярваше във вампири, духове и свръхестествени сили, и се сметна, че просто нощем водата приижда повече, минава над преливника и се устремява по улеите.

Ако една работа намери своето обяснение, то тя става проста, но трябва да кажа тука, че не беше никак приятно заспалото ханче да се събуди изведнъж — водното колело задвижваше воденичния камък, кречеталото започваше да подскача и да подвиква: „Тука сме!... Живи сме!...“ Червените петлета по никое време почваха да кукуригат, младите ярки кудкудякаха подплашено, а новият управител запалваше светлината, излизаше навън, качваше се горе на керепа и доста изненадан откриваше, че ставилото е махнато, че цялата вода е освободена и с бучене се хвърля върху водното колело.

Тъкмо за това говореха четиримата мъже, споменати в началото на нашия разказ, седнали на студена мастика в прохладното ханче. На централно място на масата седеше ветеринарят, от двете му страни се бяха разположили доста юнашки снабдителят, или закупчикът на стопанското предприятие „Родопа“, и пощенският раздавач на селото в пълна пощенска униформа, пълен с всякакви хипотези. Снабдителят бе човек як, с подбръснати мустаци, пощенецът бе човек дребен на ръст, но набит, по сила и здраве едва ли щеше да отстъпи на снабдителя. Ветеринарният нямаше мустаци, но за сметка на мустаците бе пуснал дълги бакенбарди, те влизаха на два пръста под ушите му, къдреха се и хвърляха бакърени оттенъци върху слабото одухотворено лице на човека.

Срещу него се бе настанил помощникът му от ветеринарната служба, човечец дребен и незначителен, малко нещо заваян, от година време помагаше на доктора при имунизацията на домашните животни, при лечение, операции, а така също и при скопяването, защото, за да могат да се угояват по-добре домашните животни, то те трябва да

бъдат скопени. По този начин животното се отдалечава от природата си, но наддава на тегло, а това е икономически изгодно. По същия начин, ако една мисъл бъде скопена, то тя ще наддаде на тегло и ще бъде икономически и прочие изгодна, обаче увеличавайки изгодата, тя все повече и повече се отдалечава от първообраза си... Та тоя човечец при обиколката си с ветеринарния събираше всякаква непотребна вещь по пътя си, заради което го бяха кръстили, както казахме по-напред, Куче влачи. Сравнен доктора, чиито накъдрени бакенбарди хвърляха благороден оттенък върху продълговатото му лице и правеха неговото леко оголено чело да изглежда още по-високо и благородно, изпълнено до краен предел с ветеринарна мисъл, сравнен също така с исполинската мустаката осанка на закупчика и с пълната бойна униформа на пощенския служител, Куче влачи изглеждаше човек, още по-незначителен, плах, голоблад, потен, с две плашливи бръчки върху малокалибреното си чело, задръстено с малокалибрена мисъл.

— Едно време е имало духове, защото народът тогава е бил прост — говореше снабдителят, — не е като нас сега учен! Дааа! — заключи той, подражавайки гърления вик на дива гъска: Троомб!

Снабдителят зае такваз поза на масата, смятайки, че изразява с нея самата съвременна ученост, и о два пръста пооправи мустаците си. Ветеринарният му се усмихна снизходително и кимна с глава, съгласявайки се с него, а Куче влачи възрази:

— А то пък ние сме много учени!

— Ако не сме учени, сме грамотни — намеси се на свой ред дребният пощенски служител. — Виж тука — той посочи към чантата си, — вътре има всякаква кореспонденция, писма и повиквателни, най-различни известия и съобщения, строго поверителна кореспонденция, парични записи, телеграми, въздушна поща, писма от окръга, писма от София, кореспонденция от други държави, на други езици написана, кое от тях адресирано грамотно, кое подателят го писал с краката си, и всичката тая хипотеза, брайно, ти, благодарение на грамотността си, я разчиташ, за да иде по принадлежност до адресанта!... Ако си неграмотен, как тогава, питам те, ще може всичката тая хипотеза да иде по принадлежност? (Пауза.) Лани в курса за квалификация нашият лектор ни приведе пример със старата поща, кога по нашите земи бил Иречек; тогава едно писмо върви, върви, по цели седмици, и внезапно пропада някъде по пътя. Конска поща, малограмотен народ, вампир,

монголоид, невежество и така нататък, дето вика докторът. А ето сега е съвсем друго, казваше същият лектор и той без да го каже, то се знае, че а съвсем друго, щото нищо не може да се изгуби. Това не е добитък, да го зарежеш наред пътя, щото, брайно, всичко туй е минало под клеймо. Видиш ли?

Пощенецът разтвори чантата, извади куп кореспонденция и я натика под носа на Куче влачи, да види клеймото. Куче влачи се втренчи в кореспонденцията и забеляза, че действително навсякъде стоеше клеймо, смесваше се кирилица и латиница, диагонално изпъкнаха надписи: „Бързо“, „Лично“, „Препоръчано“, а имаше и едно „Пар авион“.

— А ти казваш учени и неучени! Иди неучен да го разправяваш всичкото това и всяко нещо поотделно да иде по своята принадлежност. — Пощенецът прибираше обратно кореспонденцията в чантата. — И освен по принадлежност да пристигне навреме, защото, ако закъснее, може да се окаже фатално. Ти трябва да си осторожен и стоически, както казваше лектора лани, да пренасяш тежестта на цялата поща. Добри новини, лоши новини, бързи съобщения, пар авион, брайно, клевета или донос, анонимни писма, пълни с обиди и клеветничества, ругателства и подлост — никой не знае какво има под клеймото, каква хипотеза, ти всичко си длъжен да доставиш по принадлежност. (Пауза.) Аз в моята практика имах такъв случай например с една телеграма за Крум Иванов. Требеше веднага да се достави, но адресантът е на овчарниците, а времето студено и мокро, мъгливо, из мъглата ръми, само е да седиш в къщи на топло край жената и край печката. Но телеграмата идва и никак не те пита, а ти вземаш веднага велосипеда, туряш шушляка и през мъглата и калта тръгваш за овчарниците, щото телеграмата е бърза и тебе да се достави по принадлежност на адресанта. Но кога бързаш, зли сили се изпречват насреща ти — още не съм излязъл от селото, и пуста гума на велосипеда се спуска. Тогава аз, значи, възвивам в стопанството, да ми дадат кон, там конярите викат, да ти дадем, но нямаш бележка от председателя, а аз им викам, че нямам бележка, но имам бърза телеграма и всеки е длъжен да знае, че подир бърза помощ и пожарната команда на трето място по важност идва бързата телеграма, те казаха така ли, ние не сме знаели, дадох ми кон и аз тръгвам с коня за овчарниците. Крум Иванов разпечатва телеграмата и рече: „Нещо

сигурно им се е случило!“ В телеграмата негови хора съобщаваха, че вместо в сряда щели да пристигнат в четвъртък. Излезе, че телеграмата не е чак толкова бърза, щото само до сряда имаше цели два дни, но ето, хората я пратили телеграмата и ти си длъжен независимо от това, дали вали, или вее навън, да я доставиш по принадлежност. Този случай аз лани го приведох за пример на курсовете за квалификация, моите колеги, и те приведоха подобни хипотези и попитахме лектора като как да постъпваме и той ни каза тогава: „Ще постъпвате по същия начин!“ И за анонимните писма питахме, да ги доставяме ли, щото анонимните съдържат главно клевета, а държавната поща не трябва да пренася клевета, но лекторът каза, че тайната на кореспонденцията е неприкосновена и че трябва да се доставя. Тайната от самата конструкция е гарантирана. (Пауза.) А освен това, брайно, ти си длъжен и обратно да отнасяш писмата на селото, като се започне с писмо до съвсем неизвестен човек и се стигне до най-върховните държавни институти и дори до самия Върховен съд. Ето това е държавната поща, брайно! Тука аз не турям вестниците и колетните пратки, те са друга работа. (Пауза.)

— Самият закон го закриля това, брайно! — додаде пощенецът.

— Сега законът много нещо закриля — допълни снабдителят. — Старо дърво, дето има, закриля го, стара къща, сивата крачеща чапла, и нея закриля, щото е на изчезване.

— Добре! — рече ветеринарният замислено. — Законът и духовете не закриля, но и те се вадят. Ти вярваш ли, че се вадят? — попита той Куче влачи.

Куче влачи веднага му отговори:

— Не вярвам, че ги има, а камо ли да се вадят, но съм чувал, че по влажните места — като воденици например, покрай тепавици, покрай водните чаркове или там, дето се изхвърля сапунената пяна от коритата — може да има духове. Един човек от пограничното село Рабиша, не знам дали го помниш, докторе, имаше свиня, болна от жълтеница, ходихме да я лекуваме, тоя същия човек на връщане по тъмното ни преведе по заобиколен път, защото по прекия път имало изоставени воденици, обраснали в бързак и маточина, и той казваше, че там витаят духове. Той не ги наричаше духове, ами казваше, че там всякаква гад витае, таласъмища, и е по-добре да се заобиколи. Аз духове не съм виждал, но съм чувал, че ако ги има, то по влажните

места ги повече има, а по сухите места и по припечите, напротив, ри няма. Това, дете пуснаха слух за воденичаря, Не го вярвам, воденицата може сама да си тръгва нощем. Воденичарят беше дотолкова добър човек, че по никой начин той няма да стане вампир и да плаши хората, нищо, че такваз му беше смъртта — във водното колело. А ако става дума като как ще е наспроти мене, то наспроти мене аз мисля, че нищо няма. Ни по усоите ги има, а още по-малко по припечите!

— Искаш да кажеш, че не те е страх от духове, понеже ги няма? — попита ветеринарят, придавайки учуден израз на лицето си.

— Хич! — рече Куче влачи.

— В такъв случай имаш ли кураж — попита ветеринарят — да идеш посред нощ на гроба на твоя Рабиша и да донесеш оттам нещо вещественно за доказателство?

— Там расте хмел — каза пощенският служител.

— Смея да ида и да донеса хмел — рече Куче влачи. — Рабиша беше добър човек, той ще ми прости, ако го безпокоя в съня му.

— Може да се събуди! — каза ветеринарят.

— Умрелите заспиват завинаги, докторе — каза му Куче влачи.

Пред ханчето спря файтон, две тъжни конски глави надникнаха през вратата. Шиите на конете бяха обточени със синци и пиринчени звънчета. От файтона скочи човек със сиво лице, доста унил, залови се да окачва козиняви зобници на конете, а отзад влязоха шарени чужденци — двама мъже и две жени. Новият управител тутакси се появи на вратата, извика готвача от кухнята и без да дава възможност на чужденците да кажат каквото и да било, ги запряха пред двата кафеза с живи пилета. Той им говореше на български език: че в ханчето се сервират само живи пилета, никакво замразено месо, докато вземат аперитива си, пилето ще бъде оскубано и приготвено на грил и добива оня тънък и съвършен вкус на живо месо, както самата природа го изисква, а не замразен бройлер, крайно нездравословен, от постоянна консумация на бройлери на един немец почнал да му расте бюст, както растат бюстовете на жените.

Чужденците кимаха с глави, възкликаваха, мъжете гледаха към ярките, жените гледаха към червените петлета и след дълъг избор най-после те избраха едно петле о червено гребенче, пъргаво и весело. Пред кафеза застана готвачът с голямата си готвашка шапка и с нож, голям едва ли не колкото турски ятаган, и дълга престилка до коленете,

вдигна петлето от кафеза и го понесе пред господата през ханчето, спря се за миг на вратата на кухнята, колкото да погледне още веднъж гостите. В следния миг готвач и петле изчезнаха: зад вратата се чуваше само как петлето пърха с криле и кудкудяка.

— Тия живи пилета много клиенти примамиха — рече ветеринарят.

— Въпрос на инициатива — каза управителят и тръгна да покаже на чужденците какво представлява воденицата, сякаш той я беше измислил. — Ето това е кошът, в който се туря зайрето, това се казва кречетало, това са самите воденични камъни, те смилат зайрето на прах, тоя прах се казва брашно, от него се месят питки, господата и дамите ще имат възможност да опитат воденичарските питки, а ето понататък, ако бъдете любезни да погледнете между дъските, се виждат улеите, по тях пада водата, долу е водното колело, то движи цялата воденица, Всеки детайл изпълнява строго определена задача и по този начин един наш поет написва баснята за спора във воденицата, щото всеки детайл смятал, че той е най-важният. А кречеталото слушало, слушало и рекло: „Трака, трака... така, така... всички, всички!“ На една от дамите, изглежда, че ѝ хареса кречеталото, защото повтори: трака трака... Всички се засмяха гръмко.

Чужденците гледаха натам, накъдето им сочеше управителят, клатеха глави и кое разбрали, кое не на края си избраха маса и се разположиха на нея. Управителят им обърна внимание и върху стоманения грил, застанал тронаво посред ханчето, но те минаха равнодушно покрай него, като че минаваха покрай турски гробища. Дамата продължаваше да се смее и да вика: трака-трака... По едно време другите се приобщиха към дамата, почнаха да си тактуват и да подвикват на пресекулки: Трака-трака-трака... Европейци хора, умееха да се веселят! Управителят, и той за известно време се присъедини от учтивост и извика и към готвача да рече трака-трака...но оня го нямаше никакъв.

Готвачът, стиснал в едната си ръка петлето, а в другата ножа, през това време бе минал вече през кухнята, бе излязъл в задния двор на ханчето и стоеше, без да придава каквато и да било свирепост на лицето си. Зелена ливада се разстла пред погледа на човека, краят на ливадата се обграждаше със сива върба и водна къпина, кичури червена раката стърчеха тук и там, водни кончета хвъркаха и шумяха о

крилата си из въздуха, зад върбите се виждаха румени селски покриви, посред покривите стърчеше кубе на църква, върху кубето щъркелово гнездо, върху щъркеловото гнездо стърчеше щъркел: обаче много по-високо от кубето и щъркела стърчеха телевизионни антени. От едната страна на селото и светлите припеци се гушеха гробищата и посред тях Рабишовата могилка, обрасла с червени петлета и жълти кокошчици. Готвачът погледна пърхащото в ръката му червено петле, потърси с очи Рабишовата могилка, но не можа да я различи сред зеленината. Той подхвърли петлето във въздуха и му изви са: „Иш!...“ Петлето припляска с крила, падна в тре-вата, изкукурига и се обърна, та погледна готвача с едното си око.

Готвачът седна на прага, запуши цигара и през благочестиво извиващия се дим се залюбува на петлето. То тръгна небрежно по зелената трева, тук се наведе да види нещо, там се опита да клъвне бягаща буболечка, мушица, изглед да, прелетя покрай човката му, защото се втурна да я преследва, и зае почти летяща поза, но мушицата се издигна и петлето пак се наведе да търси занимавка из зелената трева. Живи пилета те ще ядат на конски Великден — рече си готвачът, — трака-трака...

Търкаляйки тая мисъл из главата си, той влезе в кухнята, извади замразени бройлери от хладилника, наниза ги на шишове и отнесе да постави шишовете в стъкления търбух на грила. Металното животно се събуди, взе да преобръща нанизаните на шишовете пилета и да ги преживя. Нека читателят не се изненадва, че петлето не беше заклано от готвача. Управителят и готвачът играеха тоя театър пред всеки клиент, пожелал да изяде едно живо пиле. И всеки клиент, като изядеше пилето, си казваше: „Ето това е друга работа, вкусът му няма нищо общо със замразените бройлери на птицекланицата, а напротив!“

През това време ветеринарят говореше на своите хора:

— Не зная как ще погледнете на тая история, но искам да ви я разкажа, защото се е случила в същото това ханче преди няколко години след неявната смърт на воденичаря и защото тя и до днес продължава да ме вълнува както със своята загадъчност, така и с простотата си.

ИСТОРИЯТА С МОНГОЛОИДИТЕ

По онова време аз работех заедно с група колеги в района между пограничното село Рабиша, минералните бани и ханчето; трябваше да проверим ефекта от приложението на някои новости във ветеринарията. Вие знаете, че ветеринарията е сбор от научни знания, които обхващат анатомията, физиологията, болестите и лекуването на домашните животни (тук Куче влачи рече: „Как да не знаем!“), този сбор от научни знания всяка година се обогатява от световната практика и мога да твърдя, че в някои отношения ветеринарията изпреварва хуманитарната медицина, улеснена от обстоятелството, че борава с по-низши животни. От само себе си се разбира, че още в първата седмица ни налегна скука, по високите планински совати човек може да общува само с добитъка и с господата, но понеже няма господ, то оставаше единствено добитъкът. За да убиваме скуката с моите колеги, започнахме да слизаме до ханчето.

Познавам половината ханчета в България, но трябва да ви кажа, че тук не само ханчето, ами и мястото са едни от най-прекрасните, кътчета, каквито съм срещал през живота си. Тялото се разхлажда приятно от постоянно подухващия край реката вятър, окото се отморява, плъзгайки се по спокойните ливади, купи сено стърчат сред ливадите, зад купите се подема планината, а над планината се простира бездъното небе. Погледнете навън, за да се уверите! Човек, озовал се на такова място, има чувството, че е откъснат от света. Старият ханджия, по всяка вероятност вие го помните, куцац човек, отглеждаше малко зеленчук, правеше изключително хубави салати, ловеше риба в реката със серкме, макар че това е забранено; когато човек е накрай света, за него няма забрани, има само привилегии и той е единственият законодател на себе си. Още в първите дни се сприятелихме с ханджията, човекът охотно куцукаше ту до реката, за да хвърли серкмето и да налови риба, ту до градината, за да набере пресен зеленчук, или пък ръмжеше около печката в кухнята и пържеше уловената риба. Той си въобразяваше, че тананика, но това не беше

никакво тананикане, ами просто едно равномерно и монотонно ръмжене. (Куче влачи вметна: Освен че ръмжеше, понякога и боботеше.) Беше забавен човек, за куцотата си казваше, че на човека са му дадени два крака не за да върви с двата едновременно, а с единия крак да върви и с другия крак да се подпира. Той наистина вървеше само с единия си крак, като с другия се подпираше и ръмжеше монотонно... Но аз като че ли се увлякох и се отплеснах от темата ви, пък темата ми беше за масовото преплуване на Жълтата река и за китайците.

Тук Куче влачи се намеси: „Много е лошо, кога се нещо отплесне. Веднъж дялахме греди и на Крум Иванов като му се отплесна брадвата, та право по крака го, значи, посече, Крум Иванов се свлече в треските, побеля, побеля, ние се струпахме около него, викаме, Круме бе, Круме, кво, значи, стана, а един от нашите рече: Не видите ли, че човекът глътна макарата! Чак когато го превързахме и го наплискахме с вода, Крум Иванов можа да дойде на себе си и да каже: Отплесна ми се брадвата, ей на оня чвор се отплесна! На гредата вярно, че имаше чвор, и тоя чвор, значи, му отплеснал брадвата, та за малко човекът да глътне макарата.“

Снабдителят на „Родопа“ попита:

Каква макара?

Да умре — обясни му Куче влачи, а докторът продължи: Та да се върна на думата си за Жълтата река и за китайците.

По онова време, както и днес, китайците ни занимаваха. Днес независимо от оскъдната информация все по нещо знаем, но тогава още нищо не знаехме, можехме само да гадаем. Известно е, че когато липсва информация, на помощ идва гадаенето и човешкото въображение се развихря в най-пълна степен. По соватите около ханчето имаше някакви странни птици, цяла нощ подвикват със стенещи гласове, човек може да помисли, че се молят някому. Извивките на гласовете им бяха такива, че ту приличаха на птича песен, ту на кучешка прозявка, а понякога ми се е струвало, че човек вика: „Кой там!“ В такива нощи какви ли мисли и небивалици преминават през главата на човека. Кога казахме това на пастирите, те се засмяха и ни показаха три пилета. Нищо и никакви пилета, а ето как провокираха въображението ни в първите нощи. С този пример исках да кажа, че незнанието подхранва въображението, и когато човек е

невежа, той се откъсва от предмета и почва да блуждае в облаците. Даа, приятели! — поклати замислено глава ветеринарният, забарабани с пръсти по масата и се загледа навън през вратата.

Навън се виждаше една малка част от ливади, напластено сено, част от планински совати. Закупчикът и нашенецът също погледнаха навън, но не към соватитв и синеещата се планина, закупчикът гледаше ту двата кафеза с пилета, ту двете чужденки, поценецът се беше вторачил в помпата. Готвачът наливаше вода в едно ведро, помпата скимтеше с металическия си кучешки глас и пролайваше под ръцете му.

Куче влачи реши да се възползува от настъпилата пауза и за малко отклони историята, започната от ветеринаря. Ето какво той разказва:

РАЗКАЗ ЗА ЗЕЛЕНАТА ДЪРВЕСНА ЖАБА

Кога бях малък, точно по вършитба — мисля, че беше през юли месец, — след като овършихме житото, баща ми го докара и го изсипа в стаята, щото тогава нямахме още хамбар. Подир житото прекарахме и плявата. А нея зиме я даваме попарена с вряла вода и замесена с трици на добитъка, след плявата баща ми прекара и сламата и до тъмно с майка ми и с един наш съсед те успяха да направят сламата на купа. Легнахме си късно, заспали сме като утрепани, през нощта някой започна да чука на прозореца. Баща ми се рипна веднага и пита кой чука, а онзи, дето чука, се спотайва, не отговаря. „Може да ми се е счуло така“ — каза баща ми и си легна и щом легна, онова или онзи пак почна да чука на прозореца. Почука, почука и изскърца, изглежда, драска с нокти. Баща ми го напсува, добре, ама мама, значи, като изсъска: „Шшш-шшт!“, и изведнъж мене ме разтнесе от страх. Баща ми и мама шепнат, аз лежа, слушам и в ушите ми по едно време нещо почна да кънти. Онуй спре да почуква, сума време мина в мълчание и ние сметнахме, че вече си е отишло, когато то се обади отново. Не само почукваше върху стъклото, ами просто го блъскаше и скърцаше с нокти или със зъби по него. Викам на мама, ама съвсем тихо: „Мамо, мамо!“, мама, изглежда, не ме чува. Тогава баща ми, като рипна, драсна кибрит, запали лампата и кога отиде до прозореца, какво да види: жаба!... Зелена дървесна жаба, блъска се в прозореца, иска да излезе навън. До прозореца ни имаме японски трендафил, зная, че в него се криеше дървесна жаба, пред дъжд пицеше кански, изглежда, че докато прозорецът е бил отворен през деня, тя е рипнала в стаята, заровила се е на хладно в житото, а през нощта е поискала да излезе навън и да се разходи из росата. Истина ви казвам, тогава, значи, тая жаба ми прибра акъла на мене. Баща ми, като я хваща с два пръстта, значи, и я запокити в градината, та не се видя повече, ни се чу. Ако тогава баща ми не беше в къщи, ние с мама цяла нощ щяхме да трепереме и да се кръстиме, щото мама много вярваше в нечестиви сили, както и в болести по добитъка. Тя например знаеше, че чумата по

свинете е като бабичка и се бои от кучетата, че шапът по добитъка се промъква като крадец и внимава да не се набоде на трън, щото е бос, че сипаницата прилича много на каракачанка и води със себе си дете, обуто в цървули от заешка кожа, и кога се види натясно, вика стопанина на къщата или почуква на прозореца му. Такива и всякакви други бабини деветини, а ние, докторе, знаем сега, че то не е така, ами е тъкмо обратното и че всичко това са само бабини деветини, значи, и няма място за страх, защото, както се вижда от горния пример, целият страх ще излезе една дървесна жаба, значи, рипнала от японския трендафил вътре в стаята, а човек си мисли, че кой знае какво е рипнало! По същия начин аз се сепнах, кога видях воденичаря Рабиша заплетен във водното колело тук, под воденицата — Куче влачи посочи с пръст надолу към пода — и някой изпищя: „Жив! Жив!“ А то излезе, че врабците го викат това, ама нали, кога човекът е сепнат, всякаква небивалица може да му мине през главата!

Куче влачи въздъхна и се опита да подражава на ветеринарния, като побарабани несръчно с пръсти върху масата. Докторът го погледна в чистите, по детски наивни очи и се усмихна. Куче влачи не можа да разбере дали Тази усмивка е предназначена за него, или е случайна. Във всеки случай той го гледаше в очите и се надяваше, че ветеринарят ще се възползува от разказа му за дървесната жаба и ще продължи от жабата нататък; обаче докторът продължи разказа си от друго място, неочаквано за Куче влачи.

ПРОДЪЛЖЕНИЕ НА ИСТОРИЯТА С МОНГОЛОИДИТЕ

Според вечния календар, приятели — продължи докторът, — жълтата раса ще завладее света и ще господствува над него в края на двехилядната година. В това ни уверяваше куцащият ханджия, щом чу, че говориме за китайците, и щом научи, че всички започнали Да плуват масово, а най-масово преплували огромната Жълта река. Той донесе един изпокъсан вечен календар, рови се дълго в него, ръмжеше под носа си и най-после намери предсказанието в смисъл, че жълтата раса ще господствува. Никой от нас не искаше да обиди невежата ханджия и дори се пошегувахме, че китайците вероятно се упражняват с плуване, щото се готвят да преплуват световния океан и да завземат цялата световна суша. Така тайно и нощем, безшумно, те ще се появят по японските острови, рано някоя сутрин ще осъмнат на американската суша, а там, дето няма вода, просто пешком ще преминат на пръсти и внезапно ще започнат да изникват като гъби. Ту тук, ту там, най-напред в горите, после ще слязат в пасбищата, после ще ги видите да преминават реката, ще се появят и по шосето, някои пешком, други може би на коне или на велосипеди.

По това време по пътя се зададе бабичка с рижа коза. Един от нашите се намеси: „А може първият монголоид да се появи, както ей тази бабичка, да води коза с въже и да е обул галошите си на бос крак! Те всички изведнъж няма да се появят, все ще има един да е първи!“ Засмяхме се, че едва ли ще изпратят за вестител бабичка, и при това не сама, а придружена от коза. Макар че, да ви кажа ли, дългогодишната ми практика на ветеринар ме е убедила, че в козата винаги има нещо дяволско, нещо неестествено, необикновено, почти монголоидно, пълно със странност. От всички домашни животни най-често козата изпада в състояние на необикновеност, тоест — на свръхестественост.

Козата, за която става дума, бе рижа, от старовремските планински породи, с малко виме, големоглава, с уши почти магарешки, опърничава издънка от безкрайни кръстоски през вековете, нямаше

никаква охота да следва бабичката и на всяко подръпване на въжето отговаряше с дрезгаво и зло врещене. Не зная защо народът има слабост към тази порода кози. Те козят само по едно, рядко по две ярета, дават съвсем малко мляко и бързо прегарят.

Куче влачи се намеси: „Аз зная. Ние сме имали такава коза, тя лекува туберкулоза. Млякото на тази коза е синьо, можеш с него да пишеш като с мастило. Такава коза трябва да се държи вързана, както се държи вързано зло куче. Тя обелва кората на овощните дървета все едно че ги дяла със сатър, щото челюстите ѝ са широки. Тя затова е големоглава. На такава коза да дадеш хапче против метил, значи ръцете ти да бъдат изпосечени чак до лактите. Хапче тя по никой начин не възприема и дори когато мислиш, че си успял най-последно и че си натикал хапчето до края на гърлото ѝ, този риж дявол изврещява само веднъж и изхвърля хапчето от гърлото си като тапа. Тия кози освен шума ядат всички видове памучна материя и нерядко може да се види как такава коза тича по улицата захапала риза, а подире ѝ тича жена с надеждата, че ще отърве ризата. Нашата коза изяде панталона на баща ми, и на мене риза изяде; докато да се обърнеш, тя изяде ризата като вестник. Обаче въпреки вредата млякото ѝ лекува туберкулоза, затова народът я държи, като внимава да не се развъжда много. Помня, че една година стадо кози от любопитство влезе в общината и изяде емляч-ните регистри, щото тя и регистър яде. Нали я помниш тая работа?“ — попита Куче влачи пощенския служител и служителят рече:

„Така беше. Те освен емлячните регистри изядоха и църковните календари с царското семейство. Църковните календари бяха свити на тръба, предстоеше да се продават на населението, те обаче се качили на рафта отгоре, търкулнали тръбата и когато общинските служители идват, виждат, че от царското семейство не е останало нищо, проста коза, нали, а виждате пред каква хипотеза те изправя!“

Снабдителят на „Родопа“, за да не мълчи през цялото време, реши и той да се намеси, като каза, че тия кози „Родопа“ не ги изкупува, а Куче влачи додаде: „Тая коза пред нищо не се спира. Ако речеш да я накажеш с глад, изяде ти козарника. Има една порода сръбска свиня, тя цепи със зъби кочините. Ето по тоя начин и тая коза действа, ако я оставиш гладна в козарника. Обаче лекува. Напоследък, докторе, няколко случая имам да ма подпитват дали е

вярно, че и рак лекува. Ти, казват, втора година ходиш с доктора и си му пръв помощник, не може да не знаеш дали млякото на тая коза лекува рак, а аз им казвам, че ние ходиме по животинските болести, а те казват: нищо, че ходите между животните, той, докторът, не може да не знае и ти не е лошо да го подпиташ за тая работа, щото ракът може да излезе животинска болест, прехвърлена върху човека. Пък аз викам: А че как така ще го подпитам! Той е човек такъв, че ако има нещо, веднага ще ми го каже, без да го подпитвам. Но ние нали сме си народ прост, каквото и да му кажеш на прост народ, той пак ще ти каже: А бе ти за всеки случай подпитай! Как да подпитам сега, докторе!“

Куче влачи погледна с чистите, по детски любопитни очи пощенския служител в пълна бойна униформа, после погледна снабдителя и най-после се спря на ветеринарния, ама не посмя да го погледне в очите, а погледна високото му благородно чело. Като се задържа известно време върху челото, Куче влачи плъзна леко погледа си надолу. Ветеринарят го гледаше вторачено в очите. Тоя поглед му беше познат, по същия начин докторът се вглеждаше в очите на болно животно. Каза му:

— Добре!... Щом познавате тази порода кози, излишно е да ви описвам козата, теглена с голямо усилие от бабичката. Повечето от времето тя вървеше гърбом по пътя, бе обърната с лице към козата, теглеше с всички сили въжето и пристъпваше заднишком. Вярно е, че козата бе опърничава, ама изглежда, че и бабата бе опърничава жена. Когато баба и коза се изравниха с ханчето, връвта внезапно се скъса, козата изведнъж тръгна спокойно по пътя, тръскайки огромната си глава, без обаче да спира да врещи злобно и заканаително. Бабичката се завъртя на пета, замахна с остатъка от въжето и тъй силно удари животното по цялата дължина на гърба, че се чу плясък като от изстрел. Козата почна да се смее ехидно, бабата подрипна със смайваща за годините си пъргавина и стовари още веднъж остатъка от въжето върху гърба на животното. Вместо ехиден смях по пътя се разнесе истерично вресене. „Бре, бре!“ — почнаха да викат нашите и да се смеят.

Бабата, изглежда, че чак сега ни забеляза, обърна се към нас и тогава ние всички видяхме едно безкрайно старо лице, пожълтjало от старост, застинало в своята възраст. Това лице имаше остро изпъкнали скули и се загрозяваше от две монголоидни очи. Старата жена не

отрони нито дума и втори път не се обърна да ни погледне. Козата бе спряла да врещи, бабата вървеше подире ѝ, намотаваше остатъка от въжето и ние всички гледахме подир жена и коза, как се отдалечават в мълчание. „Казах ли ви? — обади се един от нашите. — Ето че първият монголоид се появи! Нищо чудно край огньовете горе в соватите да са насядали вече монголоиди и заедно с нашите пастири да варят мляко. И дори ми се струва, че самите те са напалили тия огньовете, нашите пастири палят огън чак на свечеряване...“

Горе в соватите наистина се виждаха синкави пушеци, тънки, едва доловими върху синьото небе; те бяха тъй прозрачни, нежни и едва загатнати, като че загатнати от четката на китайски художник. За да ни успокои, хаджията прошемуя подобно гущер по страниците на своята изпокъсана книжка и каза: „Всъщност то това го пише във вечния календар!“

Появата на един монголоид по пътя все още нищо не значи, скъпи приятели, и в тоя смисъл ние всички се разбъбрахме. Ханджията не познаваше старата жена с козата, но това нямаше никакво значение. Сметнахме, че старостта просто се е пошегувала с това лице, изострайки скулите му и придърпвайки очите встрани. Всички решихме, че появата на бабичката е случайност, и се съгласихме, че ако предположението излезе вярно, то това ще се разбере съвсем скоро поради близостта на ханчето с пътя. И по най-пустия път минават хора, а пътят край това ханче не е от най-пустите.

Не чакахме дълго. Зададох се мъж, жена и момиче. Ние все още гадаехме дали са монголоиди, или не, когато мъжът и жената ни поздравиха на чист български език и изпод забрадката ни се усмихна широко славянско лице с руси сколуфи. Ханджията прибра вечния си календар и като крачеше широко с единия крак, а с другия крак се подпираше, отиде с една кошница зад ханчето да набере зеленчук. Той мърмореше нещо под нова си, но не му се разбираше дали на нас говори, или говори на себе си.

Ханджията едва бе нагазил в зеленчуковата градина, когато от другата страна на реката се появиха двамина селяни със сламени шапки, нарамили нови кокили. Дървото тъй много светлееше, сякаш кокилите току-що бяха отсечени и издялани в гората. Бяха високи кокили, предвидени за дълбока вода. Като стигнаха до водата, двамата мъже запретнаха крачолите си и макар че бяха боси, не поискаха да

прегазят топлата река, ами се качиха на кокилите и тръгнаха тромаво с тях, опипвайки внимателно дъното. На отсамния бряг двамината оставиха кокилите върху тревата, почнаха да се плискат шумно с вода, а през туй време от другата страна се появи трети човек, също със сламена шапка. Той подсвирна на миещите се в реката, един от тях отиде при кокилите и му прехвърли чифт от тях през реката. Третият човек по подобие на другите двама бе също бос, наведе се, та запретна и той крачолите на панталона си, както това бяха направили и онези, плю на ръцете си и подир няколко опита най-после успя да се качи върху високите кокили. Той се крепеше трудно върху тях, едва спазваше равновесие, залиташе ту встрани, ту напред или ситнеше заднишком, но лека-полека се добра до водата и все така залитайки и с криволичене, успя най-после да се добере до двамата мъже.

Човекът рипна от кокилите, седна на брега да запуши, а ония двамата се поизмиха, единият от тях извади кърпа от джоба си, поизбърса се с нея и я привърза около врата си. Като свършиха работата си край реката, първите двама нарамиха кокилите и тръгнаха покрай зеленчуковата градина, а третият човек тръгна през средата на градината, откъсна си турско цвекъе, и го забодде над ухото. Там някъде, в купчината турско цвекъе, той хвърли остатъка от цигарата си и помня, че дълго след като мъжете отминаха, тя продължи да дими и да чертае сини криволици върху жълтия фон на цветята. Изравнявайки се с ханчето, тримата мъже се обърнаха, та ни погледнаха с очи, пълни с безразличие.

Ако кажа, че и ние погледнахме на тях с безразличие, няма да е истина. Нещо повече, ние всичките вторачихме в тях и след като бяха отминали, поклащайки новите кокили, продължихме да се вираме вторачено в гърбовете им. Защото и тримата мъже, драги приятели, се оказаха монголоиди. Те отдавна бяха излезли на пътя, смаляваха се и вече се скриваха зад завоя, а ние още продължавахме да се вираме в тях. Никой от нашите не се обади и никой никого не погледна, всеки бе погълнат от своите догадки.

Плясък на вода ни накара да се обърнеме назад към реката. Очаквах да зърна там нови сламени шапки и още кокили, но, слава богу, нищо подобно нямаше край реката; само нашият куцащ ханджия замяташе серкмето, нагазил до колене във водата.

Отдъгнах си.

Жегата постепенно стихваше, сенките на дърветата се удължаваха, купите сено в ливадите около ханчето също удължиха сенките си, но жетварите, скрити в околията кичести круши, продължаваха да стържат неистово. Трополенето на железни шини се зачу по пътя, конски звънчета звъннаха, сред тях се прокрадна пръхтене на добичета. Всички зачакахме да видим какво ще се покаже по пътя. Не чакахме дълго, по пътя се показаха два коня, впрегнати във файтон. Файтонджията бе седнал ребром, разказваше нещо на пътниците зад себе си и непрекъснато сочеше с камшика към соватите от южната страна на ханчето, където продължаваше да се извива едва доловимият пушек от невидими огънове. Сред зелените совати пъстрееха стада добитък. „Че това е файтонът на лесничейството — обади се един от нашите, — познавам левия кон, звездочелия. Да, на лесничейството е, на лесничейството!“ — въодушеви се човекът и се размърда върху стола си, по останалите му казаха да мълчи, защото всички видяхме, че пътниците във файтона не бяха облечени в зелени лесничейски дрехи. Те носеха сиви палта и меки шапки, гледаха в посоката, показана им от камшика на файтонджията. Наближавайки ханчето, пътниците като че по даден знак изгубиха интерес към планинските пасища и се обърнаха с лица към нас. Те поздравиха с кимане на глави, файтонджията, и той се обърна, погледна небрежно ханчето и кимна неопределено с глава. След това ни даде отново гръб и пак почна да сочи с камшика си към южната страна. Един по един пътниците отново се обърнаха към пасищата, изглежда, че съгледаха нещо крайно интересно за тях, защото се понадигнаха във файтона, а най-дребният сочеше нещо с пръста си, файтонджията се наведе над него, да го огледа, проследи посоката на пръста и обърна и той камшика си на тази страна.

Пътниците, както и файтонджията, бяха с жълти лица, скулести, очите на всички придръпнати и без изключение всички бяха с очила. Такива монголоиди съм виждал по филмите, мекото сукно на дрехите им е без всякаква гънка, ризите им са безупречно бели, те кимат учтиво с глави на всички страни, държат се уважително, но без раболепие. Заприличаха ми на китайски наблюдатели, дошли да направят оглед на високите планински пасища.

Още не се бяхме съвзели от изненадата, когато по пътя се зададе велосипедна колона. Боси монголоиди въртяха с лекота педалите,

бляскаха спици, а над главите на колоездачите летеше и се огъваше огромен книжен дракон. Драконът шумеше сухо, пукаше и блестеше на слънцето с червени, сини и жълти цветове. Той бе много по-дълъг от колоната на монголоидите, опашката му метеше пътя от единия до другия шанец. Велосипедистите се движеха като видение, носейки подвижния дракон над главите си. Книжният дракон ту ги изпреваряше, ту изоставаше малко от тях, създаваше се впечатлението като че ли монголоиди и дракон се надбягват по шосето. Те се появиха като видение и изчезнаха като видение по пътя, без дори да ни погледнат.

Дълго след като отминаха, в ушите ми продължаваха да скърцат металните вериги на велосипедистите, да пукат спици и остро и сухо да пращи огъващото се книжно чудовище. Велосипедната колона на монголоидите изчезна зад завоя, сянката, паднала от планината, я погълна, но драконът, привързан с въжета, още дълго продължи да плува и да се гъне в пространството. Тъй като никакви хора не се виждаха, това книжно чудовище действуваше на всички ни мистично... Над всичко отгоре ято птици се появи над ханчето, ятото имаше форма на йероглиф, йероглифът се завъртя над нас и пое по посока на пасищата, като при полета изменяше формите си и рисуваше нови йероглифи върху небето. Слънцето се скри, но планината още светлееше, в планината се мръква бавно, здрачът идва след дълъг, мъчителен размисъл, а над дългия и мъчителен размисъл летеше и се огъваше птичийт йероглиф, ту приличен на птича игра, ту на тайнствен знак.^[1]

От този момент, приятели — продължи ветеринарят, — усетих, че някаква тъпост ме обзема, че някъде вътре в мене се заражда *монголоид*, че единственото, което мога да върша, то е само да наблюдавам събитията, без да мога да проникна в тях. По същия начин се чувствавам затъпял и безпомощен, когато виждам, че едно животно е болно, но не мога да установя болестта. Мисълта просто се вцепенява и отказва да обработва трупащите се пред нея факти. Въпреки това обаче помня, че съзнанието продължаваше да отбелязва всички факти, и до най-малките, дори досадни подробности. В подобно вцепенение изпада говедото, когато чуе, че в полето звънне летяща щръклица. То изпитва ужас от болката и се ослушва напрегнато към летящата щръклица. Разликата обаче беше в това, че летящата

щръклица не идваше отвън, тя не звънеше в полето, а скимтеше вътре в мене, пръкваше се от собствената ми преизподня. Дааа — проточи ветеринарят и се загледа в застаналия насреща му грил. Металическото животно продължаваше бавно и равнодушно да върти и да преобръща в търбуха си цвъртящите пилета.

Куче влачи рече: „Докторе, говедото не го е страх, че ще го ухапе щръклицата. Него да го ухапе щръклицата, все едно че бълха го е ухапала. Говедото го е страх, че като го ухапва, щръклицата си снася яйцето. Когато това яйце се излюпи, то става на какавида и се храни под кожата на говедото. И нали е на гърба точно, добичето няма как да се почеше. Какавидата живее колкото живее и идва едно време, та ѝ израстват крила и тя изхвърква от говедото и почва да пищи като щръклица. Така копринената буба става на какавида вътре в меунката^[2], живее в нея и се превръща на пеперуда. От какавидата го е страх говедото, а не от щръклицата. Затова то, щом я чуе да пищи из полето, гледа да се мушне в гъста гора, та ако щръклицата се залепи за гърба му, то да побегне и гъстакът да събори щръклицата от гърба му. По-хитро нещо от това едва ли може да се измисли. А птиците, дето били на йероглиф, трябва да ви кажа, че съм виждал такива птици. Есенно време съм ги виждал само че те повече на буквата Л летят. Жерави било, птици било, а и дивата гъска също, като лети, все рисува по небето буквата Л, само че нейната буква е по-разкращена. Щъркелът, кога си отива, и той лети на ято, ама не може да направи буква. Косовете, и те летят на ята, там пък хептен никаква буква няма, ами в пълна бъркотия всичко хвърчи.“

Докторът поклати глава, съгласявайки се с Куче влачи относно щръклицата, буквата Л и бъркотията при косовете. Наистина, състояние, много близко до това на добичето — съгласи се той, — чуваш нарастващото пищене на щръклицата, но не знаеш от коя именно посока се носи към тебе и дали не е вътре в тебе.

Той продължи: Виждах ханджията, подпрян на куция си крак, той замяташе серкмето в реката, притегляше го бавно към себе си, с един замах го обръщаше на брега и обираше рибата от него. Като събра достатъчно риба, той прехвърли серкмето през рамото си, без да обръща внимание, че мокри ризата на гърба му, и мина с куцане през градината. Бе ни казал, че ще отиде да набере зеленчук, но го видях как мина покрай оставената в градината кошница, без да я погледне

дори. Отиде откъм задната страна на ханчето, простря серкмето под стрехата да съхне, чувах как оловните тежести се блъскат глухо една в друга, после го видях да се появява с бакърена тепсия, изсипа рибата в тепсията и протягайки напред куция си крак, седна да корми риба.

Гледах гърба на ханджията, една мисъл ме глождеше непрекъснато и не ми даваше покой. На отиване към градината той куцаше с единия крак, в това можех да се закълна, а ето сега, връщайки се от реката, нашият куцаше с другия крак — в това също можех да се закълна. Припомних си как сядаше край масата на верандата и много образно си представях как човекът отместваше настрани и напред куция крак: мигар беше възможно само докато отиде до реката и се върне да оправи куция крак и да почне да куца с другия! Сам по себе си въпросът беше нелеп, но не можех да се измъкна от него, а още по-малко можех да си отговоря. Помня, че колкото повече гледах ханджията, зает с корменето на риба, и опънатия като пън крак край бакърената тепсия, толкова повече тъпота ме обхващаше.

Казах, че слънцето се бе скрило зад соватите, сянка легна над ханчето. Жетварите, скрити в кичестите круши, млъкнаха, природата потъваше в моментен размисъл, вгълбяваше се в себе си, стихваше, преди да започне отвсякъде да пъпле здрач. Един от нашите се изправи бавно от масата, засвири внезапно и силно с уста и пъхайки ръце в джобовете си, се запъти към помпата. Той ни за миг не спря да свири, улови се за дръжката на помпата, както удавник вероятно се улавя за сламката, и заскрибуца с нея. Цигук-цигук — скърцаше с железата си помпата, по едно време от нея рукна вода, блисна в коритото, а човекът продължаваше да издува бузи и да свири с всички сили. Това продължи дълго и беше мъчително да го слушаме как се насилва да свири и как цигука с помпата. По едно време той се обърна към нас, та ни изгледа, искаше да провери, изглежда, като как ни действа на нервите всичко това. Не можа много да се наслаждава, защото грабнах един пепелник и с все сила го запокитих към него. Досрамя ме веднага от тази ми постъпка, имах чувството, че някой друг вместо мене извърши действието. Онзи спря да свири, цигукна още веднъж или два с помпата, наплиска лицето си с вода и пъхнал нахално ръце в джобовете си, се върна при нас. Не седна, а остана да подпира стената с гърба си и не погледна никого от нас.

В тоя момент, приятели, аз почувствувах, че ме обзема страх... Човекът продължаваше да стои изправен до стената, загледан в посивяващата планина пред себе си, пъхнатите му ръце в джобовете се свиваха и разпускаха, защото той ту стискаше юмруци, ту ги разпускаше. Не бих казал, че безумие се четеше в погледа му, но погледът му не беше никак дружелюбен и от него появаше закана. Подобен страх ме е обхващал веднъж при оперирането на едро животно, когато, целия в пот, открих изведнъж, че помощниците са отпуснали всички въжета, разсеяни от дългата операция, и животното е започнало да събира цялата си бича сила, за да я стовари отгоре ми. Продължих операцията мълчаливо, не можех да извикам на помощниците да опънат въжетата, всеки вик би подтикнал бика към действие. Все пак успях да го изпреваря, заших разреза, с натежали крака се отместих странишком и седнах върху купчина тухли. Помощниците се бяха струпали около извадения от добичето магнит и с интерес коментираха колко много метал е погълнал бикът, защото пъхнатият магнит бе обрал две шепи метал от стомаха на животното. „Ей!“ — рекох им тихо. Те се стреснаха, обърнаха се и видяха, че са изоставили всички въжета и ако някой държеше нещо, държеше го само символично. Бикът също почувствува свободата си, но я почувствува късно... Нещо подобно ме обзе и там, на ханчето, и този страх като че ли накара сетивата ми да заработят по-бързо и изостри вниманието ми.

Тълпа пешаци мина по пътя, всички до един носеха дълги прътове, увенчани в края със сини йероглифи. От тълпата изтича човек, побягна своя прът с йероглифа до помпата, хвана дръжката и почна да цигука. Той пи вода, сетне измъкна пръта и като го стискаше в ръка, припна през окосената ливада да догони групата. Платнените йероглифи дълго се поклащаха над главите на тълпата. Преди още да са изчезнали съвсем зад дърветата, куцият ханджия успя да изчисти своята риба и взе да я плакне в тепсията. През това време в градината се бе появил още един ханджия, стоеше с кошница посред турското цвекъе. Човекът постоя, постоя, обърна се и закуца през градината. Тук и там той се навеждаше, откъсваше пиперка или домати и ги туряше в кошницата. Другият куц продължаваше да плакне рибата.

Те бяха като двойници, само че единият куцаше с левия, а другият с десния крак. Този с рибата бе монголоид. До градината беше

далеко, не можех да виждам добре лицето на оня с кошницата. Монголоидът влезе в кухнята, чу се дрънчене на съдове, подир малко зацвъртя мазнина, до нас достигна миризмата на пържена риба. В градината ханджията продължаваше да бере пиперки, по едно време се изстъпи и извика, обърнат към планината: „Ео! Ео! Ео!“ Ехото бързо отговори на виковете му, щом ехото се стопи, чу се отдалеко човешки глас: „Оп! Оп!“ и „Ео!“ — извика отново човекът, обърна се и тръгна към ханчето. Беше нашият ханджия. Разпали огън зад ханчето и взе да събира пиперки за печене.

Мек здрач ни обгръщаше постепенно, заедно с него ни обгръщаше и уиние. По пътя се появиа фенери, отдалеко мъждукаха като светулки. Носеше се глуха гълчава „Ще отида да спра тая тълпа — казах на нашите — и ще я попитам откъде се е взела!“ Моите хора ме изгледаха, без нищо да ми кажат. Тълпата приближаваше, фенерите едрееха. Това бяха фенери, изрязани от тикви, вътре в тях имаше запалени свещи. Тълпата се носеше като лавина, пътят бе тесен за нея, едва я побираше. Вече се канех да стана и да тръгна към тълпата, когато вратата зад нас изскърца и на вратата се появи с блюдо димяща риба куцащият монголоид. Сетрето му бе разкопчано, изпод сетрето се подаваше риза с голям жълт йероглиф. Всички до един се изправихме около масата.

„Ео!“ — извика монголоидът, загледан в тълпата с фенерите. От тълпата му отговориха и една група мъже с бели наметала се отдели от пътя, нагази в ливадата и тръгна право към нас. Всичките бяха бонзи, с обръснати глави и всеки бонза имаше отпред на наметалото си по един голям йероглиф. „Ео! Ео!“ — викаха бонзите, идеха към нас и все по-ярко се открояваха в здрача. Зад тях се поклащаха тиквените фенери и мъждукаха вяло в здрачината. Бонзите се изкачиха пъргаво на верандата, избутаха ни към стената и тогава видях одного от нашите как започна да прави странни гримаси, удари се е две ръце по бедрата и тръгна решително към един млад бонз.

„Желязко — извика изведнъж нашият човек. — Откога се покитайчи, Желязко!“ Бонзата, когото нарекоха Желязко, си проби път, разтвори ръце, двамата с нашия се прегърнаха и бонзата рече: „Снимаме филм!“

Двамата взеха да се тупат по плещите и по раменете, а на вратата се показа нашият куцащ ханджия със своите печени пиперки и се

похвали: „И моят брат се снима на кино! Кажиречи, то цялото село Старопатица се снима на кино!“

Куцащият монголоид бе негов брат близък.

Като тъпчеха около нас и се подпиреха на куцащите си крака, близнаците почнаха да разтребват масите и да нареждат мезета, защото „монголоидите“ не бяха никак стиснати, според ханджията изпивали всяка вечер надниците си, а в киното се снимали само заради едната слава...

По-късно попитах ханджията защо викаше от градината „Ео!“ и кому викаше. „Сватанак имам — рече ми той, — пасе кози в гората и му требеше да клъцне едно дръвце, ама не знаеше кога горският ще мине оттука и да е минал. Извиках, да му се обадя, че горският отдавна е минал и че може вече да клъцне дръвцето.“ Попитах го кога е минал горският и той ми каза, че един от тримата, прегазили реката с кокилите, бил горският; той също се снимал във филма. Спомних си за тримата с кокилите и се поинтересувах защо, след като бяха боси, трябваше да минават реката с кокили. „Защото — рече ханджията — реката е пълна с натрошено стъкло. Браконieri хвърлят в реката бутилки с негасена вар да избиват рибата и от тия бутилки в реката има повече натрошено стъкло, отколкото чакъл.“

Докторът проточи едно: Дааа, плюс-минус безкрайност, приятели! — обърна се, та погледна право в очите на Куче влачи, сякаш искаше да надникне вътре в тях, за да види има ли нещо скрито и дали изобщо има нещо. Да се надникне в детските и доверчиви очи на Куче влачи бе съвсем лесно, особено за един ветеринар, превъзхождащ във всяко едно отношение помощника си. Ветеринарят видя, че вътре светлееше любопитство, погледна снабдителя — очите му бяха сънени, безцветни и посивели, те хвърляха сивкав отънък върху цялото му надупчено лице и сплескания увиснал нос; после погледът му се плъзна по лицето на пощенския служител. Каза му: „За съжаление сред монголоидите нямаше пощенец!“ Усмихна се, разчеса бакърениите си бакенбарди и отново се вторачи в очите на Куче влачи.

Очите на помощника му бяха като разграден двор — можеш да влезеш в него, откъдето си искаш, и да излезеш, откъдето си искаш, бяха нещо като плюс-минус безкрайност. А защо ветеринарят гледаше така вторачено или изпитателно Куче влачи, това читателят ще разбере в следващата глава за духовете. Ветеринарят продължи да го гледа и

попита има ли нещо неясно в историята с монголоидите. Куче влачи помисли, попремига чевръсто, сякаш се мъчеше с клепачите си да сплеска и оформи някаква своя идея, и щом сметна, че идеята му (или мисълта) е вече оформена, попита: „Само не разбрах, докторе, дали козарят, сватанак на оня куция от Рабиша, е успял да клъцне дръвцето от гората, или не е могъл да го клъцне?“

---

[1] Относно птичия йероглиф, видян от ветеринаря, искам да отбележа тука, че подобно загадъчно явление е било наблюдавано в селцето някъде около 1960 година и че съм се помъчил да го опиша в новелата „Заяко“. В случая се касае за ято пъстри кълвачи, наричани в целия северозапад чак до село Старопатица клюводръвци. Ето прочие и самото описание.

„Клюводръвците, клюводръвците! — извика Заяко и посочи с ръка към небето. — Гледайте ги какво правят!“ Слънцето беше залязло, птиците се бяха вдигнали високо в небето, изглеждаха огнени и нереални, защото високо горе още грееха лъчи и ги осветляваха с последната бакърена светлина на деня. Цветният облак се свиваше и разпускаше, изтегляше се като черта, после чертата огъваше двата си края, за да се съединят, и образуваше огнен кръг. Едва станал кръгът, няколко птици се откъсваха от него, кръгът се превръщаше на буква, на число, на препинателен знак, добиваше внезапно формата на сърп или се вклиняваше в бледнеещото небе, напомнящ веригата на жерави. Всичко това птиците вършеха безшумно, високо в небето, видими за всички. И Велика гледаше нагоре към небето, без да забележи, че две свраки стояха на оградата и се ослушваха да доловят дали няма да произнесе нещо на глас — а тя много работи произнесе на глас, предимно възклицателни; и Суса Тинина гледаше нагоре, обърнала към небето черните си сколуфи; и всички птици стоеха спешени върху земята или върху дърветата, нито една птица не се виждаше да прехвърка над селището освен клюводръвците. А клюводръвците, сякаш усетили,

че цялото селце ги наблюдава, все повече и повече ускоряваха своята пъстра игра и все повече и по-причудливи ставаха фигурите, които рисуваха. Азбука ли беше това, тайнствени знаци ли, или птича игра? Може би посредством тази игра в залеза на слънцето те съобщаваха някому нещо, известно само на тях?... Различни бяха тълкуванията, всеки сам за себе си се мъчеше да отгатне какво чертаят и рисуват птиците в небето. Жените смятаха, че това е работа на тенеца — т.е. вампира, — дето през нощта се опита да отнесе кюнците. Суса Тинина се молеше дано не връхлетят върху коша за кукуруз и да отнесат обесената на него сврака, вързана за стряхата с толкова големи усилия. На Заяко те напомниха писмото му, пратено до брата на неговата жена в Детройт, Съединените американски щати. Досуц също беше и неговото писмо, със завъртулки, с черти, с букви, само дето препинателните му знаци бяха малко повечко, но той се надяваше, че докато се стъмни, клюводръвците ще успеят да нарисуват още припинателни знаци; той до такава степен се увлече, че дори взе да групира отделните фигури в думи и можеше да се закълне, че след като рисуваха сърп, приличен на питанка, клюводръвците написаха после върху небето две песо. Сетне клюводръвците се завъртяха и изписаха горе думата чучулига. „Това ще да е първото писмо — каза си Заяко, — нали писах на брата на жена ми за бясното куче, че е намерило някъде и е изяло бясна чучулига, затова е побесняло!... Добре де — сети се той по-късно, спъвайки се в здрача на улицата, — това за чучулигата е още от първото писмо, откъде ще знае клюводръвецът за писмото от онова време?“ Имаше пред вид времето, когато братът на неговата жена беше в Аржентина, Кордова — Кантера Сампахо — и когато го съветваше в писмото, ако ходят в колумбийските кланици да колят добитък, то да иска обезателно по две песо и половина надница, а не по две песо.

↑

[2] Меунка — пашкул на копринената буба, на домашния молец или на гъгрицата. Като говори за какавидата на щръклицата, Куче влачи съзнателно избягва народното определение, за да бъде по-понятен. Народът нарича тая какавида въгърец. ↑

КУЧЕ ВЛАЧИ

Докторът не можа да отговори удовлетворително на запитването на Куче влачи относно клъцването на дръвцето. Мъжете уточниха още веднъж облога, разбраха се по кое време ще се срещнат в ханчето, за да получат от Куче влачи въпросния хмел от гроба на воденичаря Рабиша, пиха още по чаша, наеха файтона с унилия файтонджия от Старопатица и заминаха за селото. Куче влачи смяташе, че козарят е успял да клъцне дръвцето, щото — викаше той, — кога чичо хвърли око на дръвце, няма начин, значи, да не го клъцне, та ако ще с пушка да вардиш! А в тоя филм — отбеляза човекът — ние не сме се снимали, ние се снимахме по-лани в един друг филм, всички ни бяха облекли като черкези с мустаци, ама от пустата жега, мустаците ни се разлепиха.

В селото четиримата мъже се разделиха. Ние ще оставим ветеринаря, снабдителя и пощенеца с неговата пълна пощенска униформа и с неговите хипотези, за да тръгнем по петите на Куче влачи.

Смятах, че човечецът, щом се прибере в своята къща, ще се запретне да измисли някаква хитрост, за да може да надхитри тримата си спътници, и дори ми мина през ума, че ще отиде още по видело да набере хмел от гробищата. Той обаче нито седна да измисля хитрости, нито отиде да набере хмел по видело, защото сума работа го чакаше. Ловното куче на негов съсед бе окучило три кученца, обещаваше да отсеке опашките на кученцата, за да гонят по-хубаво, и преди още да е влязъл в двора си, съседът го отби да свършат обещаната работа. Подир това на него налетя дебела жена, пъшкеше като парен локомотив и с думите: Ти баща, ти майка! — го отби да направи протеза на една пуста овца, че си претрошила пусти преден крак. Куче влачи отиде, направи от дървени дъсчици едно съоръжение, наричано *сглаби*, и с тия сглаби уви като в калъф счупената кост на овцата.

Жената държеше животното да не мърда, пъшкеше и бе изсипала половината си пазва пред доверчивите очи на Куче влачи. По същия

начин тя го възнагради и когато се наведе да му полива вода, за да измие ръцете си. Куче влачи изми ръцете си, надникна още веднъж в голямата пазва на пъшкащата жена и пред вратницата на своя двор видя, че стои другоселец с коза. Другоселецът идваше от Старопатица, бе вързал козата с въженце, козата стоеше до него и от време на време замахваше с глава, сякаш се заканваше да удари с глава стопанина си. Беше кротка саанска коза, стопанинът се оплака, че от няколко дни почнала да замахва с глава, изглежда, нещо ѝ е влязло в главата. „На тебе ти е влязло нещо в главата!“ — рече му Куче влачи, хвана едното ухо на козата, изтръгна надут кърлеж от него и го хвърли в тревата. „Затова замахва“ — каза той на стопанина, а стопанинът си поведе козата по улицата, клатеше глава и повтаряше: „Глей ти!“

И влезе Куче влачи в своя двор, и с един само поглед успя да го обгърне, защото в него нямаше кой знае какво да се обгръща: старото куче газеше из тревата, подбираше кучешка трева и пасеше с не много голяма охота — това е работа повече на тревопасните, но щом го заболяваше стомахът, то нагазваше във високата трева и пасеше; кокошки ровеха картофената градина под наблюдението на стария червен петел и в колективната си работа се мъчеха да надминат прасето — то също ровеше, извило в дъга мършавия си гръбнак; край кладенеца се лутаха оглупели патици, в дъното помежду застаряващ сливак стоеше старата къща с отворена врата, щом Куче влачи погледна към вратата, в същия този миг, като че нарочно за него, там се появи мършавата му женица с две дълги черни сколуфи, увиснали покрай ушите, с две дълги черни ръце, увиснали покрай тялото — ако човек ги види за първи път, ще му се сторят безкрайни.

Жената поиска да разтвори ръцете си, но рамката на вратата се оказа тясна, затова излезе пред вратата, разпери ръце и, кажи-речи, разперените и ръце бяха дълги колкото цялата къщица, свита в остарелия, пълен с лишеи и гъсенични меунки сливак. След този жест женицата на Куче влачи се удари с безкрайните си ръце по кокалестите бедра, слезе с едно стъпало на земята (къщицата имаше само едно стъпало) и призовавайки християнските и езическите богове, се понесе, та разпиля от градината и от двора всички домашни животни. Кокошки, патици, прасе, куче — всичко туй се пръсна и по тайни пътеки и коридори мина в дълбока нелегалност в гъстия бъзак, застанал невъзмутимо в единия край на градината.

Щом разпиля всичко и го натири в бѓзака, женицата се завъртя, влезе отново във вратата и веднага пак излезе оттам, защото бе забелязала, че първата и поява не направи никакво впечатление на Куче влачи. Понеже минаваше за нула човек, всички работи от подобен характер му правеха нула впечатление.

Той, разбира се, не бе никак трогнат, такова дружелюбно посрещане не му беше за първи път, стоеше си в средата на двора и се почесваше по врата, замислен над някаква своя проблема. Всъщност нямаше никаква проблема, ами гледаше троскота в двора, почесваше се и се чудеше, че тая година троскотът е станал много тлъст, да се чудиш с какво се е угоявал. „Заплесвай се, заплесвай се — фучеше жена му, — клечка дърво няма на дървника, а ти се заплесвай!“ С дългите си ръце тя събираше като с гребло шума и клечки около дървника, събра цяла престилка и проклинайки орисията си, влезе във вратата да запали огън. Куче влачи чуваше отвътре гласа й, той изригваше като вулкан през отворената врата, заплашваше всеки миг да раздруса къщицата и да я превърне в развалини. Куче влачи седна на дървника, сякаш това, дето се разиграваше пред очите му, не се отнасяше за него, а го гледаше на кино, то ставаше през девет земи в десета.

Всички жени са недоволни от мъжете си, но трябва тук да кажа, че жената на Куче влачи бе самото въплъщение на недоволството. Нейното недоволство отдавна бе прехвърлило границите на Куче влачи, бе се разпростряло към целия свят и заедно с целия свят тя бе недоволна и от себе си. Нито можеше да се зарадва, кога нова дреха облече или когато цѓфнат цветята саморасляци в градината, а още по-малко, когато се видеше в огледалото. Не бе чела Плиний, но щом застанеше пред огледалото, виждаше себе си в очите на другите и това още по-малко я въодушевяваше.

Без да се спира, тя разпали огъня и продължи да излита навън и да влита във вратата. В по-младите години Куче влачи й казваше: „Няма защо да влетяваш и да излетяваш от къщата, като че някой ти е турил жежко яйце в гащите!“, но тя тогава не си взе бележка и той се отказа да й прави повече бележки, в смисъл да не излетява и да не влетява в къщата, гонена по споменатия по-горе образен начин.

Стопанинът свикна с тая работа, чакаше спокойно, докато нажеженото яйце изстине, и за да не се чувства сам, гледаше

гъвкавия пушек над комина на къщата, все едно че гледа добродушно животно и общува с него по начин, известен само на двамата. Пушекът постоя изправен известно време, едва спазваше равновесието, сетне бавно се наклони на една страна и все така наклонен се запъти към гората. „Като йероглиф върви, мааму стара! — рече си човекът. — Досуц като ония пилета на доктора!“

Мисълта на Куче влачи тръгна към гората заедно с пушека, отиде там, избра си едно хубаво дръвце и се върна в двора. Куче влачи взе брадва с къса дръжка, седна на дръвника и почна да точи брадвата с тристенна пила. Дръжката на пилата бе от какалашка, но за да не убива ръката и да не прави мазоли, стопанинът бе увил какалашката с памучен парцал. Той точеше, попоглеждаше от време на време към вратата, там продължаваше да влита и да излита, развявайки дългите си сколуфи, неговата женица, без никаква следа от умора; напомняше донякъде механическа играчка.

Куче влачи точеше, опитваше с палец острието на брадвата и говореше:

„Влетява си, значи, тя и излетява, попиля добитъка и глей го добитъка, навря се в бъзака, значи; не смее да излезе, само носовете му се показват оттам. О, боже, прочие!“ (Не зная какво искаше да изрази Куче влачи с това „О, боже, прочие!“, но понеже това възклицание се изтръгна от устата му, съм длъжен да го спомена.)

„Вампири, вампири — рече той и погледна пушека над къщата си; пушекът продължаваше да се измъква на пръсти от комина, превръщаше се на йероглиф и все така на пръсти отиваше към гората — болест него не го хваща, болестта сега е по добитъка. Болест много, ние с доктора двама. Шап като пожар, не може да се насмогне. Само със санитарни бариери, вика докторът, и почваме ние, значи, със санитарни бариери. Но само шап ли е! Тук крава глътнала желязо, там прасе боледува и кашли, кокошки ги налегнала пипката, кучетата, и те много почнаха да боледуват. Докторът с две ръце, и моите ръце две, та четири! Може ли с четири ръце всичко да се оправи? Може, казва докторът, но денонощно!... Да, денонощно. Дай магнит на еди-коя си крава, казва докторът, и аз отивам, та давам магнит на кравата, магнитът преспива една нощ у нея, после с доктора режем, изваждаме магнита, а магнитът облепен като таралеж с желязо — пирони, телове, всякакви парчетии. Дааа! Старо желязо, ръждясало. А то знае само да

влетява и да излетява от къщата и като излетява и влетява — фучи! А ти стоиш по средата като магнит в кравешки корем и цялата ръжда, значи, се полепва по тебе! То обаче следователно, дето вика докторът, знае само да влетява и да излетява като йероглиф. А това, че целият добитък е обърнал очи към тебе, никак не го интересува. Добитъкът не е човек, не може да ти каже къде го боли, ти сам трябва да му откриеш болката, като го погледнеш в очите. Всичко е написано в очите на животното. В очите на човека нищо не е написано.“

„Нищо не е написано“ — рече той и погледна към къщата. Добре, че беше далеко от мършавата жена, защото, ако я беше погледнал в очите, щеше да се стопи от светкавиците ѝ — тя мятеше светкавици във всички посоки и къщата всеки миг можеше да се възпламени.

Не се възпламени обаче, само пушек продължи да се измъква на пръсти от комина ѝ, накланяше се към гората и мамеше към гората Куче влачи.

„Сега, сега — рече той, опитвайки с пръст острието на брадвата. — Тя нека да си влетява тука и да си излетява, те тия монголоиди, ако не влетяват и не излетяват, ще станат вампири. Те и без това са си вампири, ония искат да ни плашат с вампири и с хипотези, а не знаят, че всяка нощ ние спиме с вампири и с хипотези. (Тук той имаше пред вид пощенския служител.) И Крум Иванов спи с вампир, само че на него вампира му дебел. Всеки с късмета си!“ — рече Куче влачи, спомняйки си наполовина из-сипаната пред очите му пазва, докато туряше сглабите на счупения крак на овцата.

Не можа да се сдобие с дебела жена и кога ляга всяка вечер и се опира в мършавия гръб на жена си, усеща всеки неин кокал поотделно.

„Да, ама мойта не пъшка!“ — усмихна се на себе си Куче влачи, доволен, че удостои с тази похвала жена си.

Стана от дръвника, свирна на кучето и двамата — човек и куче — тръгнаха към гората.

По това време на прага на къщата пак се появи мършавата жена, пъхна ръце под престилката си (ръцете ѝ едва се побраха под престилката), попогледна подир човека и подскачащото около него куче и бледо подобие на усмивка премина по лицето ѝ. „Проклет е, господ да го убие! — помисли си жената. — Ама си е мой!“

Като остана доволна, че удостои с тази похвала мъжа си, тя запретна ръкави и се залови да си гледа спокойно работата. Ни следа нямаше вече от онази механическа играчка, дето ту влетяваше, ту излетяваше от къщата, призовавайки всичките християнски и езически богове на помощ, ами жената съвсем спокойно влизаше в къщата или излизаше, слизайки едно стъпало, примамваше кокошките и с широк размах им хвърляше царевица. Е, и попоглеждаше, разбира се, към Куче влачи и кучето — те съвсем се бяха смалили.

* * *

А през това време Куче влачи рече на кучето:

„Тъй ще се търкаляме ние през тоя живот, като *жироскопи!*“

По-късно, нагазвайки в дълбоките сенки на гората, се сети за нещо и пак рече на кучето:

„Ще трябва да попитам довчера доктора като какво е това *жироскопи!*“

В гората си спомни отново за козаря и окончателно реши, че е успял да клъцне дръвцето. Окото му се спря на едно дърво, подпря брадвата на него и свали сетрето си, за да не го притеснява по време на сечта. Огледа го от всички страни, хрумна му внезапно, че е много младо, много стройно и че е грехота да се сече толкова младо дърво. Взе брадвата и сетрето, тръгна да оглежда другите дървета, но те всички бяха млади и стройни.

„Грехота е, повтаряше си той, грехота, нещо по-старо ще намеря. А, ето едно старо!...“

Старо, възлесто, с изпотрошени клони, едно дърво стоеше изправено насреща му с такъв отчаян вид, сякаш не му се живееше вече и цял живот го бе чакало да се появи с брадвата. Птици изпъркаха в клоните на дървото, разлетяха се с писъци из гората. Птича перушинка се завъртя и падна в тревата, кучето изтича към нея, помириса я и погледна стопанина си.

„Това ще клъцна!“ — реши в себе си Куче влачи, подпря брадвата до дървото, окачи сетрето, а сам той седна да изпуши една цигара, опрял гръб на ствола. Бръмбар рогач се появи пред нозете на човека, надигна се на многобройните си крака и почна да го разглежда. Така

пушещият дървар и многокракият бръмбар се гледаха доста продължително.

Човекът пушеше в потъналата в сенки гора и като местеше разсеяно погледа си от дърво на дърво, съгледа изненадан една тънка и жилава еврекина (т.е. еврейка). „Я!“ — възкликна Куче влачи. Дръвцето бе застанало помежду няколко дъбака, тънко и крехко, и стоеше тъй странно сред сенчестата и могъща гора, сякаш бе паднало от небето и се бе озовало в чужд, враждебен свят. Дъбаците се извисяваха нагоре, преплитаха клоните си един в друг и нещо си шушукаха. Еврекината стоеше плахо в нозете им, не смееше да мръдне ни с един лист, ще помисли човек, че ѝ се е взел дъхът. Стар глог стоеше зад нея, ситните му листа трепереха от горския хлад.

„Гледай ти! — рече си Куче влачи. — Кой знае откъде е довеяно това дръвце в гората!“

Дожаля му. Почна да оглежда едно по едно дърветата и се изненада, че толкова много различен свят се е събрал на едно място. До стария глог стърчеше круша-дивачка, наполовина разцепена, купчина церови дървета се бяха притиснали едно до друго, като че бяха другоселци ергени, дошли да избират мома, по-нататък лешников храст се загръщаше в меката си шума и пазеше вътре в себе си някаква тайна. Кой знае каква тайна в лешниковия храст нямаше — ако изключим едно птиче гнездо, отдавна изоставено, едно зелено гущерче и цигански охлюв, заспал като заклан. Но и това не е малко, мигар ние в себе си пазиме повече тайни!... Гората бе просичана неравномерно, имаше много стари дървета с наполовина изсъхнали клони, имаше млади и стройни, те бързаха нагоре, да излязат на слънце, имаше криви и усукани, ще речеш, че горските духове са ги усуквали нощем, както се усукват въжета, други стоеха възлести и мрачни, личеше си, че не са от разговорливите. Откъде ли е дошло всичко това, та се е струпало на едно място?

Сети се за японския трендафил пред къщата, в чийто листак се криеше прословутата зелена дървесна жаба, скочила през лятото в стаята и подплашила цялата къща. Той си стои там от памтивека, пренесен е чак от Япония. През последните години покрай пътищата се появи канадска топола, значи, и това дърво много е пропътувало, за да стигне от Канада дотука. Добитъкът, и той така е пътувал, докато се разсели по нашите земи. Добитъкът, както и дървото, не може да

говори, но той има очи. Ако боледува, ще надникнеш в очите му и ще разбереш неговата болка. Дървото не може да ти говори, няма очи, за да го погледнеш в очите и да разбереш болката му. Ако замахнеш с брадвата към дървото, то не може да побегне, само ще извика от удара на брадвата.

От едната си страна Куче влачи видя голям пън, около пъна се бяха заловили и се точеха нанাগоре тънки леторастия, т.е. ластари, израснали за едно лято. Дървото бе повалено, но живец в корените му се бе запазил и тънките ластари бяха надникнали навън крехки и безпомощни, за да продължат посещения от брадва живот... Човекът се обърна назад, та погледна своята брадва — стоманата ѝ светлееше.

Той стъпка остатъка от цигарата, бръмбарът-рогач се разбърза в нозете му, но нали бе многокрак, трудно вървеше из тревата, щото безбройните му крака се заплитаха в нея. Куче влачи взе брадвата, но не замахна с нея към дървото, избрано за сечене, ами тръгна из гората да събира сухоежбина. Тук клъцна нещо изсъхнало, там премахна болен клон и преди още да е почнало да се здрачава, събра толкова много сухи дърва, че едва успя да ги върже на сноп и да ги вдигне на рамото си. Той не беше от милостивите, сума дърво е паднало изпод брадвата му, но този път човекът не посегна към живо дърво. Сухото гори по-хубаво от суровото — реши в себе си той и се за-измъква с товара си от гората.

Кучето този път вървеше отпреде му. Гората го закачаше по пътя, искаше си клонака. Тя шумеше дълго подир човека и помахваше с клонките си, но той не ѝ обръщаше внимание, пред очите му се мяркаше непрекъснато зелената секвоя от Лопушанския манастир. Това е в старата Берковска околия, близко край историческото село Лопушна. Излезе от гората, навън бе по-светло, макар че слънцето бе залязло зад планините. Секвоята продължаваше да се мярка пред очите му и слизайки към селото, Куче влачи се чудеше на калугера: как така се е сетил да я пренесе чак от Атонската гора. Калугерът се бе скитал из далечните манастири, преди да си тръгне за българските земи, взел, че изскубнал тайно едно съвсем малко дръвце, увил корените му в земя и мокри парцали, турил всичко това в бездънната си калугерска торба и потя-гайки цървулите си, тръгва пешком да пренесе дръвцето чак в Берковска околия. Ето това е монголоид, рече си човекът, а не онова, дето доктора го мисли! Игуменът на манастира разказваше лани на

Куче влачи (лани с доктора те се отбиха да видят козата на манастира, игуменът се оплакваше, че таралеж се бил научил да бозае нощем от вимето ѝ и по причина на таралежа козата почнала да линее), та разказваше той, че това е най-голямото дърво на земята, че живее по хиляда, даже и по две хиляди години и нещо, че е родено в Америка, оттам било пренесено в Атонския манастир, а нашият калугер още през турско време го пренася пешком, за да го засади в манастирския двор. Денем той се крие от башибозук, вечер спира при някой поток, развива дръвцето, пои го с вода на потока, после пак го повива, както се повива бебе, туря го в торбата и хайде — отново на път... Дръвцето е станало могъщо дърво, сега то се извисява високо над манастирския покрив.

Тъй, казваше игуменът, хората и вярата са пренесли, тамяновото дърво са пренесли, лавровото дърво, суеверията, тютюна, царевицата, Пайсиевата история, черницата и копринената буба, а така също и болестите по хората и по добитъка.

„Ами ние какво ще пренесем? — попита Куче влачи и сам си отговори: — Един наръч сухи дърва!“

Ето с какво се занимаваше нашият човек след раздялата си с ветеринарния доктор, със снабдителя и с пощенския служител. Делничност и простота лъха от всичко това, то се заражда вътре в самия човек, развива се там до някаква определена степен и издъхва пак вътре в самия човек без всякакво въодушевление, без всякаква полза от обществото и без всякаква поука за читателя и за пишещия.

След вечеря Куче влачи рече на жена си:

„Време е да се бере хмел!“

Взе стомната да пие вода, но преди да пие, я разклати, защото вярваше, че вечер водата заспива в стомната, а да се пие заспала вода не е хубаво. Човек трябва да събуди водата, преди да отпие от нея.

И Куче влачи тръгна към гробищата да набере от Рабишовата могила обещания хмел и да го отнесе при ония в битовото ханче „Воденицата“. Те ей такива очи ще облещят, като ме видят! — мислеше си той, крачейки в мрака по пътя към гробищата.

ЗА ДУХОВЕТЕ

Докато Куче влачи крачеше равномерно в мрака към гробищата, познатият на читателя файтон с унилите коне и с унилия файтонджия от Старопатица стоеше в една улица в края на селото. Унилият файтонджия отдавна спеше, глух за кучешките пролайвания и нощните селски шумове. Грубо разтърсване го извади от съня и той извика уплашено, защото видя досами себе си три бели силуета с високи бели гугли.

„Това сме ние!“ — рече една от гуглите и човекът от Старопатица позна в гласа ѝ гласа на ветеринаря. По ръста на гуглите файтонджията определи кой е пощенецът — той бе дребен — и кой снабдителят: неговата гугла стърчеше две педи над гуглите на другите двама. Качиха се във файтона и щом излязоха от селото, възвиха веднага по черен коларски път. Пътят водеше право към гробищата. Колелата се търкаляха меко в прахта, копитата на конете едва се чуваха, сякаш коне и файтон вървяха на пръсти из тъмнината и внимаваха да не вдигат шум. Гуглите се поклащаха равномерно във файтона, кой път унилият файтонджия се обръщаше назад — виждаше високата гугла на снабдителя, седнал гърбом към него, и по-ниските — на ветеринаря и на пощенеца седнали с лице към него. Кръгли дупки зееха върху гуглите. Откъм полето се чуваха нечии подвижвания, жабешко квакане, чухалче се заканваше някому: „Чух, чууух!“

Вечерта бе звездна и топла.

„Хубаво е, че няма месечина — забеляза по едно време ветеринарят. — Времето е само за духове!“ Снабдителят се размърда, извади плоско шише с ракия, покани ветеринаря да пие, шишето обиколи всички, два пъти стигна до унилия файтонджия и се върна отново при ветеринаря.

„От тая пуста скука — рече човекът — във всякаква глупост участвам! Не помня глупост, в която да не съм взел участие, стига това да ме развеселява. Дано на Куче влачи не му се пукне сърцето от страх!“ Пощенецът се обади: „Много ще има да драска горкият из

трънаците. Нямайте си представа какъв гъсталак е в тия гробища. Нощем то е същинска хипотеза.“ Снабдителят заръмжа изпод гуглата — смееше се с дрезгавия си глас. Ветеринарят отпи от плоското стъкло и го пусна да върви от ръка на ръка.

Тъй файтонът с тримата пътници и унилия файтонджия продължи да върви на пръсти по меката прах на пътя. Плоското стъкло бе изпразнено, край пътя се появи кичеста крушка, ветеринарят каза на файтонджията да спре при крушата и да ги чака. Те слязоха и тръгнаха към тъмнеещите в звездната нощ гробища. Файтонджията гледа подир тях, докато се стопиха в тъмнината; колкото повече се отдалечаваха, толкова повече приличаха на нощни духове и, пази боже, ако не знаеш, че са преоблечени човеци, то наистина могат да те изплашат. Файтонджията отби конете от пътя и обърна файтона обратно. Беше човек, свикнал да чака, подпря главата си на една длан и се унесе в дрямка.

Духовете (нека оттук нататък и ние ги наричаме така) продължиха да вървят наредени в индийска нишка. Най-отпред вървеше ветеринарят, последен бе огромният силует на снабдителя на „Родопа“. Разбраха се повече да не разговарят помежду си, да вървят при пълна тишина и по възможност да стъпват леко. На няколко пъти ветеринарят се спираше, другите два духа го доближаваха и шепнейки си тихо, се съветваха в коя посока да вървят. Тъй навлязоха в гробищата, една тясна пътека ги пое и ги поведе на зиг-заг помежду гъстака.

Ако човек можеше да ги зърне в тоя миг как се поклащаха, то уверявам ви, че дъхът му би спрял, защото тримата бяха досущ духове, излезли от тъмните гробове да повитаят в звездната нощ, докато петлите от селото пропеят и ги натикат с кълтящите си гласове отново в земята. Чухалчето от полето продължаваше да се обажда на равни интервали: „Чух, чуух!“

Преди да се развият следващите по-нататък събития, мога да кажа, че колкото и несуеверни да бяха тримата мъже с белите наметала и с гуглите, то след навлизането в гробищата у всекиго премина лека тръпка. Човек по природа си е малко мистичен и всеки носи у себе си мистика и суеверия поне колкото едно просено зърно. Привечер тримата седяха при шивача, шивачът тропосваше на едро с машината гуглите им, те отпиваха от плоското шише, смееха се до сълзи и си

представяха как Куче влачи драска през трънака. Но тук неподозираното просено зрънце трепна у всекиго, набъбна, уголеми се и ако загуглените мъже не се изплашиха, то във всеки случай почувствуваха някакви неприятни тръпки, а в устата си пощенският служител усети блудкав вкус.

Така, криволичейки, гуглите повървяха известно време. На едно място ветеринарят се спря, защото пътеката се раздвояваше — едната ѝ половина възвиваше почти под прав ъгъл, другата половина вървеше съвсем полегато сред къпини и дива шипка. Ветеринарят се обърна назад, за да попита шепнешком дали да вървят наляво, или да свият по дясната пътека, защото не знаеше в коя посока е точно могилата на воденичаря Рабиша. Той дори отвори уста да попита пощенския служител, но устата му остана отворена, долната му челюст увисна. Ушите му писнаха, човекът се вторачи в застаналите зад него духове. Дали е изтръпнал, не зная, но зная, че той не можа да произнесе дори една сричка, като че някой бе замахнал изневиделица и му бе нанесъл зашеметяващ удар.

Няколко мига по-късно всички изпаднаха в подобно вцепенение и кой къде се бе спрял, замръзна на мястото си.

Споменахме по-горе, че на няколко пъти ветеринарят се бе обръщал назад да види следват ли го останалите две гугли.

Щом пътеката се разклони, той се обърна отново назад и остана безкрайно слисан. Ако до този момент подире му бяха вървели безшумно два духа, то ветеринарят сега видя, че духовете зад него бяха три.

Миг по-късно това бе забелязано и от пощенския служител, той винаги, щом погледнеше пред себе си, виждаше гуглата на ветеринаря, а сега изпадна в пълно слисване, защото откри, че пред него стоят два духа. Едва-едва обърна главата си назад да види дали случайно снабдителят не го е изпреварил и не е застанал между него и ветеринаря, но снабдителят си бе там, поклащаше си гуглата и мърдаше беззвучно устата си — изглежда, броеше нещо наум.

Но ето че и той спря да брой наум и застана слисан сред храстите. Снабдителят последен откри, че пред него стоят три духа.

Никой не можеше да каже кога, как и откъде се е появил четвъртият дух, той сякаш бе изникнал внезапно от земята и се бе

включил в тяхната индийска нишка, затова и те така внезапно го откряха. Никой нямаше кураж да попита: „Кой си ти?“

Пълна тишина витаеше в гробищата, всеки поотделно чуваше как кръвта бие в ушите му. От вцепенението и от оглупяването можеше да ги извади само крясъкът на кукумявка. Тя не закъсна да се обади, викът ѝ бе истеричен, протяжен, пълен със страховити недомлъвки.

В същия този миг в съзнанието на ветеринаря блесна рижка светкавица, той тутакси си спомни рижата големоглава коза преди години, водена от бабичката по пътя, книжния дракон, монголоидите и странния йероглиф, рисуван от птиците върху небето. В крясъка на кукумявката, също както и при козата, имаше нещо дяволско, нещо неестествено, необикновено, пълно с фалш и предвзетост, с измама и тайнственост, почти свръхестествено. Птицата още веднъж се обади, сякаш проверяваше дали все още нервите на тримата човеци издържат гробищната напрегнатост, доведе ги до пълно вцепенение или ако трябва да се изразим с думите на ветеринаря, те оглупяха тотално, изпаднаха в състояние на *монголоид*.

При втория вик всички подрипнаха високо от земята и се понесоха най-реалистично, като вятър, през гробищата към четирите посоки на света.

„Ууу!“ — извика подире им кукумявката и почна да се смее зловещо.

Ако стадо свирепи глигани бяха преминали през гробищата, нямаше да произведат толкова голям шум, какъвто произведоха летящите полегато духове. Те почти едновременно излязоха от гъстака, летейки право към файтона, почти едновременно се качиха и седнаха притиснати един до друг в пълно мълчание.

Смайването им бе пълно, защото появилият се неочаквано дух не пропадна между гробовете, ами седеше и той между трите гугли, насищайки атмосферата с мистика. Файтонджията, изваден от дрямката, шибна конете с камшика и коне и файтон се понесоха на пръсти по меката пепел на пътя, сякаш се бояха да не развалят магията. Четирите духа седяха във файтона зад него, неподвижни като пънове и също тъй мълчаливи. Само белите им гугли се поклащаха.

Когато коларският път излезе на асфалтираното шосе, унилият файтонджия от Старопатица погледна през рамото си и попита в коя посока да кара. Никой зад него не се обади, човекът се обърна още

повече назад, за втори път попита наляво или надясно да кара, но пак не получи никакъв отговор.

Той се вторачи в странните си пътници и с ужас откри, че вместо три духа във файтона му пътуват четири духа. Нямахше никакво време да мисли — той не бе човек на мисълта, бе човек на действието, — затова веднага хвърли камшика и поводите и хващайки капата си в едната ръка, скочи в тъмнината и след няколко едри скока изчезна в нивите. Духовете, и те излетяха мигом от файтона, сякаш бяха открили изведнъж в краката си бомба със закъснител...

...И се пръснаха те по полето да витаят из него, и по определението на Крум Иванов, слязъл от нощния влак, не само да витаят, ами буквално да щъкат нагоре-надолу из полето, подвиквайки: „Хипотеза! Хипотеза!“, и това да бъде ясно за всички като две и две четири.

Конете постояха, трепнаха с уши и тръгнаха с празния файтон към битовото ханче. Чухалчето, дочуло тропота на копита и шини по пътя, почна да подвиква от тъмнината: „Чух, чуух!“

Конете стигнаха до ханчето, побутнаха с муцуна вратата и видяха, че вътре в празното ханче седи нищожният човечец, кажи го нула човек, мили мой читателю, наречен от своите приятели Куче влачи. Куче влачи стискаше в ръката си обещания хмел, набран от тревясалата могила на воденичаря Рабиша, а другата му ръка бе отпусната и висеше край стола като отсечена. Кога човечецът видя, че вратата се отвори и две конски глави се показаха в празната рамка, той положи върху масата китката с хмел и рече на себе си: „Старци берат хмел!“ Погледна към готварницата и повика: „Управителю, управителю, къде ти е мастиката?“ По лицето му пробяга тръпка, ей сега върху него щеше да се оформи сиглата на някаква мисъл, но сиглата се стопи, тръпката изгасна и лицето на Куче влачи също посивя и изгасна. Това бе най-безизразното лице, каквото човек може да види през живота си! Конете постояха пред отворената врата, главите им бяха почнали да клюмат надолу, когато се чу внезапен и силен смях в ханчето. Добичетата се изправиха и тръснаха глави. От тръскането пиринчените звънчета зазвъняха върху шиите им. Смееше се Куче влачи с широта и размах, просто човек да не подозира, че подобен дребосък и нула човек може да се смее с такъв размах.

Смехът му обаче не трая дълго, защото бе прекъснат от остър железен звук. Вратата откъм готварницата се разтвори, скърцайки с пантите си, в желязното скърцане се долавяше и някаква човешка закана, сякаш тя потриваше ръце и питаше. „Аааа, хванах ли те!... Е!“ — рече внезапно вратата и млъкна.

Куче влачи не посмя да се обърне към вратата, той гледаше вторачено конете пред себе си. Конете също гледаха вторачено, но не към Куче влачи, а към зейналата зад него врата на готварницата. Куче влачи разбираше очите на животните, той умееше да надниква в тях и да разчита всичко написано там. Не зная в тоя миг човекът какво четеше в очите на конете, та седеше тъй неподвижно на масата пред дъхавия хмел; във всеки случай това, което бе видял, го озадачи до крайна степен.

По това време електрическото осветление в ханчето изгасна, стана тъмно като в рог и Куче влачи чу шум на вода по улеите. Водата удари върху водното колело с цялата си могъща сила, ханчето се разтърси в мрака, оживя, декоративните воденични камъни се завъртяха, извадени неочаквано от своята статичност, раздвижиха своите каменни челюсти, кречеталата понесоха върху тях дървенията си и затракаха неохотно и сънено. Изпод воденичните камъни в тъмнината във всички посоки полетяха искри, човекът седеше неподвижно в тъмното и усещаше как цялото ханче вибрира, разтърсвано от могъщата сила на водата. Навън в тъмнината свиреха крила и някой пищеше: „Жив! Жииниив!“

* * *

Изниква един естествен въпрос пред читателя — кой е четвъртият дух?... Четвъртият дух бе същият този незначителен, плах, голоблад, потен човечец, с очи като разграден двор, с две плашливи бръчки върху малокалибреното си чело, задръстено с малокалибрена мисъл, същият този нищожен човечец, кажи го нула човек, мили мой читателю, наричан от всички с прозвището Куче влачи, който бе рекъл през деня на кучето си: „Тъй ще се търкаляме ние през тоя живот, като *жироскопи!*“ — без да знае какво е това *жироскопи*.

СПОМЕНИ ЗА КОНЕ

Ако човек се обърне назад и се порови в живота си, той ще открие в него поне един спомен, свързан с коне, независимо от това, дали те са живи или мъртви, а ако не са живи или мъртви, човек ще смали ръста си до ръста на едно босоного дете, в босоного дете с изненада ще познае себе си и с още по-голяма изненада ще види как босоногият хлапак, остриган небрежно и на бърза ръка с ножица, е яхнал една пръчица, препуска с пръчката в галоп и я подканя: „Дий... Дий!...“ Това — ако читателят е живял на село, на село първите коне за езда са върбовите, лесковите или черничевите пръчки. Ако читателят е живял в града и особено в по-ново време, то сред детските спомени, между хумана, автоматически играчки, картинни книжки и прочие, той ще си спомни едно дървено червено конче, стъпило върху две полудъги, превърнато в удобна люлка — първото му конче за езда.

Ездата на простата пръчка има номадски характер, в ушите на детето свири вятър, прах се вдига изпод босите му пети и т.н., и т.н., докато градското дете, яхнало своето червено конче-люлка, между телевизионния приемник, нафтовата печка, хуманата, витамините и автоматическите играчки, не чува вятър в ушите си, нито прах ще се вдигне изпод петите му, нито летящ бръмбар ще го перне сърдито по носа, най-много замаян молец да се блъсне в него.

Ездата на кончето-люлка е удобство, удоволствие и развлечение: ездата на простата пръчка е страст, пренесена по неведоми пътища през стотиците и стотици години, когато праотците ни преплували на коне река Дунав и се заселили по нашите земи, носейки вместо знаме една конска опашка.

Чие друго отечество е пренесено на коне и кой друг народ е успял да събере пръснатите си семена не под златни хоругви, изписани с митически същества и девизи на латински език, а само под една конска опашка, привързана на прост дървен прът? Паметта на детето още не знае това, но го знае ритъмът на неговата кръв, затуй босият хлапак препуска със своето конче-люлка по най-стремителен начин, пълен с действие и завоевателност, а свободната му ръка почти с кавалерийски жест замахва с въображаема сабя и сече въздуха.

Две са началата на нацията, аз ги виждам в тези две деца: едното начало е в лудо препускащото конче за езда, действено и рисковано, другото начало е в кончето-люлка, кончето на удобството и на сигурността.

Спомените ми едва ли ще бъдат в състояние да изтеглят пред очите на читателя всичко онова, което вълнува мисълта и душата ми. Чували ли сте за оня бедняк, дето измъчвал коня си да изтегли каруцата по нанаторнището и когато конят паднал на колене на пътя, човекът впрегнал сам себе си в каруцата и я изтеглил на билото? Обърнал се бедният човек назад, видял падналия кон на пътя, огледал тежко натоварената каруца и възкликнал: „Ама че съм глупав човек! Аз едва изтеглих каруцата, а искам конят да я изтегли!“... Не бих могъл подобно на бедния човек да изтегля каруцата по нанаторнището, защото спомените ми ту препускат по изровени стръмнини, късайки старите кожени амуниции, ту в равномерен галоп теглят товари по меки коларски пътища, сподирени от облаци земна пчела, с гняв и пъшкане се катерят по нанаторнището, падат като посечени или плуват с развети опашки в млечната мъгла на моето съзнание, връхлитат отгоре ми, едва не ме стъпкват, вдигат ме във въздуха, понасят ме върху плътните си гърбове или ме отхвърлят внезапно от себе си и пропадат внезапно, оставили само малко студена пепел и екота от подкованите си копита.

Сгромоясалият човек се изправя в самотията си, сгромоясаната тишина също така се изправя постепенно; сгромоясаният човек се завърта и търси да се залови за нещо, наоколо му продължава да се носи лепкава миризма на конска пот, на сушено говеждо месо, на овча лой, непрана вълна и нажежена от слънцето, неошавена кожа. Забързани пчели жужат из въздуха, те възстановяват постепенно живата миризма на диви треви и на горски билки, споменът за конете се смалява, става колкото една точица, турена като неразгадаем знак в съзнанието.

Ту издалеко, ту съвсем близко, сякаш идва от ъглите на стаята ми, дочувам недоволното подвикване на пѣдпѣдък: „Мър-мъру... Мър-мъру!...“, като че се изказва недоволно: „Мърмори, мърмори!“ „Е, добре де — питам, — да крещя ли?“ „Мърмори, мърмори!“ — отговаря ми пѣдпѣдъкът, прошумява с пера, свива се недоволно в някой ъгъл на стаята и оттам продължава да мърмори недоволно под носа си: „Мър-мъру!...“ Колкото и да напрегам мисълта си, не мога да извадя от спомените един крещящ строен впряг, както е в гоголевската руска тройка, да впрегна в него целия свой живот и да препусна тъй, че

читателят да се изправи на пръсти и да гледа в почуда как препускам с тройката.

Тичайки назад в миналото, мисълта стига чак до река Дунав, пет хиляди праотци виждам как плуват върху гърбовете на дребните си коне, прегазват високия камъш на брега на реката, вдигат прах от дивата земя на юг, спешават се, разседланите коне разстилат своите табуни в кротка паша, праотците заспиват, подложили твърдите седла под главите си или потънали в топли славянски пазви, а кротки славяни вървят на пръсти край стари кошерища и се бранят миролюбиво от миролюбивата пчела. Дъх на пчелен мед и на пчелен восък се носи, смесва се с конската миризма, за да попие в костите и в жилите на изминалите хиляда години. Конска пот и лепкав пчелен восък — ето с какво са споени тези хиляда години. Може би тогава още, докато праотците са посявали езическия си грях в топлите славянски пазви, е турен и неразгадаемият знак в съзнанието, който има способността да рои спомените ни за коне и за живот и да ги събира отново в един таен знак, не по-голям от точица.

Ако строшим кокошето яйце, ние ще видим върху жълтъка му една точица, обърната към слънцето на яйцето — под черупката си всяко яйце има малка кръгла празнина, народът нарича тази празнина слънце, — тъкмо тази точка е тайният знак на живота в яйцето, обърнат в права посока към вътрешното слънце. Гласовитото кукуригане на петел, червен гребен и обеща, рогов шип, червено и златно перо от опашка — всичко туй е съхранено върху точицата на жълтъка, за да се предаде на следващото петле; от своя страна то също тъй ще тури една точица, за да се пренесе посредством нея червеното и златното перо, роговият шип, червеният гребен и обещата, както и гласовитото кукуригане на петел. Колкото повече се мъча да туря ред или последователност и да създам хармоничност на спомените си, толкова по-голяма бъркотия създавам и нито една стройна мисъл или поука не мога да извлека от тях, затова ще разкажа ред по ред всичко, както е било, с тайната надежда, че всеки факт поотделно носи някаква своя мисъл и че общият сбор от фактите ще даде необходимата за читателя идея.

Бих искал да започна с една светла картина с коне, откакто се е зора зазорила, да се редят кон до коня, юнак до юнака, по средата им сам цар Иван Шишман, подир туй маждрак до маждрака, подир

маждраците песенен фон, да изпълня всичко туй с движение и мускул, да премине картината като вятър пред очите, да ме изпълни с мечтателност и ей тъй, както седя на стола и реда буква подир буква, дума подир дума, знак подир знак, да усетя, че постепенно се изправлям на стремената; но не мога да се изправа на стремената, защото връхлетели коне ме събарят, потъващ в тресавище обозен кон ме вика отчаяно (всъщност той вика към всички), паднало в кладенец куче вие, сякаш самата земя вие с кучески глас изпод нозете ми; сърдитият пъдпъдък се размърдва в ъгъла и като си мърмори недоволено под носа, отива да търси вода из къщата. Яростно състояние на духа обхваща човека, перото, с което пише, добива синкав оттенък, стоманата става остра и зла, спомените постепенно се отдръпват, няма и глухо, конете се носят плавно из въздуха, само колкото да ни напомнят, че словото ни е дадено, за да говорим, а не да мърморим неясно под носовете си.

Много често, щом взема перото, виждам в далечината, сякаш родени от дим или от земна пара, как в зелено пасище се изправят коне — като топла мъгла, — обърнали са очите си към мене и стоят в очакване. Куцащ човек — стиснал в едната си ръка капата, в другата си ръка камшик — минава диагонално на пасището, пиццящ локомотив върви през жълти слънчогледи, стар свещеник стои с епатрахил над слънчогледите, като във възнесение господне. Помежду конете, куцащия и възнасящия се се поклаща отмаляла пъпчива жаба и едно глухонямо момиче е вторачило черните си очи в очите ми.

* * *

Глухонямото момиче, вторачило черните си очи в очите ми, се казваше Олга. В детските ми години кучето на Брайно градинаря ме изплаши, дълго време не можех да говоря, бях почти ням и тъй като другите деца ни избягваха и не ни включваха в игрите си, то навсякъде ние ходехме заедно с глухонямото, а подире ни се тътреше кучето. В началото го биеха с камъни, но постепенно почна да ми става жал за него, подхвърлях му по някой и друг залък хляб и дори го потупвах по челото, когато забелязвах тъга в очите му. Момичето бе по-голямо от мене, бе ме взело под своето глухонямо покровителство и щом като децата ни отминаваха с равнодушие, глухонямото също ги отминаваше

с равнодушие. Момичето можеше да издава само глухи звуци, клокоचेци дълбоко и гръдно, сякаш вътре в себе си имаше още едно живо същество, съществото скимтеше и молеше да излезе на свобода, да се покаже на ослепителната светлина на слънцето, но то никога не можа да види ослепителната светлина и остана да живее вътре в момичето, тъй както къртицата вечно живее в мрака на земята и само тук и там ще повдигне по някоя къртича могилка, колкото да ни напомни, че съществува, че е под нас и че не сме ние единствените на тоя свят, дето се разхождаме по земята.

За разлика от момичето можех да произнасям отделни, срички и всяка отделна дума виждах отчетливо пред очите си, но се препъвах в буквите. Щом се опитвах да заговоря или да произнеса макар и само една дума, още първата буква се изпречваше непреодолимо пред мене, тя беше като висока ограда, рендосана и плътно скована човек не можеше да се изкатери по нея, да достигне връх, ѝ и да прескочи от другата страна; трябва да пълза като муха, за да се изкачи до върха, но ние не сме мухий свинските ни цървули никъде не могат да се закрепят.

Мъчително беше, непреодолимо, постепенно започваш, да изпитваш страх и ужас пред всяка една буква, те оживяват във въображението ти, обграждат те отвсякъде гладки и непревземаеми или зейнали като бездни, та всеки миг можеш да пропаднеш в бездните им като в клопка. Затворената в бутилка оса се мята тъй, докато на края издъхне със свити крака, сгърчена на две на дъното на бутилката.

Ден след ден буквите ме сломиха, обърнах им гръб, умълчах се, децата престанаха да ме закачат. Те винаги искаха да им кажа *ракитаци*, за да ме вземат да играя заедно с тях, или пък да събуя единия си крак, за да видят шестия пръст на крака, защото на единия си крак имах шест пръста. Нито се събувах, нито казвах *ракитаци*, ами ги оставях и отивах да играя с глухонямото момиче: всъщност то си играеше с някакви парцали, правеше подобие на кукли, а аз седях в краката му, смачкан като вестник — нито мога да чета, нито сам ставам за четене, — а помежду ни клякаше кучето, и то мълчаливо, сякаш и тримата бяхме глухоними.

Къщите ни с глухонямото бяха съседни, много стари и двете, без нито една права линия, сякаш не с бичкии и тесли са правени, а са правени на ръка. Те са останали още от турско време, с огромни

каменни изби, с по две ниски стаи над избите, с по едно огнище в средата, посред огнището виси желязна верига. Ако къщата на глухонямото се отличаваше с нещо, това бе варосаният комин с щъркелово гнездо. Нашата къща нямаше комин, пушекът се прецеждаше направо през турските керемиди, през отворените врати и прозорци. Въпреки пушека оси гнездяха в керемидите и цяла зима по тавана тичаха мишки, крадяха царевица и орехи и пълнеха с краденото бездънните си миши дупки. Къщата бе тъй много остаряла, че подир години сама щеше да почне да се разпада, първо падна широката ѝ стена откъм главната улица, та известно време стоя като театрална сцена, пътниците можеха да гледат вътре в самата къща, хората ѝ, наредбата ѝ, две легла, дялани грубо с тесла, нощви за хляб, тенекиена печка, полици, калъпи контрабанден тютюн, стенен календар, корито за пране, трикрака софра, изправена до стената, висяща от тавана газена лампа, няколко стомни, опушени бакърени котли и едно калайдисано менче.

Дядо ми цял живот се заканваше да изкопае кладенец в двора, но не можа да си изпълни заканата; вода носехме от двора на глухонямото. Дворовете имаха почти еднаква уредба — плетен кош за кукуруз, навес, кочина и кокошарник, торище, обор, кошара за овце, наречена *поята*. Всичко това тънеше лете в сенките на диви джанки, на ковачички ябълки, на попски круши, дюли, обрастваше с бязак и коприва, цяло лято из бязака и копривата писукаха загубени пилета, свирепи квачки се биеха със свирепи котки, по обраслите с мъх каменна зидове се стрелкаха оранжеви невестулки или стърчеха върху зидовете с една особена извивка на шията, каквато човек може да види само в това хищно животно, диво, кръвожадно и отмъстително, че не му стига изтребването на малките пилета, ами ако го оскърбите, отива тайно да плюе в стомната ви, според както са ми казвали по-старите хора. Не зная дали е точно така, но съм го слушал от по-старите хора, затова го предавам на читателя тъй, както съм го слушал, като за неговата достоверност оставям да отговарят по-старите хора. Вързани на синджир, кучета будуваха и пазеха тази дворна пустош.

Край тези две къщи следва да туря още къщата на дядо ми Стоедин, прикован със счупен крак върху дървено буково легло. Като прекарва каруца със сено през брода при църковната нива Свети дух, гяволетини преобръщат каруцата със сено, дядо Стоедин пада от

каруцата и пребива единия си крак. Сега той лежи в леглото, прехвърля си през ума целия епос за Крали Марко (знаеше го наизуст) и разпределя деня на осем равни части. Баба Велика всяка сутрин му купува по една кариока фабрични цигари — на брой осем — и ги оставя далеко от леглото. Когато съм в къщи, той ме вика да му подам една цигара и пак да оставя кариоката далеко от леглото, за да не може да я достигне, защото, ако е край него, ще припалва цигарите буквално една от друга. Ако съм на полето, дядо Стоедин подвиква, дано някой минаващ по улицата го чуе и му подаде една папироса.

До неговата къща ще следва да туря Брайновата и къщата на църковния настоятел, пропаднала наполовина в земята, почти изгубена сред камари от тухли, чакъл и речен камък. Църковният настоятел събира материал за нова къща, но не бърза с новата къща, щото най-напред се погрижи да изгони свирепата си и опърничава жена и да си доведе нова — мека и женствена, свенлива и с крайно загадъчна усмивка.

По-нататък следват други къщи, застанали редом една до друга или повдигнати на пръсти, надничачи с керемидите си или с някой прозорец иззад гърбовете на другите, тук и там стърчи трепетлика, по цял ден преде невидима прежда, тук и там стърчи стара черница, орех, смокиня в някой зид, джанки, сливак, ковачичка ябълка, после поляна, геранило и кобилица посред поляната, зад нея отново къща до къща, обесени свраки под стрехите, улица подир улица, бъз, орех, сливак, смокиня, къпинак и коприва, петли по оградите, из дворовете кучета, добитък по тревясалите улици, скрибуцаща кола, пак къщи и т.н., и т.н. — та на брой стигат деветдесет. Ако в тия деветдесет къщи се преброи населението заедно с бебетата и люлките, то човек ще стигне цифрата 473. Селото се казва Калиманица, по старото административно деление влиза в състава на Берковска околия, Врачанска област.

Селището е създадено в римско време, вероятно в четвърти век преди Христа. Ще отида малко напред в 1973 година, когато в района на селцето се правеха разкопки и по-специално се разкриваха основите на богатата римска вила, заобиколена с работилници за дялане на мрамор и пет или шест пещи за изпичане на гърнчарски съдове, тухли и керемиди. Банята в римската къща бе постлана с дребна мозайка, когато работниците вдигнаха мозайката, намериха под нея две сребърни пари от четвърти век. Посредством тези пари археолозите

можаха да датират точно времето на строежа. Римляните, освен че са дялали мрамор, освен че са правели гърнчарски изделия, тухли и прочие, са се занимавали също така със скотовъдство, лов, а са и работили в златни рудници откъм южната страна на селището. При разкопките се намериха и златни украшения и в едно от преддверията на сградата работниците нагазиха до колене в еленови рога и посивели глиги на диви свине. Какво е било след римляните, дълго време не се знае, по всяка вероятност номади Са дошли, а номадите не оставят никакъв знак и никаква следа отподире си освен разрушения. Това е колибарски, цигански народ, стануващ под открито небе или в сезонни колиби.

По-късно, с образуването на българската държава, селището се именува Калиманица, предполага се, че е вече болярско име. Възникването на богомилството оставя край селището само наименованието на една местност Делелия, място закътано, украсено със стари брястове и дъбове. Ръководителят на археологическите разкопки от 1973 година твърдеше, че името на местността идва от богомилското дедец — т.е. на това място са се събирали старейшините с по-първите общинари. По времето на турското робство село Калиманица поради изключителния си климат — меко лято и топла зима (зимно време дори нощем капчуците капят от стрехите и напомнят на сънуващите в къщите жители, че всеки миг пролетта ще звънне в селцето) — населявано само от турци. Изглежда, че много народ е мрял в това селище, защото има две турски гробища, едното от които е смесено с римско гробище. По време на Освобождението турците се изселват и разпродават имотите и къщите си на преселници. Нашите хора слизат откъм Западните покрайнини, идват семейства от Македония, няколко фамилии Бошняци, идват също така и от колибарските селища откъм Чипровския балкан, от колибите на Руй планина, преселниците се смесват, женят се помежду си, сиромаси, но жилави и плодни, осветяват оброци в околностите на селцето, определят място за християнско гробище и селцето в дългата си история се обгражда с изоставени римски рудници, едно римско, две турски и едно християнско гробище.

Историята на селцето няма да бъде предмет в този разказ, затова ще се ограничи дотук, тъй като смятам, че тези факти са достатъчни за читателя и че той вече знае най-необходимото. Когато изучавахме

зоология, учителят винаги ни питаше за всяко отделно животно къде живее, с какво се храни и как се размножава. Моето селце живее в предпланините на Стара планина, прехранва се от плодовете на една педя земя и се размножава според прищевките на съдбата. Във всяко едно начинание го ръководи съдбата, но мисля, че селцето я направлява. Къщи и улици са потопени в мирова светлина, а и самото то излъчва от себе си мирова светлина. Околностите му врат от каква ли не твар — охлюв, циганско петле, пчелояд, зелен гуцер, таралеж, костенурки, лете синорите се покриват с развети змийски ризи, наричани от народа змийски съблекла, лисица, заек и язовец, сури вълци, дива котка, а когато липите цъфтят, селцето и котловината по цели нощи се обгръщат в студената, но тайнствена светлина на любещи се светулки. Жените на селцето стават тогава по-женствени, а усмивките им — по-загадъчни.

Но да продължа нататък.

Двете семейства бяха много близки, години наред работеха заедно, наемаха под аренда църковната нива Свети дух. Свети дух бе оброчище с кладенче и цялата местност около него заедно с църковната нива носеше същото име. Самата църковна нива бе бедна като църковна мишка, в нея имаше повече римски камък, отколкото земя, в езическо време римляните са погребвали тук езическите си останки, бащата на глухонямото, чичо Гаврил, разказваше, че римляните са вярвали в сто богове, а на още други хиляда са се кланяли. Цели столетия пущинак покривал римското гробище и понеже е било гробище, дават го на църквата, а църквата от своя страна обявява, че римското гробище ще се изтреби да се превърне на нива и който иска да му се опростят греховете, може да иде да изкоренява дърветата. За една зима набожни старци разчистват пущинака, сетне започва арендуването и години наред нашите две семейства чоплеха камънака и събираха от него повече вълча ябълка, отколкото кукуруз, леща, боб или тикви. Вълчата ябълка първа поникваше и задушаваше всичко около себе си, бе дива и хищна като името си.

По-големите деца говореха, че бащата на глухонямото имал грехове, затова момичето се родило глухонямо и затуй той всяка година взема под аренда църковната нива, защото по този начин бог ще му опрости греховете. Но ако чичо Гаврил бе грешен, мигар и ние

бяхме грешни? Гуцер, костенурка и вълча ябълка само се въдеше, но нали нямахме другаде земя, принудени бяхме да чоплим требежината на старото римско гробище и да измъкваме от камънаците каквото бог даде. Бог даваше малко, щедростта му се проявяваше само по отношение на вълчата ябълка.

По повод на тая вълча ябълка чичо Гаврил разказваше, че видял как веднъж бели вълци (минали откъм Влашко по замръзналата река Дунав) я засявали, попикали посятото и хвърлили вълчи сугреби върху дяволското й семе. Амин! — казваше той, без да се кръсти. Там, дето вълк помирише земята, попикае я и след това гребете с нокти земя да посипва попиканото, се нарича *сугреб*. Щом белите вълци от влашките земи закрили семето на своята вълча ябълка, отишли да нападнат чичо Гаврил. По това време той крачел през дълбоките преспи на Керкезката гора, връщал се в отпуск от гара Ристовец, въоръжен само със сабята си. В тази Керкезка гора, дето тъмнееше тайнствено срещу оброчището Свети дух, чичо Гаврил сякъл със сабята си белите вълци. По-късно, прибрал вече сабята в канията, той бил срещнат повторно от вълците, направил опит да измъкне сабята, но тя била замръзнала, та трябвало с канията само да удря „митическите им муцуни“. Той смяташе вълците ту за кучешки, ту за митически същества, но повече му харесваше митическото. В най-ранните ми спомени вълците бяха малко, но година подир година чичо Гаврил ги увеличаваше. С баща ми все по-яко разораваха нивата, все повече тор хвърляха в нея, тя взе да налива сокове и да ражда повече, заедно с родитбата избуяваше все по-високо и по-високо вълчата ябълка, плодовете й ставаха едри като юмруци. Загледан в избуялата вълча ябълка, чичо Гаврил се връщаше пак към белите вълци от влашките земи, виждаше ги с десетки: как вият в Свети дух, как тътрят схванатите си задници и хвърлят сугреби, за да се запази дяволското им семе в земята.

Подир време той не само увеличи броя на вълците, но тури начело им и един водач, тартора го наричаше, и веднъж в състояние на въодушевление качи тартора на бял кон, задигнат от вълците от едного сиромаш влах, изяден по пътя им. (Бог да прости влаха!) Не бяха това години на невежество, бяха години на въображението и като навлизаше все по-навътре и по-навътре в предмета, чичо Гаврил до такава степен се екзалтиреше, че на края на бялата глутница туряше и един пленен от нея влашки циганин от сиромашкото село Старопатица. Бос, само по

една риза от цветна басма и с влашко бомбе, каквито носят всички влашки цигани, горкият човечец бил вързан с едно въже през шията и вълчата глутница го водела като суха храна със себе си, защото не била сигурна къде и какво може да намери по нашите непознати земи. Амин за сиромаша от Старопатица!

Чичо Гаврил знаеше и много войнишки истории, служил е войник на гара Ристовец, почти всичките му истории бяха от войнишкия живот, сякаш не е имал друг живот, пък и да е имал, той се кръстосваше и доосмисляше все на тази гара Ристовец. Затуй в селцето по-малко му викаха Гаврил, викаха му повече гара Ристовец.

Баща ми, иманярска душа, работеше нивата Свети дух с тайната надежда, че ще изрови някой ден от нея римско съкровище. Двамата мъже всъщност и за това наемаха нивата от църковното настоятелство. Бащата на майка ми, Васил Филипков, ги окуражаваше, той имаше тефтер, купен от едного от ломските села за една коза и два чифта цървули, според иманярския тефтер тъдява някъде има закопано съкровище. До съкровището обаче не можах да стигна, само вълчата ябълка ставаше все по-едра и по-едра, избуяваше гъста и тъмна и стигаше на височина до човешки гърди.

В съседство със Свети дух работеше градинарят Брайно, зеленчукът от своята градина продаваше в града. Никой от селцето не ядеше от неговите зеленчуци, те бяха странни и непознати за онова време, ядяха ги само в града, според думите на чичо Гаврил това били треволяци за протосингелите. „Треволяците“ бяха главно бамя, карфиол, целина, червено цвекло, сини домати, спанак, картофи от сорта бинте, розови домати от сорта волско сърце и няколко стръка кърлеж, за да могат със семето му офицерите от гарнизона да лъскават бакелитовите козирки на фуражките си. Ето какъв градинар бе тоя Брайно и какъв странен зеленчук отглеждаше край Свети дух! Той спеше лете в една круша, бе изплел в клоните ѝ легло от върба и ракита. Баща ми и чичо Гаврил винаги му казваха да гледа нощем дали няма да забележи огън в църковната нива, но градинарят казваше, че цяла нощ полива зеленчука и чак на разсъмване се качва в дървото да дремне, тъй че едва ли ще може да забележи огън, обаче ако забележи, ще каже...

Подир зеленчуковата градина започваше баир, горе на баира, полегнало на една страна, се синееше лозето на Цино, почти всички

лози бяха от сорта *кардинал*. Наоколо имаше и други лозя, но те пъплеха ката къпини, без колове и без шумата им да е видяла разтвор от син камък. Това бяха старовремски лозя, преживели филоксерата, отел, меката лоза, птиче грозде, берковски черен памид, дива лоза и прочие. Само лозето на Цино, полегнало на една страна, стърчеше и се издигаше с една глава над остарелите, полуизоставени, с огромни главини селски лозя. До Циновото лозе имаше и колиба, направена от лозини, яма — да събира дъждовната вода, едри къпини растяха по слоговете му, сред къпините се приличаха едри смокове.

Години на въображение бяха ония години, години на надежда, на бели вълци, на бос циганин сред вълчите преспи на иманярство, на странен зеленчук за протосингели, на вълча ябълка... На селцето и зеленчуците бяха прости — пипер, лук, картоф-месечар, зеле, турско цвекъе, чубрица, босилек и тук, и там из градините стърчи градинска метла. После идват малките нивици, сбутани една до друга, хълбок до хълбок, царевицата е усукала листата си от жегата, крие вътре в себе си боб, свински черни и жълти тикви, коя от коя по-пъпчива, тук и там контрабанден тютюн, защото акцизните не разрешават да се сади тютюн в селцето и царството иска пушачите да пушат само фабрични цигари, минали под държавния бандерол... Колкото и да се мъча да намеря някаква последователност в събитията от онова време, да си припомня в какъв ден и кога точно е станало едно или друго събитие, всичко се струпва на едно място, събитията се застъпват по петите и се събират тъй плътно, сякаш всичко е станало в един-единствен ден.

Този ден е като камък, паднал от небето. Той сякаш няма ни своето вчера, ни своето утре, ами е паднал в полето като знамение и колкото повече се обръщаме към него, толкова повече ще трябва да го разгадаваме и тълкуваме.

* * *

В този летен ден виждам най-напред четири впряга биволи; вървят на двойки по пътя, отстрани им вървят мъже с бели ризи и плетени елеци. Това са другоселци, изглежда, вършачкаджии, отиват да прекарат вършачка или парен локомотив. Тромави и спокойни, те се отдалечават бавно, вдигайки прах по пътя. Веднага след тях се задава църковното настоятелство, съставено от най-видните жители на селцето. Настоятелите вървят боси по пътя като равноапостоли, под мишниците си носят спечени стари обуца, намазани с вакса или свинска мас, лъснати огледално с парчета шаяк.

Църковното настоятелство прегази реката при брода на Свети дух, изсипа се босо на църковната нива и с боси ходила застана сред троската, пачата трева, живовляка и дивата мента. Всичките изпушиха по цигара контрабанден тютюн от кесията на чичо Гаврил и за да не бъде съвсем безплатен тютюнът, съобщиха, че отиват да вземат протосингела и заедно с него да идат до митрополията. Църковното настоятелство се състоеше от седем човека, а именно:

Притежателят на единствената в селцето петромаксова лампа без ветроупорно шише, без чорапче, с развалена помпа, сляпа; тя бе неговият постоянен спътник, човекът я разнася навсякъде с надеждата, че някой някъде ще поправи развалената помпа, че рано или късно ще се сдобие с ветроупорно шише и чорапче. Независимо от това, дали отиваше на пазар да продаде овца, дали отиваше в съда, при адвокат, на лекар, дали откарва трупи за бичене в дъскорезницата или мливо на голямата валцова мелница, наричана от нашите хора огняна воденица, той винаги стискаше в едната си ръка ослепялата петромаксова лампа. Него ден тя имаше честта да придружава мисията на църковното настоятелство до митрополията.

Непосредствено до петромаксовата лампа се нареждаше бивш военнопленник, видял по принуда чужди земи, Той подкрепяше църковното настоятелство в практическата му дейност главно със спомени от войната, най-вече със спомена за въздушния бой между два самолета, от които единият пада край Пелистер, а другият възвива и най-спокойно влиза в аеропланното депо, все едно че нищо не е било

— казваше военнопленникът, — подир което нас ни вдигнаха в атака и ние атакувахме, а после нас ни контраатакуваха, но войната е такво нещо, че трудно можеш да го определиш: позор ли е, или слава — казваше военнопленникът.

Следваше след това пенсиониран поради злополука работник от железопътната чета (или Четника, както го наричаха), с крив крак, чупен от тънката колоос на ръчна вагонетка, познаващ зъбите на железопътната линия, разписанията на влаковете и всички серии локомотиви; всъщност по местната линия се движеха само локомотиви от серията 35 02, наричани от народа *чайници*, два пъти изпадали в затруднение — по времето на скакалците и през железничарската стачка от 1919 година. Тогава властите събират стачкозаместители да раздвижат с тях изстиналите локомотиви и тъй като няма локомотивни машинисти, събират от селата машинистери от парните гатери, дъскорезниците, машинистери на локомоби, вършачкаджии, механици от парните валцови мелници и дараците, всичко онова, което е работило с огън и пара, комплектува го в железопътни бригади и го пуска през зимните виелици на онази паметна 1919 година. Срещу загнетите и писнали кански *чайници* нашите хора — организирани от пенсионирания четник от железопътната чета — излизат със свинска сланина, намазват с нея релсите и нито един чайник не успява да преодолее нанагорнището към планината.

Влизаше също така в състава на настоятелството и постоянният опекунин на малолетните сираци в селцето заедно с най-добрия ездач, укротител на необяздени коне, заподозрян от властите, че е във връзка с влашките цигани конекрадци, че прекупува и препродава крадените от тях коне, но заподозреният а останаха недоказани и както самото църковно настоятелство казваше на пълните с подозрения власти: „Ние по никакъв начин не бихме държали в настоятелството подобен човек, защото едно настоятелство не работи с подобни хора, а, напротив, и търси да се състави, ако може, от преподобни, а не от подобни, според както заподозряват властите, и тъкмо по тая причина е изключено!“

Влизаше в състава на настоятелството и абонатът на ловното списание, пратено му като премия за убит вълк. Освен списанието околийското лесничейство поощри човека и с два кубика чамов материал, та с него той направи цялата дограма на къщата си. Подир този случай треска обхвана ловците, но втори вълк не се появи,

изглежда, че вълците сметнаха, че е по-добре да се отдалечат от селските овчарски колиби и да вървят гладни из планините, отколкото да станат сити и да се превърнат в дограма на селските къщи. Чичо Гаврил смяташе, че настоятелят не трябва да прави дограмата на къщата си на гърба на един вълк, защото вълкът е същество митологическо, и както читателят ще види по-късно, чичо Гаврил излезе прав — на настоятеля за една нощ му побеляха косите.

И не на последно място, а, напротив — в самото средоточие на църковното настоятелство влизаше и главният готвач на сватбата на сръбския крал, имал честта да командува Шумнадийския полк, два ескадрона от Дринската дивизия, няколко планински полуроти заедно с придадените към тях свързочни части, отделно инженерна войска, отделно понтонни части, защото било необходимо да се строят и поддържат понтонни мостове на големите реки, триста огъня също тъй е командувал главният готвач на сватбата на сръбския крал и е ръководил изпичането на шиш на триста угоени вола. Според разказите на главния готвач всичко това е трябвало да стане само за една нощ, цялата войска сече гора от планината, пренася я да поддържа с нея огньовете, друга част от войската върти равномерно шишовете, а главният готвач обикаля тия триста огънове, пръснати по сърбо-хърватските планини, придружен от помощника си от сръбското село Йовановац, дава върли разпоредби и постоянно заприпря, т.е. поръсва с пипер изпичащите се на жаравата волове, и следи нито да прегори някой вол, нито пък да остане суров и когато на сутринта слънцето огрява епическата гледка, става ясно на всички като две и две четири, че воловете са изпечени равномерно, като на слънце, и се знае като две и две четири, че щом настоятелството е тръгнало начело с протосингела да иде в митрополията, то по никой начин митрополията няма да откаже на настоятелството да бъде довършена църквата, защото ние сме единствени в цялата област без църква, а не сме по езичници от другите, дето имат църкви, а някои селища и манастири имат в землищата си.

Димейки с цигарите, църковните настоятели проявиха любопитство към тънката зелена опашка на църковната нива, която обграждаше каменния оброк. Това бе най-каменистата част, там и вълчата ябълка едва-едва растеше, бледа и рахитична, а помежду ѝ никнеше весел посев — ни детелина, ни пача трева, ни леща, ни

люцерна, просто не можеш да определиш какво е засято в нея. Чичо Гаврил рече на настоятелите: Лъвово семе сме малко посели с Мито (баща ми се казваше Димитър), то е едно много особено семе, кръгло такова, опулено, и ако е на късмет, като посееш лъвово семе, може после да жънеш лъвовете. Ама му е още рано, засега само ушите на лъвовете никнат и тук, и там по някой мустак стърчи. Амин!...

Айде бе! — рекоха настоятелите и отидоха да видят като каква е тая лъвова или лъвска трева. Казах, че семето бе странно кръгло, почти като око, вторачено в тебе, кога нашите го засяваха, все говореха, че ако преваляват дъждове и годината се случи плодородна, то от църковната нива ние сме щели да жънем лъвовете. Семето поникна, от земята се показаха широки зелени листа, напомнях много уши, щом наедряха, помежду ушите се показаха тънки мустачета, взеха да се завиват или да се засукват, както са засукани рогата на овена, и трябва да си призная, че между тлъстите зелени уши тия мустаци изглеждаха доста бабайтски. Жените обаче казваха, че нищо лъвско няма в тая семка и че както си е показала муцуната над земята, тя повече прилича на котешка, отколкото на лъвска. И понеже никой в селцето не казва котка, а мачка, то и жените много настоятелно твърдяха, че от куйрука на църковната нива никакви лъвовете няма да жънем, ами ще скубем мачки, щото, както е тръгнало, тая проклета семка няма да расте буйно и не можеш да влезеш със сърп в нея, а ще трябва на ръце да се скубе, тъй както се скубе лещата. Мъжете обаче бяха сигурни, че ще се жънат лъвовете, тъй както и градинарят, щом посееше кърлеж, береше кърлеж и го носеше да го продава на офицерите от градския гарнизон. Добре, ама на жените, изглежда, че повече се харесваха мачките, затова държеха на тях. Чичо Гаврил обясняваше на църковните настоятели, че жената по никой начин не може да направи разлика между караулно помещение и митница или между протосингел и кардинал. Кардиналът е сорт грозде, протосингелът не е сорт грозде — казваше той и т.н., и т.н. Настоятелите бяха съгласни с него.

Чичо Гаврил много смело бравеше с всякакви думи, не помня дума да го е изплашила, колкото и непознатата да е. Всички останали пред вида на непознатата и странна дума се стъписваха или минаваха на пръсти край нея, сякаш това не бе дума, а смок, усойница или пепелянка, свита коварно в тревата. Чичо Гаврил обаче хващаше храбро думата за опашката, плющеше из въздуха с нея и тъй я

вместваше в речта си, че тя застиваше там и оставаше за вечни времена. Много по-късно разбрах, че тайната му се състоеше в това, че одухотворяваше всяка една дума, опитомяваше я, вземаше я под свое покровителство или сам приемаше доверчиво нейното покровителство. Тъй и в природата се съчетават умело въодушевените и невъодушевените предмети и стават едно хармонично и одухотворено цяло.

Като си изпушиха цигарите, босите като равноапостоли църковни настоятели минаха покрай нивата Свети дух, пиеха вода от кладенчето и покрай реката, покрай реката, в сенките на върби, на трепетлики, на орехи и водна ела, посред пладницата на добитъка се смесиха и изгубиха сред пастири и селски добитък. Пчелояди и черни щъркели летяха над главите на настоятелите, водни косове и папуняци, мирова светлина се сщеждаше от небето и от дърветата върху тях, но те на нищо не обръщаха внимание, съсредоточени изцяло в мисията си до митрополията.

По плешивото теме на билото се показва горският — другоселец със зелена униформа, униформена капа и карабина. „Аха! Аха!“ — подвикваше горският или изсвирваше силно суета, за да сплаши някой контрабандист. „Ще изяде някому главата“ — рече чичо Гаврил по адрес на горския.

Подир църковното настоятелство веднага щом падна росата, от другата страна на оброка Свети дух се появи Цино със своята каруца, изпрегна конете, пусна ги да пасат, а той сглоби една коса, наточи я с бруса и почна да коси люцерна. Момчето на Цино, Исайко, наглеждаше конете да не влязат в чужда нива и да направят пакост. Когато стана обяд то се качи на единия кон и заведе добичетата да пият вода, а Цино натовари една пръскачка машина, станала синя от разтвора, и тръгна към лозето от сорта *кардинал*. Цино никога не изкарваше каци с разтвор горе, както това правеха другите хора от селцето, той си имаше на лозето изкопан кладенец и от него вадеше вода. Кучето на градинаря Брайно, по чиято вина си бях загубил говора, тръгна с него да го придружи до лозето. Беше му омръзнало да клечи под крушата и щом намереше повод, отиваше с някого от нашите да опознава било сечищата, било реката, било пчелините, но никога не се отделяше толкова много, че да не може да вижда

градината на стопанина си и кичестата круша, застанала на един крак сред странните зеленчуци.

Момчето на Цино — Исайко — напои конете на реката, върна ги обратно край люцерната, тури им букаи. Дойде майката, с бебе, изправи три пръта под едно дърво в люцерната, върху тях разпъна бозов ямурлук, стана нещо като катун, върза вътре люлката с бебето и се залови да преобръща с дървена вила откосите. Исайко седи в сянката на бозовия катун и люлее люлката, за да не плаче бебето. Този прост заслон се нарича *лулила*, на много места из нивите могат да се видят сиви, бозови или бели лулила, в сенките им спят или гледат опулено бебетата на селцето.

Един по един пастирите — главно деца — прибират стоката за пладнуване. Овце, кози и крави се скупчваха под сенките край реката, биволите пладнуваха във водата, а селските свине сред чакъла, пясъка и камъните на речното корито, вечно подвижни и ровещи, тъкмо изровят полозите си със зурли и се заровят в тях, веднага скачат на крака и започват да ровят нови свински полози. Помежду тях лежи ниско остриган с ножица дългокрак свинар и щом свинската сган огладнее и се спусне в тръс да дири храна, пастирът, и той подскача от пладнището и се понася подир стадото в тръс. Другият добитък още преживя, излежава се в пладнищата, пастирчетата са се събрали, играят своите игри, къпят се в речните вирове или отиват групово до железопътната линия да прослушват железопътните релси и да проверят посредством тях не иде ли влакът.

С глухонямото момиче ние не вземахме участие в игрите на пладнищата. В жегата родителите ни пладнуваха на сянка, Брайно пладнуваше в своето върбово легло в крушата. Цино вече бе успял да хвърли две пръскачки разтвор върху шумата на прочутото си лозе, момчето му Исайко лежеше на сянка, спънатите коне пасяха, пръхтейки спокойно, а ние с глухонямото тръгвахме да се лутаме край реката, да береме водна къпина, да гониме по петите виолетови и сини водни кончета, а когато жегата стихнеше, се залавахме да преобръщаме камъните, къртени от пороите чак от планината на запад и по пътя си добили овална форма и странното име *барешник*, т.е. камък от барата; та преобръщайки барешниците, ние с глухонямото търсехме жаби.

* * *

От разказите на по-големите знаехме, че има омагьосани жаби, някои от тях са царици, други са царе, царски синове, принцеси и прочие. Водните жаби се изплъзваха от ръцете ни, както и да ги дебнехме, те ни усещаха и цопваха във водата, после веднага се появяваха на повърхността, само муцуните им и очите им се показват над водата, въртят си очите на всички страни, мигат и не ти позволяват по никой начин да се доближиш до тях. Стари, сигурно сто годишни жаби се обаждат недоволно из коренищата и подмолите на вировете, на виковете им отвърщат млади жаби с младите си кънтящи гласове, сякаш са се заловили да клепват коси, и кънтящият им екот се носи дълго и отчетливо над реката. Жабешкото крякане няма оттенъци, няма мекота, то и ехо няма, ами се връзва остро в слуха, сякаш ви пробива ушите с металическо острие.

Ако водната жаба бягаше панически от нас и се хвърляше презглава във водата, то тромавите сухоземни жаби ни чакаха свити във влагата под камъните, мълчаливи, не особено дружелюбни, със студени погледи. Щом ни видеха, по-лъскави ставаха издутите им хълбоци. И до днес помня отчетливо гнусните им муцуни: коя мършава, коя подута, коя пъпчива и влажна, коя ококорена, всичките до една беззъби, и всички до една миризливи. Глухонямото избираше между тях най-странната, туряше я в малката си престилчица, после пак се навеждаше и почвахме да преобръщаме камъните, за да търсиме други жаби, още по-странни, коя с полепнал кварцов пясък по челото, коя със светли капки роса — те също намираха място в престилчицата. Момиченцето ме попоглеждаше радостно и опиянено, надзърташе вътре в престилчицата, пъхаше я под носа ми, да видя и аз със собствените си очи, но освен жаби нищо друго нямаше в престилчицата, ни една жаба не се превърна в царски син, в принцеса, в царица или поне в протосингел. (Чичо Гаврил ги наричаше протосингели.)

Като се уморявахме, глухонямото изтръсваше престилцата сред свинските полози, жабите известно време мигаха обидено насреща ни, завъртаха се върху дългите си крака, тъй както бавно и тромаво се

завърта вселената, препъвайки се по своя път, и тръгваха да търсят сянка и влага между камъните.

Едно нещо само не можахме да открием с глухонямото: къде са на сухоземните жаби децата, къде си снасят яйцата и къде мътят малките си. Водната жаба си мътеше малките в топлата вода на реката, с хиляди бяха поповите лъжички, опашати, големоглави и глупави. Има попови лъжички само от глава и опашка или само с глава, два предни крака и опашка, ако не знаеш, че е попова лъжичка, ще има да се чудиш какво е водното животинче насреща ти: четирикраки попови лъжички с опашки, те вече подскочат край бреговете на реката и в гимнастическите си упражнения и скокове напомнят донякъде детските игри на пастирите по пладницата, когато запретнат крачолите си и започват игра на прескочикобила.

Тъй, преминавайки през опустялото свинско пладнище, през пъпчивите жаби и поповите лъжички, ние отивахме в ливадите да търсим из високата трева зелена дървесна жаба. Зелената дървесна жаба се крие предимно в гъстия листак на дърветата, но понякога я намирахме и в тревата. Тази жаба е дребна колкото скакалец, зелена е, с бледожълт корем, пред дъжд пее много хубаво. Те бяха слаби, тънки, източени, само кожа и кости, тъй че и без някой да ти е казал, ти сам не би помислил, че някоя от тях може да е омагьосана принцеса, царски син или прочие. От ливадите пътят ни отвеждаше на кладенчето Батеа, там край кладенчето ни чакаха ситни жабчета със сиви гърбове и яркожълти коремни. *Мукалци* се казваха тия жабчета, те не квакат, ами мучат из камъша: „Муу... муу...“, вечер човек може да ги сметне за чухалчета, тъй меко, приглушено скръбно е тяхното повикване Ако хванеш мукалец и го пернеш леко по едната буза, то той веднага вдига предната си лапа и докосва пернатото място, все едно че ти козирува. В камъша край Батеа с глухонямото хвацахме мукалци, нареждахме ги при кладенчето и ги карахме всички да ни козируват. Независимо от това дали е обърнат по гръб или по корем, мукалецът козирува и стои неподвижно като парализиран.

Това трае до идването на по-големите деца. Щом те се появят, веднага разритват козируващите жабчета, обръщат капите си с козирките назад и застават на четири крака около кладенчето да пият вода. Гняв забелязвам тогава в очите на глухонямото, някъде вътре в него нещо започва да клокачи гърлено и заплашва да изригне, но

клокоченето секва внезапно, сякаш удавено в нещо. Глухонямото ме дръпва за ръка, повежда ме към реката, там ние отново започваме да търсиме под камъните, за да намерим някоя огромна, кореместа, пъпчива и опулена жаба, момичето я хваща храбро през хълбоците и ме повежда решително назад към Батеа. То нагазва право сред насядалите момчета, с козирки, обърнати назад към тила, избира си някое от тях и го удря най-неочаквано с жабата по учуденото лице. В същия миг жабата попикава момчето и по лицето му порастват брадавици. Много момчета от моето село са с брадавици, и то е все от нашите жаби. Момчетата този миг скачаха гневни и още по-гневно са заканваха на глухонямото, но не помня някой да е вдигнал ръка над него.

В уморената жега добитъкът се надигаше от пладницата, овците понасяха песенните си звънци, кравите с протягане излизаха от сенките, пастирите се пръскаха, откъм църковната нива почваше да се чува как мотиките на нашите се удрят в римския камънак или как жените бухат боб с дървените бухалки. Влакът-чайник с пъшкане се задаваше от равнината, тътрейки три-четири вагончета отподире си. Ако се обадеше да ни поздрави със свирката си, мокрите от водата биволи спираха да пасат, загледани в черния пъшкац бивол. По гърбовете им се разхождаха свраки, клъвваха тук и там по нещо, давайки си вид, че вършат някаква работа. Те повече язدهа биволите, отколкото да работят нещо по гърбовете им и се въртяха на всички страни, подвиквайки си една на друга. Гребести папуняци се разхождаха между биволите и разпръснаха около себе си кучешка миризма.

Оставахме сами с глухонямото и ако то не се залавяше да нанизва на връв вълча ябълка и да прави гердани от нея, се залавяше да ми разказва най-различни истории. За историите си подбираше колоритен персонаж, податлив на имитация, тъй че с няколко само жеста на ръцете или с една само гримаса да може да очертае образа на героя или на героинята, а ако те не са достатъчно колоритни или нямат нищо забележително в себе си — просто безлични хора, — търсеше нещо край тях, за да им тури някакъв допълнителен белег и посредством мимиката и жестовете да ги направи по-зрими; тъй глухонямото до безличния човек туряше бременната му жена с ей такъв корем, чак до носа, а еди-коя си история се е случила с

мустакатия, с нагоре завитите мустаци, пияницата, известен с прозвището Мустакерата.

Глухонямото можеше да възпроизведе всичко — сватба, скандал, куц човек, човек мижав с едното око, гръбльо, пушач с лула и втори пушач с цигара, чиновник с чанта, чакълджия, пчелар, кантонер, бакалин с велосипед и другия бакалин в селцето, без велосипед, кльощав и хитър, но с дебела и грозна жена с брадавица, много потна, толкова потна, че цялата дими пара; казанджия, войник, ситно фризирана мома, луничава като свраче яйце — образ подир образ, човек подир човек, глухонямото строеше в уморения от жегата ден цял театър, маршируваше, наподобяваше бодлива крава, въртеше леко педалите на първия в селцето велосипед, стъпваше високомерно с чанта под мишница, куцаше или пъчеше детските си гърди напред, ситнеше бързо като хлебарка, бършейки непрекъснато носа си с престилчицата (имахме такава съседка, все бърза и все си бърше носа с престилката), козируваше, щом темата ѝ се докоснеше до войници или стражари, препускаше на кон, падаше от дърво и изправяйки се, се изкривяваше веднага в кръста, после внезапно се спираше и без да прекъсва екзалтацията си, ме поглеждаше с бляскави, пълни с радост и въодушевление очи, навеждаше се и най-неочаквано ме чукваше по носа.

* * *

Едва тогава разбирах, че ей такава уста, значи, съм бил отворил насреща ѝ и че съм зяпнал като малоумен, завладян без остатък от нейния пантомимичен театър. Беше времето на въображението, летен ден, ден, който не е дошъл на мястото на предидущ, ден, който няма да има своето утре, безкраен, пълен със стихнала жегата, с лениво разпръснат добитък на пасбищата, със звън на звънци от стадата, ден с търкулнала посред пладнето му вълча ябълка, прошумяла и пропаднала в камъша, тъй както самата земя се е търкулнала и подскача сега изгубена във високите, олекнали от дъждовен товар облаци и като се търкаля тая земя и подскача, пет пари не дава за нас, че и ние подскачаме с глухонямото и се кривим в центъра на Свети дух

и се мъчим да дадем втори живот на познатото ни от селцето население.

473 жители заедно с нас, двамата, имаше селцето, както казах погоре, отделно добитъка, двете воденици, един луд, два неподвижни казана за варене на ракия и един подвижен, теглен от конски впряг, предназначен главно за контрабандно варене на ракия и за бързо придвижване, кажи го, почти изпод носа на акцизните се измъкваше, седем или осем овчарски пояти, заградили околоръст селцето, врачка, учител, кметски наместник, полски пъдар, недовършена църква, трима ковачи цигани, духова музика с петима музиканти, две бакалници с две кръчми, всестранна кооперация с трудолюбивото име „Пчела“, машинистер на локомотив, не знам колко на брой ловци, един грамофон марка „Зенит“, плетачна машина, една-единствена машина за мелене на месо, една-единствена бръснарска машинка за подстригване, собственост на училището, най-малко сто зидари, във всяка къща по един зидар, карта на България и друга карта на двете полукълба, сложна училищна машина с топче и с халка, като се нагрее топчето, не може да мине през халката, а ако е студено, минава, за да докаже нагледно на учениците, че при топлина металът се разширява (това ще науча по-късно), и друга една халка, с нея яйчарят мери яйцата дали са маломерни, или ще бъдат закупени на по-висока цена, автобус, минаващ веднъж седмично, без да спира, с марката „Жарптица“, потънал в прах чак до веждите, бормашина, веялка, няколко часовници-будилници, щъркелови гнезда, телефон, оброци против градушка, суша, наводнения и бедствия от всякакво природно и божие естество, запустели и изоставени, превърнати в змиярници, още един естествен змиярник под селцето, до самата река, зиме там иманяри копаеха и търсеха змийския водач, който бил дебел като кюнец на печка и имал бисер на челото си, духове, вампири и водни таласъми в неограничени количества, едва ли някой би могъл да изчисли по колко се падат на глава от населението, плюс едно припадничаво момиче, плюс болестите по хората и по добитъка, плюс невежеството, плюс нас двамата с глухонямото момиче и горе-долу читателят ще може да добие бледа представа като какво е представлявало селцето в оня летен ден — уморен и стихнал в жегата свят, сам по себе си една затворена вселена, която не се придвижва напред, наникъде не се придвижва, но се върти вътре в себе си и благодарение на своето въртеливо движение

продължава да се крепи върху небосвода, за това и днес, обръщайки се към нея и гледайки я как се издига в космическите висини, се изпълвам с възхищение.

Без да се движим напред и към никакво утре, ние се търкаляхме вътре в нещо и преместването от едно място на друго място в пространството ни бе достатъчно, за да задоволи всичките тия 473 жители и прочие, както е изредено малко по-горе, че участвуват в световното движение.

По същия начин предполагам, че са се движили и премествали в пространството и праисторическите зверо-гуцери, спешени сред гигантските хвоцове, после на тяхно място са дошли жабите, щурците, костенурките, долетяло е циганското петле, някакво космато същество се е навело над водата да види къде е цопнала жабата и е видяло отдолу, откъм водата, да го гледа непознато и космато подобие на човек и така, лека-полека, местейки се от място на място, прародителят стъкмил огън, вдигнал се дим над земята, първият знак, че се е появил човекът, и след тоя първи знак човекът умрял, подир него дошъл следващият, после още други дошли и измрели, на тяхно място се появили следващите, групов дим вдигнали към небето и измрели и на тяхно място следващите — на коне, с конска опашка вместо знаме и с дълги обози, — и те също така вдигнали колективен дим към небето и измрели, на тяхно място са следващите, които също ще измрат, оставяйки ни студената вода на своите кладенчета, после ние ще се появим, ще димим като локомотиви към небето със стоте комина на къщите.

Но няма да умрем, защото никой жив не може да приеме нелепицата, че е смъртен.

Иначе за какво сме се пръкнали на тая земя, ако не остане някъде белег, малка черта, знак, име — като Деделия например — или поне една едва забележима точица от нашия живот!

Но къде да бъде турена тая точица или тоя знак и кой да го разчете и като го разчита един ден, ще му стигне ли въображението да разкрие в оставения знак (тъй, както във всеки знак на момичето и в половин жест дори долавам чертата или част от образа на жив човек от селцето) невежия ни спор и съревнование с природата, ще ли може той да разкрие — бъдещият човек — всичките тия воденици, казанджийници, плетачна машина, щъркелови гнезда, вампири и водни

таласъми, духова музика, машината за мелене на месо, сложната училищна машина с халка и с метално топче, нас би ли ни видял там, всичките 473 жители, всеки един от нас стиснал под мишницата си 473 свята на познания и на невежество, би ли усетил той маята, с която е замесено тестото с всичките ѝ четиристотин седемдесет и три фермента, и ще има ли той остро обоняние във всеки един от тия ферменти да различи още по толкова оттенъци, съхранявали се и пренасяни заедно със семето ни повече от хиляда години, и ще знае ли той, ще се подсети ли, че ако се наложи, както се изразяваше чичо Гаврил, ние семето си и зиме ще го сеем в снежните преспи, вълчи сугреби ще хвърляме с ноктите си и няма да се дадем да пропадне семето, та дори ако потрябва само вълча ябълка да береме от него?...

Всичко това при условие обаче, че сме смъртни и че ще трябва да оставяме някъде тайни знаци от себе си за разчитане един ден от всемогъщия и всезнаещ бъдещ човек. Но ние сме живи все още, макар и хора от миналото, а на кой жив му би минала мисълта, че е смъртен, па макар той и да е от миналото! Ако такава мисъл мине внезапно през нас и ни завладее, то светът внезапно, неочаквано за самия себе си и изведнъж би омекнал от доброта, би станал нелепо хармоничен и съзвучен с неподвижния материален свят.

В този материален свят няма въображение, синкавият венец на Берковските планини, обграждащи от запад селцето, е строен без въображение от страна на природата, но той е създаден да провокира, да мами и движи нашето въображение, и небесните гръмотевици също, и дишащите, пъшкащи и безспирно надуващи въздушни мехури блата и тресавища са творени без въображение и са турени край нас, за да мамят и да развихрят въображението ни назад в дълбоките кладенци на непонятното, на мистичното, на страха; както и синкавият студ зиме — той изпълзяваше привечер от Керкезката гора като влечуго — или юлските наводнения, помитащи в мътната си стихия нивиците и зеленчуковите градини, Този материален свят е без въображение, той е изпълнен с диви стихии, а в стихията няма милост. Няма ли милост, и въображение няма, състрадание, чувство за справедливост, страх от възмездие и прочие — всичко това е плод на въображението.

Тогава за какво на човека му е дадено въображението, какво е искала да направи природата или с какво е искала да отличи човека единствен от всичко останало, като го дари с непосилния товар на

неговото въображение? Ако е само за да страда, да се смее и да изработи в себе си сетивност да възприема прекрасното, то много е висока цената, отредена ни за заплащане!

Дали изобщо ще може бъдещият всемогъщ човек — се питам понякога, — разчитайки оставения от нас знак, да познае колко тъжни и меланхолични са били вината на селцето, какви празници в календара сме почитали и какви не, действително ли сме били християни от източноправославно вероизповедание (приобщени административно към Врачанска област, а верски отцепени към Видинската епархия, чиято митрополия единствена по онова време имаше правото да търгува с дъски за ковчези, защото нямаше достатъчно манастири на територията си да я издържат, а Врачанската митрополия имаше богати манастири, затова ѝ бе запретиено да търгува със споменатите дъски), или сме били още езичници. И ще ли ни забележи бъдещият човек и нас двамата с глухонямото — то, вгълбено в своя театър, а моя милост, зяпнал от изненада, неразбиращ, но покорен от немия театър на нямото?...

Нас това никак не ни интересуваше, защото всяко дете само по себе си представлява целият свят, зад гърба си чува гласовете или мотиките на своите родители, без да се обръща назад, ги вижда като на длан, вижда цялата църковна нива, усуканата от жегата шума на царевицата, спарената от жегата вълча ябълка, зелените уши на лъвовата трева, зад тях трепти мараня и сред маранята трепти родното селце, което всеки от нас вижда като на длан, без да поглежда към него, защото всеки от нас го носи вътре в себе си заедно с всичките му жители, с улиците, със стенните календари, с добитъка и кучетата, със сватбите, погребенията, коледите и т.н., и т.н.

Сто пъти да се връщам назад, не бих могъл да нарисувам селцето изведнъж, да застане то като герб пред очите на читателя. Може би само Омировият Хефест, изковал щита на Ахила, би могъл да изкове този герб, убеден съм, че ще му стигнат сили да изкове такъв герб, но съм и убеден, че все нещо ще пропусне да сложи, макар че той, ако изкове лоза, не забравя да изкове грозд на лозата, ако изкове лозе, не забравя да изкове ограда на лозето и на края и една пътека да изкове, за да могат стопаните да минат по пътеката и да влязат в лозето. Неговата митологична ръка изковава всичко последователно, в живота на селцето нямаше последователност, самият живот бе като една

омагьосана жаба, свряна в годините на времето, а годините бяха заоблени като речни камъни, безчувствени и неподвижни.

Кой първи ще преодолее отвращението и гнусотата си от тази омагьосана жаба и кой първи би се хвърлил в обятията ѝ и би целунал с любов и с надежда пъпчивото ѝ, мокро, хлъзгаво и горчиво чело, за да я превърне в прекрасна приказка! По-скоро животът сам ще се наведе да те целуне по челото със студената си, мокра и горчива уста и посредством тази целувка да те постави в твоя вечен покой.

* * *

Група деца минаха покрай нашия пантомимичен театър, водени от момчето, ударено с жабата по лицето. Те отиваха в Керкезката гора, от другата страна на реката, да вземат орлетата на един орел, говореха, че гнездото на орела било в буката. Имаше голямо дърво в Керкезката гора, единственото буково дърво в нашите гори, някой им бе казал, че в него мъти орел, и ето сега те отиваха да се качат на буката и да откраднат орлетата от гнездото. Градинарят, като ги видя да вървят покрай градината му по посока на Керкезката гора, ги предупреди от своето върбово гнездо в крушата да не посягат към орлетата, щото могат да се пребият, докато се качват в голямата бука, а чичо Гаврил предупреди децата да внимават, щото орелът е птица митическа и не се знае със сигурност дали тя мъти в голямата бука, или мъти в скалите на Петльова чука, обаче се знае, че живее триста години.

„Ааа, в буката, в буката мъти!“ — казаха децата и водени от удареното с жабата по лицето, прегазиха реката по посока към голямата бука.

Сива крачеца чапла стоеше в средата на реката, тъй високо щръкнала над цялата околност, сякаш бе застанала на високи кокили и от високото наблюдаваше света край себе си; всъщност тя стоеше съсредоточена само в движението на водата и следеше няма ли да се мерне риба в подвижната вода. Ако се мернеше риба, сивата крачеца чапла изведнъж се раздвижваше, светкавично забиваше клюн във водата и когато изваждаше клюна навън, в него сребрееше риба. Тя отново заставаше върху високите си кокили, сгърбена, мълчалива и неподвижна, почти вечна — такава ще я видя подир четиридесет години, в 1973 година — мълчалива и сгърбена.

Ние с глухонямото също тъй седим сгърбени и неподвижни на сянка посред нивата Свети дух, зад нас отекват в камъните мотиките на родителите ни, между металическото кънтене се отронва и по някоя дума, ту изречена от устата на жена, ту изречена от устата на мъж, незначителни думи, несвързани помежду си, казани само колкото да се поддържа разговор, но разговорът е тъй разпокъсан, сякаш нашите родители не църковната нива прекопават, ами прекопават с мотиките

собствените си думи, на коя леко отсичат корена, на коя по-трудно, коя отхвърлят встрани, коя засипват с пръхкава земя. Като се ослушвам сега назад, разбирам, че родителите ни по-скоро себе си са прекопавали с лъскавите мотики, отколкото църковната нива.

Издалеко се носи свирене с уста, Цино помпа своята машина-пръскачка и си подсвирква с уста. Лозето му се синее, машината и тя се синее, сламената Цинова шапка също е станала синя от разтвора. Втори човек се появява край лозето му, той също носи машина и започва да пръска, но не в Циновото, а в своето си лозе, остаряло, разредено, пълно с големи възлести и черни главини. Тук и там по някой ластар стърчи върху главините. Човекът подобно на Цино си подсвирква и почва да пръска и той лозето си, само че подбира коя лоза да напръска. Той отива ту десет крачки напред и напръска една лоза, после се отбие надясно през няколко реда и там напръска лоза, лозето му постепенно става шарено. Чичо Гаврил обяснява на баща ми:

„Младенчо има десетина главини от сорта мека лоза, само тях пръска, щото тоя сорт много бързо го хваща маната. По седем пъти го пръска и кога дойде гроздобер, нищо не събира от меката лоза, половината грозде окапало от мана. Но се не оставя Младенчо и да му се чудиш защо трябва седем пъти да си пръска лозето и толкова работа да му хвърля, когато никак не може да пие! Ами че той една кана вино щом изпие, и започва да плаче като дете!“

Истина е, че Младенчо се грижеше много за старото си, загиващо лозе, прекопаваше го, режеше го, връзваше го с рафия, пръскаше го, по гроздобер събираше малко сухоежбина от него, туряше в сухоежбината сух цвят от дива лоза за миризма на виното и малко зърна от бърз за боя. Щом пийнеше, се натъжаваше, спомняше си за своите измрели родители, за измрелите роднини на приятелите си, опитваше виното със зелена паница и кой какво минеше по улицата, го викаше да опита виното му и със сълзи на очи му припомняше колко добър човек бе еди-кой си, дете умря, бог да го прости, отсипваше от зелената паница на земята за бог да прости, отриваше сълзата от бузата си и подаваше паницата на човека да опита виното му. Мек човек беше Младенчо, милостив човек, като буболечка пъплеше из баира, натоварен с тежката пръскачка с разтвор, боядисваше със синьо шумата на меката лоза, подсвиркваше си и макар че лозето му едва

береше душа и гинеше, той не го изоставяше, а кога сам, кога придружен от жена си, чоплеше из редовете от ранна пролет чак до гроздобер. Щом гроздето почваше да се шари, обграждаше лозето си с панделки и плашила, конски черепи набучваше по коловете, ковеше тенекиени плашила с перки да дрънчат, когато духне вятър, и по тоя начин бранеше лозето си от птици.

И за какво вършеше всичко това човекът! Вършеше го, за да може в късна есен, когато бяла слана започне да пада, да може да наточи една зелена паница с вино, да изпие виното, да си спомни за измрелите роднини и да пророни сълза за тях. Не познавам друг човек, който с толкова голям труд, усърдие и постоянство да отглежда своята сълза.

Децата, водени от момчето, ударено с жабата по лицето, хлътнаха в Керкезката гора по посока на голямата бука, гората, майказакрилница, ги прибра в пазвите си и ги скри от очите. Свраки и сойки се вдигнаха от гората, бележейки пътя на момчетата.

Едва момчетата се бяха скрили в гората, Цино завика от своето лозе: „Удави се! Удави се!“ „Кой се удави?“ — питаше го Младенчо, подтичвайки с пръскачката на гърба си. Цино викаше: „Кучето се удави в кладенеца!“, баща ми и чичо Гаврил като ехо отвърнаха, че кучето се е удавило в кладенеца, и жените с още по-слабо ехо повториха новината. Градинарят извика горе от крушата, от Циновото лозе и от църковната нива му отговориха мъжки гласове, че кучето му е паднало в кладенеца при лозето.

Брайно тутакси падна от крушата право в своя странен зеленчук, баща ми и чичо Гаврил оставиха мотиките, бегом тръгнаха с градинаря, ние с глухонямото тръгнахме подире им, криво-ляво с ръце обясних какво се е случило, глухонямото почна да се кръсти.

Кога стигнахме при лозето, четиримата мъже стоеха наведени при колибата от лозини. Там бе изкопан и бе иззидан кладенецът на Цино, за да вади вода от него за пръскане и да не качва вода на баира от реката. Кучето, като играело из къпините, паднало в кладенеца, Цино не бил видял кога и как е паднало, само чул по едно време, че някъде изпод земята вие и скимти куче. Пита той Младенчо дали не чува някъде да вие куче, Младенчо му казва, изглежда, че вие, ама сякаш вие изпод земята, а то къде куче може да влезе под земята и оттам да вие. „А е страшно — говореше Цино — да пръскаш лозето си

и да слушаш как изпод лозето ти вие куче!“ Чак кога отива при кладенеца да вземе вода за нов разтвор, вижда, че в кладенеца вътре е паднало кучето на Брайно и вие отчаяно.

Приблжихме се ние с глухонямото през къпините, надникнахме в кладенеца и долу на дъното гледаме кучето, заловено с предните си лапи за камъните как скимти и гледа право нагоре към хората. Очите му станали бели от ужас. Всички викат: „Спокойно, Балкан, ей сега, Балкан!... Балкан!... Балкан!... Дръж се, не мърдай!“ Но Балкан се изпуска от каменните издатини, камъкът долу е зеленясал, хлъзгав, почва да се мята във водата, изчезва в мрака на кладенеца, каменната бездна под нас се изпълва с отчаян лай, докато кучето отново се закрепил с лапи на някоя издатина и стихне.

Тъй като кладенецът е широк, никой от мъжете не, може да слезе долу, в по-тесните кладенци мъжете слизат, разкрачени широко, боси, закрепят се в празнините между сухата зидария. Тук не може да се слезе, трябва да се намери стълба или въже. „Ритла, сенарска ритла!“ — сеца се Младенчо и слиза бързо по склона долу в ниското. Там е разпрегната Циновата каруца, стъкмена със сенар ски ритли. През това време другите успокояват кучето, кучето млъква, загледано в хората.

Но хората се отделят настрана, сядат край колибата и започват да пушат, чакайки Младенчо да дойде с ритлата. С глухонямото оставаме край кладенеца, гледаме се с кучето, нито то може нещо да ни каже, нито ние можем нещо да му кажем. Ако не ми бе отнело говора, можех да му говоря ласкави думи и да го успокоявам, но сега мълча, клекнал на ръба на кладенеца, и гледам изпълнените с ужас и молба кучешки очи. Градинарят навърза един за друг ремъците на мъжете, сваля ремъците и от пръскачките-машини, готви се да върже с тях кучето, когато слезе на дъното на кладенеца.

Младенчо се задава през лозето с ритлата на рамо, мъжете я вземат от него, спускат я в кладенеца и ритлата се оказва къса. Изтеглят я отново нагоре, кучето пак започва да се мята във водата и да вие, чичо Гаврил тогава се сеца, че е най-добре да вържат една торба за наставените ремъци, да спуснат торбата и кучето ще скочи в нея. Цино даде торбата си, вързаха я за ремъците, градинарят се наведе над кладенеца и започна да я спуска надолу, като обясняваше на кучето как да влезе в торбата и да се свие на дъното ѝ, да не би като го издърпват нагоре да се преобърне торбата, то да се изтърси и да се пребие в

камъните. Кучето, щом видя, че торбата го приближава, взе да скимти радостно, разтвори голямата си паст и ухапа дъното на торбата. „Пусни, пусни!“ — почна да вика градинарят, но тук се намеси чичо Гаврил, взе ремъка от ръцете на градинаря и с думите: „Тегли!“, започна да изтегля кучето нагоре. То се държеше мълчаливо със зъби за торбата, висеше и се люлееше в кладенеца, тежки капки вода се оцееждаха от него и се разбиваха с трясък на дъното. Бе като в цирк, мъжете до един останаха изненадани, че кучето само със зъби може да се задържи за торбата.

Изтеглиха го от кладенеца, кучето се отърси, огледа всички около себе си, проскимтя и клекна на задните си нозе. Мъжете насядаха край кладенеца, кучето пристъпи напред и завря муцуната си под мишницата на градинаря. „Гледай го ти, протосингела — говореше чичо Гаврил, — излезе по-умно от нас, никой не се сети, че със зъби може да се хване и да бъде извадено от кладенеца!“

Отдавна бях престанал да изпитвам неприязън към Балкан и дори се улавях, както казах по-преди, че започваме да се сприятеляваме отново с кучето, макар че понякога тайно го замерях с камък, удрях го с дърво или го ритях в подвитите слабини. То не ми се сърдеше за ударите, отскачаше няколко крачки встрани, клякаше и ме гледаше в очите. Очите му бяха меланхолични и придаваха тъжен израз на цялото му лице. Но щом с глухонямото хуквахме подир някое водно конче или хвърковат зелен скакалец, то веднага се оживяваше, размахваше си опашката и с големи скокове се включваше в гонитбата. Тук, в Циновото лозе, ми дожаля за Балкан, като го гледах как трепере и като гледах как от единия му хълбок подгизва кръв и оцветява козината по корема — наранило се бе при падането в кладенеца. Мъжете си разказват колко изобретателно може да бъде едно куче, когато се види натясно или когато погледне смъртта в очите. Баща ми разказваше за едно старо наше куче — то вече не е между живите — как веднъж при появата на бясно куче в селцето влиза вътре в къщи и се зарива до шията в пепелта на огнището, за да се скрие от бясното куче. Цяла сутрин го търсихме, баща ми сметна, че то може би е удавено от бясното куче, когато майка ми разрови огнището, за да стъкне огъня, и то се изтъркули със скимтене от пепелта. Тъй много се бе заровило вътре, че само очите му се виждаха в огнището.

„Опасна работа!“ — рече чичо Гаврил, градинарят въздъхна: „Късмет имал Балкан!“, а чичо Гаврил допълни: „Протосингел бе! Вие да сте видели някъде протосингел без късмет! Че той протосингелът за това е протосингел, ако се случи да падне някъде в дупка, късмета му да го извади от дупката! Да ставаме, щото слънцето си се търкаля! До обяд бавно, след обяд още по-бавно, но се търкаля!“

Първи тръгнахме с глухонямото, заедно с нас тръгна и кучето, почнахме да тичаме по склона, подире ни и кучето почна да тича, настигна ни, изпревари ни, размахало весело опашката си, като го гледа човек, ще рече, че никога не е падало в кладенец. Подире ни идеха мъжете, върнахме се отново всички на нивата.

Край нивата стоеше непознат човек с тънки черни мустачки, сам той тънък и черен като циганин, въртеше на всички страни лъскавите си очи, говореше с жените. Чичо Гаврил го подпита откъде е, какво по нашите места насам, човекът каза, че е другоселец, от торлашкото селце Старопатица, попаднал из нашия край и решил да потърси едичкой си, защото някога заедно с него работели в железопътната чета, но колоос на вагонетка паднала върху крака му, та останал куц и минал в пенсия, макар че му било рано да минава в пенсия, тъкмо му били сега годините за работа. Другоселецът от Старопатица говореше за железничаря от църковното настоятелство, нашите му казаха, че той е в настоятелството и че настоятелството отишло с мисия относно довършването на църквата в митрополията, и че до вечерта ще се върне, тъй щото другоселецът може да потърси жената на църковния настоятел, тя е под селото в градините, скубе гръсти, а ако не скубе гръсти, да я потърси в последната къща откъм Петльова чука, пред къщата има купа сено, ще я познае по купата сено. Невестата на църковния настоятел е също другоселка, гостоприемна невеста, спретната, тя, щом разбере, че с настоятеля са били заедно в железопътната чета и че и той е четник, по никой начин няма да го пусне, ами ще му сложи софра и ще го задължи да чака настоятеля да се върне от мисията.

Тази му жена е повторка, невеста на място е, не е като първата му жена, сипаничава и зла, у нея и думата дума, и обноската обноска, и да се засмее знае кога, и да премълчи знае кога, а на всичко отгоре е и набожна, щото те нямат деца, та по причина на бездетството е станала набожна, а мъжът ѝ влезе в църковното настоятелство и ето отиде тая

сутрин с настоятелите до митрополията, та другоселецът във всеки случай трябва да се обади на невестата, как може да мине оттука и да не се обади, къщата съвсем лесно ще намери, в края на селото е, пред нея има купа сено, има речен камък две купчини, печена тухла има също така докарана, настоятелят се стяга да прави нова къща догодина, а в градината зад къщата има яма, изкопана е, за да гаси напролет вар в ямата, щото варта тебе по-рано да се изгаси, да има време да узрее, да стане хубава за мазилка, щото пресната вар, кога я използваш за мазилка, се пука; та ето по кои белези другоселецът ще познае къщата на човека.

Като получи наставленията, другоселецът от Старо-патица приглади тънките си цигански мустачки, блесна с черните си цигански очи и понесе тънката си фигура покрай църковната нива. Той не вървеше по пътя, а като че се усукваше и разсукваше — много странна му беше походката. Бе обут с гумени цървули „Братя Пантеви“ на бос крак, не поиска да прегази реката при брода, а възви и мина от долната страна по моста. Двамата с глухонямото го гледахме като хипнотизирани, за първи път виждахме човек с такава походка и тъй загадъчен.

Той не бе още преминал по моста, когато от Керкезката гора с писък излетяха децата. Те пищяха тъй силно и тъй силно тичаха, сякаш пепелянки ги гонеха по петите. Тънкият другоселец от Старопатица се спря на моста. Децата не тичаха в една посока, а щом излязоха от гората, се пръснаха като пилци в различни посоки — кое към селото, кое към реката, кое към нашата нива, едно дете тичаше все покрай гората и пищеше с цяло гърло. Кучето започна да лае, тичаше ту към едното дете, ту към другото, на два пъти прегази реката, разпръсна свинското стадо, свинарят взе да вика: „Оу! Оу!“, дано с това даде кураж на децата. Хората спряха да работят, добитъкът надигна глави, само сивата крачеща чапла стоеше сгърбена в средата на реката, чужда на писъците около нея.

Щом полето се огласи от детските писъци, то ту от една, ту от друга нива наизлязоха хора, по лозята горе също се заобаждаха хора, нашите излязоха от нивата, градинарят, и той тръгна през градината си, момчето Исайко изтича напред до реката и за няколко мига полето се огласи от човешки гласове, всеки питаше човека най-близо до себе си какво се е случило, някои викаха към децата и ги питаха какво има,

вълк ли е, бясно куче ли е, какво се е случило в гората и от уста на уста, почти като шепот, през цялото поле и през реката премина вестта, че момчето, ударено с жабата по лицето, като се качвало в голямата бука да търси орловото гнездо, се изпуснало, падайки надолу, се закачило с корема си на счупен клон и че се било изкормило. Всички останаха като вцепенени, сякаш гръм бе паднал в полето. Никой никого вече не подпитваше, всички стояха и гледаха към Керкезката гора и очакваха всеки миг оттам да се покаже изкорменото в голямата бука момче.

То се появи някак внезапно, най-неочаквано, без всякакъв вик.

Излезе от гората, сякаш излизаше от утроба, държеше ръцете си отпред и вървеше в права посока към брода на реката. Откъм Циновото лозе мъжки глас го извика по име, но момчето не обърна никакво внимание на името си, а вървеше мълчаливо, като курдисана механическа играчка през стърнищата, през угарите, през градините и ръцете си все отпред държеше. „Орел е това, как ще стигнеш орелата!“ — клатеше глава чичо Гаврил и смучеше дълбоко, почти вдъхновено от цигарата си. Кога момчето наближи, видяхме ние всички, че е изкормено, затова се придържа с двете ръце.

Какво бе това вцепенение, не зная, но никой не изтича при него, а всички го чакаха да премине реката при Свети дух, чакаха го да дойде при възрастните, не те да идат при него. И прегази момчето брода, по-точно нагази в реката, падна по очи и започна да пие вода. Вдигна се пак от водата, опита се да тури ръцете си отпред, но не успя, залитна наляво и надясно, три или четири крачки направи напред и почти до брега падна в прахта. Почна да се гърчи до реката в прахта, мъжете като издухани от вятър се спуснаха към него, другоселецът от Старопатица възви обратно по моста и заразсуква своята тънка фигура.

Нашите майки ни прибраха с глухонямото вътре в църковната нива, сложиха ни да седнем, ние седнахме, отвсякъде ни покри вълча ябълка и спарена шума на кукуруз. Кучето, и то дойде при нас с подвита опашка, клекна с очи, втренчени в нас, но ушите му бяха обърнати към брода...

Не зная кое е по-страшно, да гледате ли, или да слушате?... Вълчата ябълка ни обграждаше от всички страни, двете жени седяха мълчаливо сред нея, над вълчата ябълка се виждаше част от каменния оброк Свети дух, старото брястово дърво стоеше подпряно неловко на

камъка, част от моста се виждаше, още по-нататък част от синьото Циново лозе, а от другата, срещуположната страна — билото на Керкезката гора и страшната корона на голямата бука. Птици се виеха над голямата бука, орел обаче не се виждаше. Глухонямото момиче седеше съвсем оглупяло, никой не се занимаваше с него и ако дръпваше полата на майка си, да пита за нещо, майката първаше момичето по ръката, казваше му с пръст на устата да мълчи. Тогава момичето се свиваше, почваше да се вглежда ред по ред в очите на всички, дано по очите отгатне какви са събитията, обградили църковната нива, във всички очи четеше страх, ужас и мъка, дори в кучешките очи виждаше страх, защото кучето проскимтяваше, насочило ушите си към гълчавата при брега на реката.

„Амин! Амин!“ — чухме по едно време да казва чичо Гаврил, а градинарят додаде: „Склопете на детето очите.“

Каруца затрополи, издалеко се чу женски плач, каруцата спря да трополи, мъжете говореха нещо тихо помежду си, нещо работеха, жените се надигнаха от нивата, обърнати с лице към реката, изправихме се и ние с глухонямото и видяхме край брега на реката струпан народ. Циновите коне бяха впрегнати в каруцата, прекръсти се Цино, оправи синята си от синия камък сламена капа и подкара конете през реката. Всички мъже стоеха гологлави, а откъм селцето през градините подтичваха няколко жени и виеха на умряло. Нашите майки се прекръстиха, сълзи потекоха по лицата им. Навсякъде се виждаше как хора се събират на купчини, нивиците зейнаха като рани, изоставени, непрекопани, събитието внезапно бе парализирало сторькото селце, то бе захвърлило инструментите сред нивята и обсъждаше станалото събитие.

Момчето, изкормено в голямата бука, си беше отишло от тоя свят. Името му много рано се вряза в паметта на селцето — Първан се казваше, Ангелачков.

То се появи най-неочаквано от гората, сякаш самата природа го роди от утробата си, премина механически през малката котловина, нагази в реката и падна там, без да успее да достигне до възрастните, да бъде поето от ръцете им. То падна в края на брода и издъхна, гърчейки се сред прахта и пачата трева на брега.

Години наред, щом премина край оброка Свети дух, го виждам как внезапно се появява, придържайки с ръце корема си, няколко мига

само живо и безкрайно много мигове мъртво; сякаш природата в този ден бе решила да изпрати на всяка цена смърт в селцето, да разтърси полето с тази смърт и цялото селце да потопи в скръб и униение, да събере край момчето оплаквачките, да завият жестоко оплаквачките и то тъй, че всеки човек да го побият тръпки и да усети цялата празнота и безсмислица на живота. Съдбата сякаш дремеше по билата край селцето и решаваше кога да прати смърт и кога да издигне още една прясна могила в припечите срещу селцето, за да не забравя никой, че е смъртен и че пътят на всички ни ще завърши там, в припечите, под рохкавите могили; както всички преди нас.

Тъкмо за тази цел селцето е сложило гробището високо, за да се вижда отвсякъде, за да могат мъртвите и миналото ни да стоят винаги над нас и накъдето и да отправим поглед, погледът ни да се удря винаги в преградата на тези припечи, в преградата на миналото ни и на нашето бъдеще...

Турците правили своите гробища на изток от селцето, невидими за живите, потънали в храсти и шипки, каменните чалми са били скрити за погледа на живите.

Римляните още по-далеко са турили гробищата, за да бъдат далеко от мъртвите.

Не зная защо християнската душа е избрала тъй видно място за себе си?...

Пръв от всички започна да усуква и да разсуква себе си другоселецът от Старопатица с циганските очи. Този път той мина право през брода, не потърси мост.

Подир него се раздвижи чаплата, завъртя се кръгом на високите си кокили и закрачи сгърбена срещу водата.

Раздвижиха се и възрастните хора, кой имаше деца, прибра децата при себе си, привързаха добитъка на сянка, възрастните от полето изведнъж се изплашиха да не би някой да посегне на децата им, затова всеки прибра детето си, да е по-близко до него, да му е под око, да го вижда и да чува гласа му. Човешките гласове в полето омекнаха, сломиха се, гибелта на момчето сякаш направи мъжете безпомощни; па и безсмислено щеше да бъде изведнъж всеки да вземе мотиката, косата, бухалката или да нарами пръскачката-машина и да почне да пръска лозето, да вземе вилата и да почне да преобръща откосите. Едва-едва се усещаше движение на народеца из полето, но това слабо

раздвижване само подчертаваше вцепенението на възрастните. Природата, и тя мълчеше, поела дълбоко въздух, не бързаше да въздъхне, могъща в своята неподвижност, покръстена посредством оброците, но останала езичница по душа.

Нито едно природно, бедствие, читателю, не прави човека така безпомощен, както го прави смъртта или угрозата от смърт, или трагичната безпомощност на децата. Ще си позволя да отида малко напред, тъй като и спомените ме тласкат напред и макар че е знойно лято, ще се помъча да вмества зимна виелица посред лятото.

* * *

Ако половината от живота си живях на село, то другата половина живея в града, но трябва да кажа, че макар и заобиколен от сиви жилищни сгради, наричани в града жилищни блокове (точно блокове са, читателю, те не са нито къщи, нито караулни помещения или митници, както би казал чичо Гаврил, а именно *блокове*), та макар и да живея сред тия блокове, понякога, по каприз на въображението, вмествам между тях било църковната нива на Свети дух, било Циновото лозе, синкаво от разтвора, ще разхвърлям между тях вълча ябълка, замислен кон, геранило, клекнало куче, малко птици ще пусна да хвъркат, някоя и друга сврака стърчи на покрива, циганско петле или щъркел се разхожда из двора посред найлоново пране, дори в къщи ще си позволя понякога да вместия пчелояд между цветята на прозореца или сърдит бръмбар, обърнат по гръб върху килима, или пък пѣдпѣдък, дето шуми с пера и се обажда недоволно: „Мър-мърю!“

Знам, че това са трохи от минали времена, празни коруби, сенки и прочие, избледнели и почти лишени от миризми, защото миришещите на сажди градове убиват всякакви миризми, тъй както и всяка книга и всичко написано не са в състояние да обгърнат и да съхранят в себе си живия живот, а по-скоро го изпепеляват, защото те са като комините над огницата — свидетели на огъня, негова тяга и направление, — но когато магията на огъня изчезне, в комините остава да свири само студена тяга и се носи дъх на пушек и сажди; това е предназначено за душата на читателя. Една написана история може да изтръгне сълза от читателя, но тя по никой начин не може да стопли ръцете му, ако те са премръзнали. Макар и да борави с телесни, т.е. видими неща, книжнината не изпълнява телесни задачи, тя не докосва тялото ни, а се стреми да докосне духа. Пък и не само книжнината, ами и човек, когато се съсредоточи в заобикалящия го материален свят, се мъчи да се докосне до неговия дух, т.е. до същността му.

Архитектурата, макар и невзрачна, е проява на човешкото въображение, сама по себе си тя е мистична, неразгадаема, чужда, защото е лишена от природа, и затуй, като тъгувам, понякога произволно смесвам в нея природа, пчелин, горски мравуняк, змийска

риза, промъкваща се на пръсти река, гола жена, къпеща се в реката, замислена чапла или просто големи селски кокили, които се разхождат било групово, било на двойки или пък съвсем поединично, заваяни някак, самотни и нелепи сред бетонния градски декор.

Слава богу, че ако природата отсъствува от градовете ни, то ние все още не сме в състояние да се барикадиране срещу сезоните. Сива мъгла или есенен дъжд, летен гръм или градушка, меко запролетяване или зима все още са гости на градовете ни и в дворовете, и в градините зиме най-спокойно изникват бели снежни човеци и като ги открием първия ден още с първия сняг, ние изведнъж се подсещаме и откриваме, че в града все още живеят деца.

Снежни човеци, деца, сурвачки... Нова година е, живея в София, имам син, голям колкото и аз съм бил голям, когато седях свит сред вълчата ябълка в църковната нива и на един хвърлей място от брода, край мене клечаха глухонямото и кучето, а в края на нивата се чуваше как чичо Гаврил вика: „Амин! Амин!“... Момчето играе на двора заедно с другите момчета, викове се носят, децата се бият с шарени сурвачки, търкалят големи снежни валяци, издигат ги един върху друг и правят с тях снежни човеци. На всеки снежен човек в пояса забиват по една пъстра сурвачка. Сняг се сипе спокойно, равно, монотонно, усуква се край прозорците, както другоселецът с циганските очи от Старопатица се усукваше и разсукваше, отдалечавайки се от църковната нива на път за селцето.

И изведнъж сред смеха на децата, идващ откъм монотонната снежна завеса, се чува експлозия, писъци, звън на счупено стъкло, трясъци на врати, човешки викове, плач, бързи стъпки по стълбите, учестено дишане, викове, отново плач, бъркотия, в бъркотията отварям вратата, деца стоят пред вратата, сред тях и синът ми, педя човек, с две големи уши, с очила и скършена на две сурвачка. Червени петна пламтят върху лицето му, иззад рамото му се показва още едно момче, и то с червени петна по лицето. Възрастни хора се струпват, незабележимо някак, като гъст дим нахлуват по стълбите, говорят за взрив, говорят за очите, говорят за бърза медицинска помощ.

Децата стоят като каменни на каменното стълбище, нещо ме раздвижва, вземам момчето на ръце, гъстият дим от хора се тълпи подире ми, издалеко дочувам, че децата, като играели в снега на двора, видели как от едно място сред снега нещо дими и изпуска искри и като

го наближили, димящото и искрящото експлодира насреща им с ослепителна светлина, обгаря ги, ще помислиш в първия миг, че е атомен взрив. В новогодишната нощ някакви веселяци са правели илюминации със стари охладители от моторите на реактивни самолети. Температурата, която се развива при тази експлозия, е толкова много висока, че разкъсва и свлича външната ципа от очите на човека. Кой други са гледали към експлозията? Нашето момче само било обърнато с лице към нея, другите деца били гърбом. „Виждаш ли?“ — сещам се да попитам момчето и гледам как очите му през очилата се зачервяват и се пълнят с вода. „Виждам, виждам!“ — казва момчето, ужас се таи в дъното на пълните с вода очи. „А виждаш ли ей там на улицата нещо?“ — питам го и соча към улицата, защото не съм сигурен дали детето вижда. „Виждам — казва детето, — това е кон, кара въглища... А, конят падна!“

Конят наистина падна.

Тук улицата е стръмна, човекът подпираше тежката платформа на гумени колела и биеше коня с камшика, платформата се подхлъзна назад, конят застана ребром, в следващия миг предната колоос тъй се изви, че платформата се наклони застрашително и падна върху краката на коня. Конят се свлече като подкосен под платформата, чу се хрущене от чупене на кост, глухо процвилване и викът на коняра: „Ей! Еееей!“...

Вратата на ИСУЛ ни посрещна с метален вой, детето се обърна назад да погледне през рамото ми какво става с коня и после по стълбите ме питаше какво ще стане с коня, ще се изправи ли, дали не са счутили крака му, защо нещо изпука, защо конят проплака, защо човекът рече: „Ей!“, защо е натоварена толкова много каруцата, нали ще го изпрегнат сега коня и няма повече да го впрягат? „Няма, няма!“ — отговарям механически, търся от врата на врата, само сестри и лаборантки намирам из кабинетите, после жена в бяла престилка ми обяснява нещо за дежурния лекар и че ей сега ще позвънят на дежурния лекар, той е в къщи, винаги го викат по телефона.

Снегът навън продължава да се усуква и разсуква и да се стеле равно и монотонно, същински другоселец във ветровитата и нанагорна улица. През неговата завеса се вижда на улицата падналият кон, неколцина минувачи, от дъното на улицата се задава кола, спира при падналия кон, от колата излиза човек с чанта.

Вратата на лекарския кабинет се отваря, строга жена влиза в кабинета, тя е боса, по къси чорапи, жена, вдигната внезапно от топлото жилище, не е имала време да се обуе. Дежурната лекарка веднага започна да изтегля със спринцовка кръв от вените на детето и да я инжектира в очите му. Детето седи свито и смалено в своя стол колкото една запетайка. Стана ми изведнъж страшно и безнадеждно, очите почервеняха, нямаше на какво да се опра, белият кабинет се разлюля под краката ми. Може би съм щял да припадна.

Лекарката, без да ме поглежда, ми каза много строго да взема бързо онзи бинт, да го разсуча и да го навия на руло, защото ще ѝ трябва. „По-бързо — говореше тя, — моля ви се, не се туткайте, нали не боли — питаше малкият. — Ето още малко, и свършваме, юнак си ти, герой, късмет слава богу!“, а на мен заповядваше: „Идете до прозореца, там е по-светло, и пипайте бързо, защото ние с юнака почти свършваме. Само че внимавайте де, вие го усуквате, не го навивате!“

„Да, да“ — казах машинално и почнах да разсуквам бинта. „Недейте се обръща към нас — заповяда ми лекарката, — тука ние си имаме една малка тайна. Нали си имаме тайна?“ — попита тя момчето. То нищо не отговори, изглежда, е поклатило само глава.

За известно време те замълчаха.

Мачках бинта в ръцете си и гледах навън през прозореца как снегът продължава да се усуква равно и монотонно, как заспиваше падналата платформа е каменни въглища, хората, струпани край платформата, онзи човек с чантата, клекнал край коня. Видях, че рови в чантата и изважда от нея голяма спринцовка. Гореща пот ме избива, независимо от всичко случило се разумът съвсем хладно започва да съпоставя факти, вдига първо лекарката от нейното жилище, за да я накара да бърза през снега, после един ветеринар вдига от жилището, за да помогне на падналия кон, после разумът студенокръвно, като жаба, обработва, смесва, отделя и съпоставя двата факта — момчето и коня. Очите на момчето са станали алени, без да се обръщам назад го виждам как седи свито като запетайка, отпред през снега виждам как конят повдига глава, държи я неудобно нагоре и изведнъж я отпуска. Купчината хора един по един се разпръскват, край преобърнатата платформа и край неподвижно падналия кон стои само каруцарят. Зная, че счупена конска кост не зараства и че в такива случаи пострадалото животно трябва да бъде убито.

То лежи сега и изстива постепенно, снегът върху него става все по-бял и по-бял, почти спира да се топи...

Вече не се топи.

„Ние сме готови! — рече лекарката. — Можете да дадете бинта.“

Обърнах се и видях в стола същата запетайка с бяла превръзка на очите и странно отпуснато лице, спокойно, омекнало, стихнало, мечтателно и скръбно.

Взех детето на ръце, за да го изнеса от стаята, то ме попита: „Татко, ти ли си?“...

По-късно ме разпознаваше веднага сред другите хора, с жена ми дежуряхме денонощно в болницата, всъщност нямаше ни нощ, ни ден, а монотонна и равна смяна на светло и на тъмно.

Една сутрин поведох детето за ръка по дългия коридор за рентгеновия кабинет, трябваше да почакаме, детето клекна в коридора, като се подпря с гръб на стената. Бяхме само двамата с детето, клекнах до него, продължавах да държа ръката му. Медицинска сестра премина с кънтящи токове по коридора, момчето се заслушваше, наклонило на една страна глава към отдалечаващите се кънтящи стъпки на медицинската сестра. Тогавя ме попита какво стана с коня. Убиха коня и го вдигнаха от улицата, дойдоха други коне с празна платформа, претовариха въглищата, мъже избутаха платформата, снегът заличи всички следи от произшествието. Убиха коня, но и на момчето казах, че са го изпрегнали, че са го вдигнали от улицата, че са се карали много на каруцаря, а той, горкият, никак не могъл да се оправдае, после тия, дето му се карали, се наловили за платформата и я избутали чак горе на билото, а конят вървял подир платформата и най-нехайно си махал с опашката.

Детето се усмихна под бялата превръзка.

Носех кесия с домати, попитах го иска ли, то рече: „Може!“ — и протегна ръката си напред. Кесията шумеше в ръцете ми, докато извадя домата, ръката на детето се насочи към шумящата кесия. „Червен ли е?“ — пита ме. „Червен е — казах му, — този е най-червеният.“ Изяде го, все така наклонило главата на една страна, лицето продължаваше да е стихнало и успокоено. Но колкото по-спокойно бе лицето на детето, толкова повече нещо ме стискаше за гърлото. В рентгеновия кабинет момчето ме попита червен ли е рентгенът, казах му, че е червен.

Лекарят махна превръзката, за да направи снимки, и тогава видях, че целите очи на детето са черни като изгаснали въглища — бяха станали черни от съсирената кръв. Черните очи ме гледаха разсеяно, едва ме съзираха. Лекарят тури отново превръзката, излязох с детето в коридора и този път то ме попита дали и коридорът е червен. „Почти — казах му, — обаче най-червен е рентгенът, там даже имаше и червена електрическа лампа. Съвсем червено е...“

„Ами да — рече момчето, — той е червен...“

Постоянно питаше: денем ли е, или нощем. Вали ли, студено ли е, това червено ли е? Изглежда, че смяташе всичко заобикалящо го за червено. Снегът продължаваше да вали, безизразен, равнодушен, пълен с безсмислица. Детето лежеше в леглото и не само лицето, но и ръцете му изглеждаха успокоени. Като го гледах нощем по време на будуването, си припомних моето няма детство и се мъчех да отгатна сам за себе си кое е по-страшно — немотата или слепотата у човека. Покрай сина си тогава пожалих и немия откъс от своето детство, щото все си мисля, че не са ме пожалили достатъчно в ония години. И кучето Балкан опростих, и децата, дете искаха да им кажа *ракитаци*, и цялото селце опростих, и всичките му жители, защото кой повече, кой по-малко, а най-вече несъзнателно ми е нанесъл някаква обида.

Тъй ние, без да съзнаваме, обиждаме гръбълото, защото вместо в лицето го поглеждаме в гърбицата.

Ден из ден ставах все по-равнодушен към всички, не намразих хората, но и не ги обикнах, просто те се отдалечаваха, сякаш водовъртежи бяха се сгромолясали и бяха отнесли всички понтонни мостове към хората...

Един ден в къщи заварих милиция, милицията бе намерила сред снега в двора още една неексплодирала бомба, специалисти я взривили в камера, за да разберат силата на взрива и каква температура развива. Четири хиляди градуса била температурата, тази температура всъщност е разкъсала външната обвивка на очите, но слава богу, че детето е извън всякаква опасност и ще възвърне отново зрението си. А милицията сега е тук, за да проведе своя разпит и да издири виновниците. Не знам защо, но присъствието на милицията не ме засяга, може би трябва да попитат в отсрещния апартамент, живеем в една сграда, те също знаят толкова, колкото и аз зная. Касаело се обаче за виновниците, трябва да се потърси възмездие, мигар може ние,

възрастните, пълнолетни хора, да се веселим, като с веселието си създаваме угроза за децата и за цялото подрастващо поколение! Така е, съгласявам се с милицията, нещастieto просто цяла нощ е дремело в снежната преспа на двора, за да посрещне децата с шарените сурвачки: „Сурва, сурва година, до година и до амина“, повече от това не мога да кажа, защото не знам нито кой се е веселил, нито каква е силата на взрива, нито каква е силата на възмездието. От всичко ме впечатлява само обстоятелството, че неизбухналият експлозив е бил взривен в камера.

Милицията неохотно напуска жилището ми, за да влезе в жилището на съседите.

А съседите само това и чакат, да им дойде милиция в жилището и да седнат да ѝ обясняват до най-тънки подробности като как е станало всичко. Пръв почва мъжът, още на вратата, как бил слязъл в мазето да нацепи под-палки с брадвата, как бил замахнал с брадвата и т.н., и т.н.

Възмездие ли?!

Седмица по-късно прибрахме момчето в къщи, то вече ни виждаше, виждаше белия сняг навън, виждаше преобърнатите или осакатени от експлозията снежни човеци в двора или виждаше как някой кон тегли тежко натоварена платформа с въглища по улицата и ме питаше: „Нали не щяха да запрягат вече коня?...“ То не знае за падналия кон по нанагорницето и вярва, че конят продължава да живее, то още не знае, че на мястото на падналите коне впрягат нови, защото в този живот ремъците трябва да бъдат винаги опънати, ако искаме товарът да се търкаля върху колелетата. Съсирената кръв не искаше да си отива бързо, тя стоеше под клепачите като сажди и тези сажди дни наред ни напомняха за нелепицата.

Но човек много скоро попада във водовъртежа на своите делнични грижи, едно по едно възстановява разпокъсаните понтони към заобикалящия го свят, децата тръгват по своите детски игри, ето ги, качват се на велосипед вече, подир велосипеда идват летните кънки, подир тях сколуфите край ушите почват да се издължават, гъст мъх набъбва под носа и един ден най-неочаквано, след като е минало време, в Съюза на писателите ще срещна полупозната жена. „Пазите ли момчето?“ — пита ме жената и тогава изведнъж се спирам на стълбите, гласът ме връща в лекарския кабинет на ИСУЛ, пръстите

усещат осезаемо меката материя на усукан бинт. „Доктор Баналиева, вие ли сте, извинете, тук това стълбище е малко здрачно, не можах да ви позная в първия момент, по каква работа тук, мога ли оа ви помогна с нещо?“ „Благодаря — каза жената, — вече свърших.“

Тя била идвала в Съюза на писателите относно снемането на посмъртната маска на писателя Чудомир.

Това исках да разкажа на читателя, като отидох малко напред, а сега ще побързам да се върна пак назад, в полето при църковната нива Свети дух, защото идва дъжд и трябва да се подслоним на сушина: бебетата под шаячни *лулила*, възрастните под дърветата, добитъкът под дъжда.

* * *

Тихо преваля, шепнешком, дъждът бърбеше в шумата на дърветата, из царевиците, през градините, отшумя, сякаш бос човек беше изтичал на пръсти край нас, изми спареното лице на летния следобед, мъчеше се да заличи следите от гибелта на момчето; смеси се човешка и небесна сълза, показа се слънце, котловината заискри златна и сребърна, натезала от топла роса, ярка, многоцветна дъга се изви — тя започваше от голямата бука в Керкезката гора, издигаше се над гората, над селцето с турските и християнските гробища, над синкавите лози, спускаше се полегато и опипваше къде да стъпи: в лозята ли, в оброчищата ли, или в пчелините. Светът под дъгата се смали, стана толкова дребен, че можеше да се побере в една шепа.

И когато дъгата най-ярко пулсираше, като че бе жива, откъм Керкезката гора изтрещя изстрел, чуха се виковете на горския. Дъгата трепна наранена от изстрела и тогава ние всички видяхме как от гората се издигна човек, взе да се катери по дъгата, в едната си ръка носеше брадва. Той изгърва брадвата, тя светна в небето като знамение и падна в Керкезката гора. Човекът ни напред, ни назад, да се върне за брадвата, не можеше, защото от гората се чуваха виковете на горския, затуй той продължава да се катери по дъгата, стигна билото ѝ чак в средата на небето, затича по него, както другоселецът с циганските очи беше минал чевръсто по моста, спусна се по нанадолницето и се изпързала право в пчелините при оброчищата. Един галош бе паднал

от крака му, та се хлъзгаше малко по-бавно, настигна си стопанина и падна и той в пчелините, но малко по-настрани, сред висок треволяк и коприва. Човечецът взе да се лута и да си търси галоша, а от Керкезката гора се показва горският, с пушката, с униформената зелена капа и с брадвата на селянина.

„Гледай ти, сиромас човек, крилат ангел! — почнаха да говорят нашите. — Кога се види натясно в гората и горският гръмне подире му, като няма накъде, по дъгата ще се изкачи, ама пак ще се измъкне от властите! Жалко само за брадвата!“

Горският свиреше с уста, крачеше през росата и като минаваше покрай работещите из нивите, викаше: „А да ги видя сега контрабандистите, дали пак ще бастисват Царската гора!“ Чичо Гаврил го пита кой е бил в гората, какво е правил там, избягал ли е, да не е някой другоселец, наш човек едва ли ще посегне да сече държавно дърво.

„Ами, едва ли — клатеше глава горският, — ваш човек беше, аз на всичките ви познавам брадвите, това са все цигански брадви, вие фабрична брадва още не сте внасяли в селцето.“ „Брей, брей! — клатят глави нашите. — Виж ти, то наистина е така, сигурно голям зор е видял човекът, за да изпусне брадвата си, да не си гръмнал случайно в него, та за едно дърво да пребиеш човека!“ „Не може без зор!“ — обажда се Брайно градинарят. „В него не съм гръмнал — рече горският, — но на всеки случай съм сигурен, че куршумът още свири в ушите му.“ Чичо Гаврил ласкае горския. „Горски, ти такава яка примка си турил в гората, че човек да избяга от тебе тебе да стане на възнесение господно!“

Горският премина през цялата котловина, за да го видят всички работещи в нивите, че е конфискувал някому брадвата. Тук се спре, там се спре, всички го разпитват едно-друго, обаче никой не обелва зъб да каже, че е видял човека как се катереше и как бягаше после по дъгата, та прехвърли цялата котловина и падна чак в пчелините, и още се лута там из треволяците, търсейки галоша си. Селцето си има свои малки тайни, тях властите никога няма да узнаят...

Дъгата над полето изтънява, разсейва се, става бледа, прозрачна, цветовете един по един чезнат, докато на края остане само синьото небе. Ще сметнеш, че се е появила само за да може човекът да избяга по нея от горския.

Слънцето клони на запад, надвесва се над берковските планини, като че ли някак гърбом застава към нас, обърнато с лице към земите отвъд венеца на сините планини.

Ние не можем да се качим толкова високо, та да погледнем отвъд планините. Но и тук има какво да се гледа, откъм селцето с дрънчене се задава черен локомотил с пречупен на две железен комин, теглен от три впряга биволи. Едно по едно покрай локомотила и отподире му се събират деца, ние с глухонямото също тръгваме през реката, следвани от кучето, да посрещнем черното гърмящо чудовище. Биволите ни гледат с бялото на очите, черни и те като локомотила, и някак естествено се свързват с него, та стават като една обща машина.

Пред моста другоселците ги спират да си починат, щото трябва да изтеглят тежката машина по леко нанаторнище, половината деца се струпват на моста, другата половина под моста: да гледат дали дървените греди ще издържат локомотила. Ние с глухонямото също нагазваме в реката и чакаме чудовището с биволите да се покачи на моста.

И ето, биволите се изгърбват, машината зад тях се разклаца, стривайки на прах чакъла изпод колелата си, покачва се върху моста и изведнъж мостът се разтърсва, почва да скимти, да скърца и пука, прах се посипва над реката, ситен пясък, глухо стенание. Дървените ребра се огъват, кучето, щом чу моста да скимти, подви опашка и се отмести встрани. Перилата заедно с покачените върху тях деца се тресат, тежко стъпват биволите, лениво се поклаца пречупеният железен комин, търкалят се бавно светлите шини на колелата, но мостът не пада, само пъшка, пука, разтърсен чак до основите си. Биволи и локомотил се изтеглят, за да продължат пътя си през полето, а децата още дълго време остават да се лутат върху моста или под него.

Кучето ни повежда към църковната нива, с глухонямото тръгваме подир него, момичето хвана калинка и я затвори в шепата си. Встрани от нас се вижда как локомотилът се изтегля през полето, колелетата му се закриват от кукурузите, биволите, и те почти наполовина са скрити, както и другоселците с плетените антерии.

Тромаво и тежко изглежда всичко, бавно и тържествено, почти епично, като че самото време се бе изтъркаляло тромаво по гърба на селцето, селцето бе се разтърсило, бе проскимтяло с всичките си кости

и отново бе застанало мълчаливо загледано в люлеещата се между бреговете река.

Денят постепенно преваля, баирите сякаш малко са се раздалечили един от друг, берковските планини в дъното също се отдалечават.

Сивата крачеца чапла се засилва по реката, дълго подскача и размахва крилата си, докато набере скорост, повдига се от земята и почва да лети плавно над обраслите с гора речни брегове.

* * *

Привечер край Свети дух се изтърси църковното настоятелство, пак босо, обуцата вързани за връзките, прехвърлени през рамо, за да се икономисват подметките им, с църковното настоятелство върви и един кон с рязани уши; поради това, че ушите му са отрязани, главата му изглежда почти змийска. Конят гледа диво, главата му е постоянно вирната, щом съзира Циновите коне, почва да цвили. Циновите коне изправят глави, оглеждат го и те процвилват. Цино събира с жена си окосената люцерна, товарят я в каруцата, ямурлукът от лулилата е махнат. Исайко люлее ревящото в люлката бебе. Коня води най-добрия ездач на селцето, прекупчик на всякаква стока, заподозреният от властите настоятел, че е във връзка с цигани-конекрадци. Животното е необяздено, буйно и диво, чичо Гаврил, баща ми, пък и цялото настоятелство твърдят, че няма да може да бъде обяздено, обаче стопанинът му Павлето си залага главата, че ще го обязди, и предлага да се тури бас — от една страна на баса залага главата си, а от другата страна иска настоятелството да заложи печени овчи глави, дето ги е купило от града: във всяка торба е увита по една печена овча глава. „Ти срещу една глава искаш един чувал глави да зложиме!“ „Да, ама къде е мойта глава — рече Павлето, — па къде са вашите овчи глави!“

В пазарлъка се намесват и градинарят Брайно заедно с Младенчо, Младенчо е слязъл от лозето с празната пръскачка. На края се споразумяват: ако Павлето успее да се качи на коня, да изядат печените овчи глави, а ако не успее, той да заколи една звиска и звиската да бъде изядена.

Тъкмо басът е турен, иззад дърветата се показва горският и веднага предлага на търг конфискуваната в Керкезката гора брадва. Настоятелството предлага на горския да отстъпи брадвата за църквата, а в замяна на брадвата да вземе участие в угощението, щото тази вечер и без друго ще има угощение, независимо от това, дали Павлето ще успее да обязди коня, или няма да успее. Угощението те наричат *овча сватба*, тъй като ще се яде овче месо. Такива сватби се правят често в селцето, те са малки празници, неотбелязани в календара.

„Ти се изпълваш с недоумение и се колебаеш — рече му чичо Гаврил, — а то тука няма място ни за колебание, нито пък да седне човек да се двоуми.“ „То е така наистина — съгласи се горският, — ама нали човек е свикнал, ако не се колебае, да почне да се двоуми или пък съвсем обратно може да бъде. А то, като погледнеш, какво всъщност?“

И той прие да отстъпи бравата на настоятелството, а настоятелството от своя страна щеше да я продава на търг, за да събира пари за строежа на църквата. По това време край нивата премина с кучешки тръс свинското стадо на селцето, посред стадото, също тъй подтичвайки в тръс, подвикваше високият стриган циганин, пастирите едно по едно подкараха добитъка към селцето. Из полето изчезнаха шаячните лулила, жени нагазиха в реката и почнаха да се плискат с вода, ситни мушици се появиха из въздуха, бързи лястовици се появиха над реката. На изток с пъшкане премина влак, оставяйки гъст дим подире си. Мъжете седат върху тревата, Павлето стои прав, държейки тънката сиджимка на коня. Чичо Гаврил се интересува относно мисията на настоятелството.

Настоятелството, придружено от протосингела, не само че не беше изпросило никакви средства от митрополията за довършване на църквата, ами, напротив, митрополията по най-категоричен начин заявява на настоятелството, че не може да отдели нито един грош за подобна работа, самата тя е изправена пред материални затруднения и трябва да измолва средства от Светия Синод, но и Светият Синод не дава, а, напротив, и не само напротив, но ограничава и изземва част от производството на свещоливницата, продажбата на дъски за ковчези и дава цялото право без остатък на други митрополии, защото те уж нямали толкова много земи, гори и добитък покрай манастирите си, колкото например има Врачанската митрополия, и освен всичко имала и пчелин, имала рибарник и сушилня за сини сливи, обаче тази година пчелата не даде мед, по сливите имаше болест, стадата боледуваха от шап и бог не беше благосклонен; а кога бог е благосклонен — пак същото, защото, както е казано в библията: ако седемте мършави крави изядат седемте тлъсти крави, пак ще останат мършави.

Ако обаче настоятелството иска, може да потропа на вратите на Видинската епархия, което всъщност от само себе си се разбира: че и епархията едва ли ще може да отпусне нещо, като се вземе казаното от библията за мършавите и за тлъстите крави, и че нищо друго не остава,

казва митрополията на настоятелството, освен сами да си помогнем, както го правят всички съседни селища, ще усвояваме нови земи, ще увеличаваме постъпленията от арендуване, самите такси ще трябва да се увеличат, за да не бъдат те символически, а тъкмо обратно, а и ще бъде също така препоръчително да се наемат и изполичари, но това не го казва митрополията, а го само намеква протосингелът като възможност, а то, разбира се, къде може да се дава на изполица и да се вземат изполичари и къде да ги търсиш тия изполичари, когато едва-едва сме се научили да арендуваме, и то с най-чиста загуба, за три години аренда на нивата Свети дух едва се събраха пари за кръст на оброка Свети дух.

Излиза, че цялата нива Свети дух каквото даде, то оброкът Свети дух го изяжда, а през това време другите митрополии вече имат цели параклиси и според намекването на протосингела може прочие да се направи прошение до централната община да отдаде безвъзмездно пустеещите общински пасища и перекедетата при топографското дърво.

След смъртта си притежателят на перекедетата не е оставил никакви наследници и следователно по тази причина перекедетата минават към общината, а общината в никакъв случай не стои по-високо от църквата и може вследствие като се вземе пред вид, че не стигат пари, да се обмисли и се освети при топографското дърво нов оброк и ще бъде тъкмо на място, защото там околността е градобитна и там естествено ще е най-подходящото място за оброк, градобитнината ще бъде отместена с божия сила и с освещаване, а не както правят по други селища из царството: да поддържат оброчища само на такива места, дето е по-височко и се вижда отдалече, а не, дето е градобитно или засушливо. То и на всичко трябва да е оброкът, за да се вижда, ама същевременно и на проклето място трябва да се тури — прокълнато или езическо, — та като се покръсти мястото, хората да се убедят в смисъла на покръстването.

Защото никаква друга надежда не остава, казва църковното настоятелство, и то го знае по най-категоричен начин, няма дори нужда да бъде подсказано с намек от протосингела или от митрополията, защото подир отказа то се залавя с размисъл и след съответния размисъл разбира, че няма и няма, обаче протосингелът посъветвал

настоятелството да потърси дарения, било в имот, било в пари или друго имущество.

Тези дарения се правят обикновено от грешни хора: кой извършил убийство, кой кражба, кой изнасилване, кой присвоил имущество на сираци и прочие, и прочие. Това добре, но след главоломен размисъл църковното настоятелство изповядва пред протосингела, че в селцето ни нито някой е убил, нито е откраднал, нито е присвоил имущество на сираци или пък да е изнасилвал — а, напротив: него са го крали, присвоявали са имуществата на сираците му, убивали са го и са го изнасилвали.

„Тежко ви — рекъл тогава протосингелът, — тежко ви, щом не носите зло семе в себе си!“, а църковното настоятелство след известно колебание заявява най-отчаяно на протосингела и най-главоломно, че ако е работата, за зло семе, то го ние имаме, но не е още поникнало.

Подир което мъжете излизат извън града, събуват старите си вдървени обуца и поемат боси по обратния път към селцето, потънали всички в дълбок размисъл относно злото семе.

„Амин!“ — рече чичо Гаврил по повод на злото семе и се впусна да обяснява, че ще поникне и нашето семе, тъй както е поникнало семето на вълчата ябълка, вълчи или кучешки сугреби ще хвърляме върху него, пак няма да дадеме да изсъхне или да го разнесат птиците. А това за арендуването дето го предлагат, те имат много здраве, каза чичо Гаврил — ами че вие — взмути се той — на паралелопипед я направихте тая работа!

Като чу *паралелопипед*, църковното настоятелство подсмръкна, а Павлето се вейна на необяздения кон и препусна с него право през нивата ни, през лъвската трева и през сухите откоси на Циновата люцерна. Изненаданото животно се мяташе да отхвърли ездача от гърба си, но ездачът се бе впил в него като кърлеж и докато ние се усетим, кон и ездач разплискаха водата в реката и изчезнаха зад дърветата. Кучето се спусна с весел лай подире им. „Луд човек!“ — рекоха жените. Циновата жена си плюеше в пазвата, подръпваше си ушите и цвъртеше с уста, щото много се беше изплашила. Брайно се удари с ръце по бедрата и извика: „Бре, бре, ще изпотъпче зарзавата!“

„Що вие не обяснихте на митрополията и на протосингела, че искаме ние църква или нови оброци не защото сме грешни или защото сме праведни, ни грешни, ни праведни сме ние, а защото сме българи,

а не турци, защото сме село още от римско време, а не катун на влашки цигани-конекрадци и вретенари, и че то може ли село без църква, без гробище, без оброчища и чешма и като няма пари за църква, откъде да се вземат тия пари, от залька на тоя народ ли да се вземат, от тая мършава земя ли, или откъде? Че ние — рече чичо Гаврил — да не сме свецоливница бе! Ай да им се не види и на протосингела, и на перекедетата, и на главоломностите!“ (Той употребяваше думата перекенде в смисъл на чуждо тяло; перекенде е имот в чуждо землище, за чичо Гаврил духовенството беше също така имот в чуждо землище.)

Колкото обаче читателят е разбрал от цялото това изложение на настояществото, допълвано и дообяснявано ту от един, ту от друго от членовете му с най-доброжелателни и отчаяни усилия за внасяне на повече яснота относно мисията, поради която причина се доведе до пълна безсмисленост, толкова и аз съм разбрал тогава, подсмърчайки заедно с глухонямото край насядалите в тревата мъже.

Имаше обаче едно полезно зрънце в цялата тази бъркотия и безсмисленост, изтърсена на нивата Свети дух, прозорливото око на чичо Гаврил го забеляза, то бе небрежният намек, турен уж случайно или изтърван по погрешка и омотан след това в безсмислени думи, а именно: арендата. Митрополията искаше да увеличи наема на арендаторите, за да събере допълнителни средства от църковните ниви, пръснати като лишеи по цялата ѝ територия, или, с други думи, искаше да бръкне в джобовете на сиромашията, които и без това бяха изпразнени...

Не помня съвсем точно, но мисля, че още две или три години настояществото не посмя да покачи цената на арендуването. Подир това мъжете се заговориха за момчето, паднало от голямата бука, за небесната дъга, за бягащият човек по дъгата (дано човекът си е намерил галоша из пчелините, там има толкова буйна коприва, бъзак и всякакви къпинаци, че вол ако се изгуби, трудно ще се намери, камо ли един галош да намериш, обаче нейсе!), заговориха се още за кучето, паднало в кладенеца, за локомотива на другоселците и за другия другоселец от Старопатица, дето се усукваше и разсукваше по пътя за селцето.

„Що не ми казахте по-рано — рипна се изплашен куцията четник, — това е Мустафата! Глей го ти Мустафата къде се появи! А щеше уж да седи на кантона!“ „Циганин ли е?“ — попита чичо Гаврил, куцията

работник от железопътната чета каза, че не бил циганин, Славейко Георгиев се казвал, ама понеже боята му такава, всички му викали Мустафа.

Щом куцията работник от железопътната чета се рипна изплашено, горският също стана, нарами карабината и описвайки широка дъга, се изкачи отново по билото, за да види няма ли пак някой контрабандист да се появи привечер в гората. Слънцето залязваше на запад зад планините, отиваше да освети други царства, дълги сенки легнаха в полето, добитък и хора на тумби, на тумби вървяха към селцето, щъркелите, и те тръгнаха да се прибират, полето постепенно взе да запустява. Брайно запретна крачоли и нагази сред своя зеленчук да го полива. Из полето само Павлето продължаваше да се мярка през нивите и градините, бродираше полето на зиг-заг, подвикваше весело, впит в безухия кон, неизвестно откъде, как и по какви пътища попаднал в ръцете му.

„Тя се видя — рече главният готвач на сватбата на сръбския крал, — че тоя кон ще изяде овчите ни глави!“

Тъй този летен ден избледня по залез слънце и кога и ние си тръгнахме заедно с църковното настоятелство, водени от сляпата петромаксова лампа, подире ни, надничайки из сенките на дърветата край реката, иззад храстите и смълчаната Керкезка гора, се появи стокракият летен здрач и нагази безшумно в полето. В острите миризми на ливади и на дива билка се смесиха миризмите на студена пепел от пътя, на пушек от комини, на торища, замириса на домове. Отвъд селцето се появи бакърено зарево, трептящо и подвижно, там горяха варниците при варовиковите кариери.

До разсъмване това зарево щеше да трепти, будно и спокойно, застанало на стража, вторачено в заобикалящия го нощен здрач. Щом видяха тъмнината, жабите веднага изпълзяха от леговищата си и почнаха да надават високи викове.

* * *

Подир жабите от леговищата си наизлязоха духовете, водните таласъми, вампирите, самодивите — цялото суеверие на всички 473 жители; и сред тях бяхме и ние с глухонямото, тайни знаци, точици,

небесни трохи или дявол знае що. Звездното небе ни похлупва, осеяно също тъй с тайни знаци, трептящи точки, небесни трохи, или дявол знае що. Някоя небесна троха се отронва, оставя светла чертичка подир себе си. Чертичке, чертичке!... — викам си на ума на чертичката.

Глухонямото стиска ръката ми, води ме за ръка, зад нас тупат в прахта босите нозе на майките ни, още по-назад тупат босите нозе на бащите ни и на църковното настоятелство, мъжка кашлица се счува зад гърбовете ни, приглушени гърлени гласове, селцето все повече и повече се приближава, разтваря уличките си, вратниците на дворовете, светлите врати на къщите, през отворените врати припламват огньовете в огнищата, мирише на дом и на сън. Глухонямото пуска ръката ми, казва ми нещо със знаци в тъмнината, половината знаци остават неразгадани, щото не ги виждам в тъмното. Може би ми казва лека нощ?

Лека нощ!...

Денят, макар и дълъг, не е стигнал на жителите на селцето да привършат всичките си работи. Затуй селцето се връзва в тъмнината, за да отземе от нея още малко време, да изчерпа летния ден до дъно и сетне уморено да падне чак на дъното на съня, охранявано единствено от кучетата и от кукуригането на селските петли — неговите верни нощни тръбачи. Тези черни отломки, откъртени от нощта, ще си позволя тук само да хроникарам: струпвам ги на едно място, читателю, защото и събитията следваха едно през друго, струпани на купчина в пълен безпорядък.

Безпорядъкът започна от куция работник от железопътната чета.

Той не можа да намери в къщи Мустафата с циганските очи, нито пък повторната си жена можа да намери. Вратата беше отворена, огънят в огнището изглеял, край огнището човекът намери турена софра с мезета и пиене. Върху софрата клечеше котка като вещица и го гледаше с жълтите си очи. Куцащият човек излезе разтревожен от къщи, отиде при църковното настоятелство — настоятелството бе разчупило печените овчи глави в къщата на постоянния опекунин на малолетните сираци в селцето, похапваше си от тях и пиеше вино, според както се беше обзаложило с Павлето относно обзядването на коня. Заедно с него пиеше вино и Младенчо и се подготвяше за тъжните си спомени и за сълзата, която по-късно щеше да се търкулне по бузата му. Горският едва беше пристигнал, туриха го на лично

място, прибраха пушката му настрани, да не би случайно да изгърми и да убие човек, петролен фенер висеше на пирон и осветяваше мъжете.

Заедно с горския надойде много нощна пеперуда, почна да се върти около фенера и да се блъска в стъклото му.

Като оглозгаха костите и се понапиха, Младенчо почна да си припомня измрелите роднини и пророни сълза за тях, куцащият железопътен работник отиде в къщи да потърси пак Мустафата от Старопатица и като вървеше опипом през градината, чу откъм ямата да се обажда малаче. Той възви към ямата и на дъното на ямата освен малачето видя и жена си, и Мустафата. Донесе фенер от къщи, освети дъното на ямата, седна на ръба, запали си цигара, без да бърза, и докато пушеше заслушан с едно ухо в песните на настоятелството, с другото ухо слушаше какво се бе случило.

А то ето какво се бе случило:

Когато Мустафа се обажда на жената на стария четник, тя веднага го приема в къщата, туря софра, слага гостенина на софрата и по никой начин не го пуска да си замине, без да дочака мъжа ѝ да се върне от мисията до митрополията. Щом се стъмнило, гостенинът попитал къде е онуй място и невестата му казала, че онуй място е в края на градината, той тръгнал през градината, но нали тъмно, нищо не се вижда, както си вървял, изведнъж пропада право надолу, като в бездна, извиква и се блъска в дъното на ямата. Там той заварва падналото кой знае кога малаче, малачето било със строшен крак. Да извика невестата на помощ, срам го било, да мълчи, също не иде. По едно време Мустафата дочува, че самата невеста подвиква от прага на къщата, той помълчал, помълчал и се обадил от ямата. Невестата веднага се удря по бедрата, взема въже и отива да хвърли въжето на гостенина, да го изтегли от ямата, ала Мустафа тъй силно дръпва въжето, че невестата заедно с него полита и пада право долу върху Мустафата.

Куцащият човек пуши и пита: „Не викахте ли никого от съседите?“ „Ами как ще викаме — казва невестата, — ако почнем да викаме от ямата и дойдат съседи, какво ще си помислят, че сме правили долу в ямата! Ами че те най-лошото ще си помислят!“ Мустафата, и той казва, че не идело никак да викат, щото, като видиш мъж и жена в яма, какво може да си помислиш?...

„И аз същото го помислих в първия момент“ — въздъхва куцащият човек, става и отива да донесе стълба.

Мустафата и невестата се изкачват по стълбата, на дъното остава само малачето с пребития крак. „Ако е така, както казваш — говори куцащият човек на Мустафата, — то ти си, значи, искрен. Но да знам, че си си искрен, ти ще останеш у нас, докато изядеме малачето: ще го заколиме и ще го изядеме! А ако не си искрен, няма да останеш и няма да ядеме малачето!“ „Как няма да съм искрен!“ — възразява Мустафата, усуквайки и разсуквайки се подир куцащия работник от железопътната чета...

(И остана Мустафата, заклаха на другия ден малачето, цяла седмица ядоха и пиха с настоятеля, а кога оглозгаха и последните кости и Мустафата си замина за торлашкото селце Старопатица, съмнение почна да гложде настоятеля, че не ще да е случайно това падане в ямата. Но това е вече друга тема или други железници, нашият влак няма какво да прави там.)

Настоятелят заведе Мустафата при църковното настоятелство, там всичко беше оглозгано. Младенчо търкаляше голямата си сълза по бузата и въздишаше в ушите на постоянния опекунин на малолетните сираци в селцето: „Еееех, помниш ли...“ Всички си бяха порядъчно пийнали, в средата седеше горският със зелената си униформа, той продължаваше да разказва как треснал с пушката в Керкезката гора и контрабандистът така се бил изплашил, че тутакси изпуснал брадвата и издимял през гората подобно на вятър.

Някои почукваха с оглозганите кости и искаха още мезе, Павлето влизаше и излизаше в отворената врата, ту нахлупил влашкото си бомбе над очите, ту го тикнал назад върху тила си. И като влезе веднъж с бомбето, позабави се и се показва гологлав, с димящ и цвъртящ тиган в едната ръка. „Ето мезе!“ — рече той и остави тиганя. И всички се пресегнаха да си вземат от мезето, в мътната светлина на фенера не се виждаше какво е точно, на лук имаше вкус, на чушка и на нещо жилаво и твърдо, месо ли бе, жила ли, кой го знае, но се дъвчеше.

Не бе ни месо, ни жила, ами бомбето на Павлето. Като го наклъцка ситно със сатъра, той го изпържи в тиганя, тури и лук, няколко чушки и го поднесе за мезе. Може да се стори странно на читателя, но бомбето беше изядено и двадесет години по-късно, като се връщах към старите времена, съживих отново бомбето и мотиви от

неговия живот ми послужи за написването на една новела, озаглавена „Бомбето“... Докато дояждаха бомбето и слушаха разказа на горския, мъжете му обърнаха внимание, че в същия този миг може би някой контрабандист бърза с брадвата си в царската гора.

„Тихо!“ — извика изведнъж горският и се превърна целият на слух.

Той гледаше към гората, но в тъмнината нищо не се виждаше. „Не се чува брадва“ — рече той. „На мене ми се счу, че нещо рече клъц-клъц! — каза му главният готвач на сватбата на сръбския крал. — На вас не ви ли се счу по едно време?“ „Чу се, как да не се чу“ — рекоха останалите, а Мустафата предложи на горския да вдигне карабината и да гръмне във въздуха. Ако в гората има контрабандисти, ще излетят оттам като зайци, щом чуят рева на карабината. „Ами!“ — поклати глава горският. „Ще издимят в същия миг“ — каза на свой ред главният готвач на сватбата на сръбския крал, а горският се надигна с думите: „Мааму стара, ще изтрещя“, взе пушката, пристъпи напред пред мъжете, насочи я нагоре във въздуха и натисна спусъка.

И като изтрещя пушката и изхвърли цял лакът дулен пламък от цевта си, мъжете видяха как цевта се пръсна, горският изрева с всички сили, хвана се с две ръце за лицето и падна от верандата право долу, сред високи градински метли.

Наскачаха долу, откачиха фенера, видяха, че горският е ударен в едното око, разтичаха се, вдигнаха Цино от сън, човекът впрегна конете, натовариха горския, за да го откарат в града на доктор, и никой не можа да разбере дали по невнимание си бе затъкнал пушката, или нарочно някой му я бе затъкнал — докато ядяха овчите глави и пиеха вино, — за да се отучи от навиците си да стреля и да плаши сиромашията. Много пъти след това съм разпитвал, но и досега не мога да кажа с положителност дали цялата тази покана към горския да вземе участие в овчата сватба, цялото това гостоприемство към униформения и старателен представител на властта е било искрено, или е било тънка примамка?

С това безкрайният летен ден си отиде, останалите будни мъже, и те се разотидоха, газейки направо през изгнилите плетове, обсъждайки ослепяването на горския, селцето постепенно потъна в мирова тишина и когато всички взеха бавно да потъват в съня, се чуха отново трясъци и викове.

Полунощ трябва да е било.

Викаха от къщата на човека, получил премия два ку-бика чамов материал за дограма на къщата. Сам човекът викаше, колкото сили има: „Дограмата! Дограмата! Ах, вълците!...“

Ломеше се, трещеше и се цепеше дърво в нощта, врати и прозорци излитаха с трясък от новата къща на селянина и се разлетяваха във всички посоки из тъмнината.

На сутринта никаква следа не се намери ни от врата, ни от прозорец, просто в полунощ цялата дограма бе излетяла с трясък от местата си и се бе пръснала, като само тек и там бе оставила след себе си по някоя светла треска.

Тая нощ косите на човека побеляха и тогава ние се сетихме за думите на чичо Гаврил, че не е хубаво да правиш врати и прозорци на къщата си на гърба на един убит вълк, защото вълкът, колкото и да му е кучешко семето, е животно митологическо.

Сутринта на бедрото на Мустафата с циганските очи бе намерена една забита от дограмата светла треска и докато остана да прави гости и да изядат малачето, човекът от Старопатица все накуцваше. Той пак се така усукваше и разсукваше, когато ходеше, но се усукваше и разсукваше с малко заекване по причина на нараненото си бедро...

Чак когато човекът си замина и чичо Гаврил се вторачи в странната му походка, изведнъж спря да работи, подпря се на дръжката на мотиката, вторачен в отдалечаващия се другоселец.

Оня, изглежда, забеляза, че го наблюдават вторачено, защото ускори крачки и като вретено премина край нивата Свети дух. „Какво има?“ — попита баща ми и се подпря и той на мотиката.

Жените, и те се изправиха, надигнаха глави над вълчата ябълка, мотиките им спряха да кънтят по старите римски камъни и отломки, ние с глухонямото също така се вгледахме в чичо Гаврил, питайки с очи какво има.

„Той е! — рече чичо Гаврил. — Това не е никакъв работник от железопътната чета, това е същият оня влашки циганин от Старопатица, дето белите вълци го бяха вързали с въже за шията и го водеха за сухоежбина бос през преспите на църковната нива. Чак сега можах да го позная аз него, щото е с друга риза, а тогава беше с риза от пъстра басма. Глей ти! Като две и две четири ми е ясно сега, че той има

някаква връзка с излетялата вълча дограма, той е в най-тясна връзка с вълците, изпратили са го да отмъсти за дограмата.“

„Тц, тц, тц!“ — почнаха да викат жените и се съгласиха помежду си, че съвсем е дошло времето да ни заведат о глухонямото при стария свещеник в град Берковица да ни чете от Библията и че щом ни чете от Библията, то на нас с глухонямото ще ни се върне говорът, иначе защо циганинът, воден някога с въже за шията от вълците, ще се появи, ако това му появяване не е във връзка с някакво знамение!

* * *

В околийския град Берковица живееше един много стар свещеник близо до една много стара черква; къщата на свещеника беше също така стара и грохнала, както и нейният стопанин. Човекът почна да ни чете от една дебела книга, прекръстваше ни, ръсеше ни със светена вода, пак ни четеше и по едно време ние с глухонямото заспахме. Когато се събудихме, гледам, че старият свещеник също беше заспал. Почакахме го, докато се събуди, човекът пак ни чете от книгата, после си тръгнахме заедно с майките, но нито аз можех да говоря, нито глухонямото.

Момичето беше облечено с избелялата си рокличка на точици, минахме покрай Иван Базовата „Грамада“, наближихме Йончови ханове^[1], там пътят прави остър завой и влиза веднага в мост с високи бетонни стени.

Тропот и цвилене се чу в моста, иззад високите му бетонни стени право отгоре ни връхлетяха полудели коне, сякаш изневиделица се изсипаха върху нас, бяха като небесен гръм, паднал внезапно отгоре ни. Като възстановявам сега спомена, трудно ми е да кажа кой къде е бил тогава, как точно е станало всичко; коне, копита, раззината конска челюст, грива, остри уши, размятана из въздуха и изпокъсана конска амуниция, цвилене — всичко това, събрано на едно място, обгърнато в прах, сякаш бе изстреляно върху ни направо от високите и плътни бетонни перила на моста. Този водопад се изсипа върху нас, преобърна ни и когато копитата на конете отгърмяха по шосето, ние се видяхме пръснати като пилци, натръшкани върху пътя и в шанците.

В настъпилата тишина пѣдпѣдък мърмореше недоволно под носа си и съвсем близко до нас: „Мър-мър!“

Кон или мамо извиках тогава, не помня, и сричка подир сричка започнах да възстановявам гласно отделни думи, възвръщах се постепенно към света на говорещите, думите вече не ми изглеждаха така непреодолими, а, напротив — дори и известна ласкавост почнах да съзирам в тях, сякаш с магическа пръчка пред очите ми диви животни и зверове се опитомяваха, пристъпваха боязливо и лягаха кротко и послушно в краката ми.

Глухонямото момиче Олга ме гледаше с мъгляви очи така вторачено и напрегнато, сякаш всеки миг щеше да скочи право вътре в мене, както се скача в яма или в отворения прозорец на чужда стая, и да изпотроши всичко, каквото срещне по пътя си. То обаче нито скочи, нито разруши всичко по пътя си, а се разплака безгласно. Едри сълзи се затъркаляха по детските бузи, сълза след сълза, глухонямото продължаваше да ме гледа право в очите и плачеше, нещо ме стисна за гърлото, почнах да плача и аз, двете жени, и те ревнаха и взеха да бършат очите си с престилките, а зад нас из ливадите пъдпъдъкът продължаваше да мърмори недоволно под носа си: „Мър-мъру!... Мър-мъру!“ Куцац човек премина диагонално през ливадите, в една ръка стискаше камшик, а в другата си ръка стиска капата си и подвиква: „Я яаа!“ Зад него в ливадата се виждаше преобърнатата каруца, някаква жена се щуреше около каруцата. Изглежда, че това беше стопанинът на подплашените коне.

Когато куцащият човек отмина, майката на глухонямото рече:

„Твойто дете проговори, а мойто момиче не можа да проговори и как ще го ожения!“

Двете жени се разплакаха още по-силно, глухонямото постоя, постоя, пристъпи към мене и ме хвана за ръката. То продължаваше да ме гледа със замъглени очи, но не така вторачено, както в началото, по лицето му преминаха спазми и се усмихна. Сега, като възстановявам всичко и се мъча да го почистя от прахта на времето, да го направя позримо и чисто, ми се струва, че в погледа на глухонямото нямаше ни следа от упрек или завист, а само мъка и горчилка. Ако мъката и горчилката на една усмивка можеха да имат вкус, мисля, че това ще бъде вкусът на пелин, на зелена орехова черупка, на мокра кучешка козина — дявол го знае на какво. Тогава аз изобщо не съм си давал сметка нито за горчивината на глухонямото, нито за безкрайната му мъка и не съм изпитвал никакво угризение за това, че проговорих, а то остана глухонямо.

Това ще дойде много по-късно, с годините, ден из ден един въпрос ще се загнезди в мен, най-неочаквано ще почука с нокът на душата ми и ще ме попита: „Защо ти, мошенико, проговори, а момичето остана глухонямо?“ Споменът ме връща назад върху прашното шосе сред ливадите, напрегнатата мисъл рисува две деца едно до друго върху пътя, две жени трият очите си с престилки, куцац

човек върви през ливадата, а от самата ливада като че изпод краката ни пѣдпѣдѣк подвиква недоволно: „Мър-мъру!“ После споменът постепенно избледнява, двете деца на пътя изчезват, обаче напрегнатият слух долавя някъде из къщи подвикващия недоволно пѣдпѣдѣк: „Мър-мъру!“ Дървоядецът почуква с нокът в душата ми, е, добре, подпитва той, ти проговори, а момичето остана глухонямо! За това ли проговори, за да мърмориш и да мѣнкаш под носа си? А пѣдпѣдѣкът се обажда: „Мър-мъру!“, сякаш че ми казва: „Мърмори, мърмори!“ „Добре де, питам, да крещя ли?“ „Не, защо, мърмори, мърмори“...

И досега не мога да си отговоря дали тогава глухонямото разбира цялата предопределеност и обреченост на своята немота. Виждам го в спомена си как внезапно се завъртва на пътя и трѣгва решително през ливадата. Премина бързо с босите си нозе през високата трева, спусна се към реката. „Боже — извика майката, — това дете да не вземе да се хвърли в реката!“ И двете жени затичаха през ливадата, като викаха нищо нечуващото момиче. Върбите го скриха от погледа ми, сбързих се и аз подир жените и когато стигнахме до брега на реката, видях глухонямото, обърнато към нас.

Щом ни видя, то започна да хвърля камъни насреща ни, не разреши никой да се доближи до него, а след като се умори, седна гърбом към пас, потопило нозе във водата. Майката го доближи, побутна го по рамото, почна да му обяснява нещо с жестове. Глухонямото гледаше сърдито, по едно време скочи и размаха пред очите ни жаба. Беше я хванало само за единия крак, размахваше я, за да ни плаши, и щом видя уплаха и гнусота по лицата на жените, се успокои, хвана ме за ръка и двамата с него излязохме на пътя.

Вървахме напред с жабата, подире си чувах двете жени да говорят, по-скоро майка ми говореше тихо и успокояващо, а майката на глухонямото скимтеше и хълцаше. От време на време момичето се обръщаше назад, показваше на двете жени жабата и доволно от това, че ги е изплашило или че е предизвикало гнус у тях, ме дърпаше силно за ръката и двамата почнахме да тичаме по прашния път. До едно време жабата издаваше по някой звук, после се отпусна, умълча се и се поклащаше отпусната с отворена уста в ръката на глухонямото, ни жива, ни умряла. Вървах с момичето и природата се сгромолясваше отгоре ми с всичките си цветове, звуци и животни и на всичките ѝ

цветове, звуци и животни можех да отвърна гласно като ехо: жаба, човек, ракитаци, куче, буболечка и прочие.

Отбелязвах гласно всичко, което се изпречеше пред очите ми, леко заеквах, но преодолявах бързо заекването, а там, дето не успявах, и една сричка само ми достигаше да изразя с нея вълнението си. Локомотив премина по моста, пресече пътя ни и ни поздрави със свирката си. Той влезе в слънчогледите, продължи да диша шумно и да се хлъзга между слънчогледите, отдалечавайки се от нас. Железопътни релси вече не се виждаха и колелетата на локомотива не се виждаха, само горната му половина, потна и черна, и хвърлящият пушек и сажди комин. Беше малък локомотив, пращаха ги да подпомогнат тежките композиции по линията за Берковица и се връщаше сега обратно назад, весел, без товар. Наричаха ги чайници. Чайникът продължи да се отдалечава през слънчогледите, обаждайки се от време на време със свирката си. Почнах и аз да му, подражавам, глухонямото надникваше в очите ми, както се надниква през отворен прозорец, и като се усмихваше малко печално и замислено, ми показваше жабата си. И днес виждам горското животинче как се люлее безпомощно в ръката на глухонямото, ни упрек има в него, ни съпротива, а още по-малко някакъв смисъл мога да намеря в него.

Тъй е отредено, изглежда, някъде в спомените ми да виси и да се поклаща гротескно и една жаба!...

Когато баща ми умря, в двора ни най-напред се появи чичо Гаврил и глухонямото със своята избеляла рокличка; чичо Гаврил дойде, за да рендоса и да скове сандъка, глухонямото бе дошло да ме изведе настрана от смъртта, ако може някак да ме отлъчи от нея. И двамата плачехме безгласно, момичето ме държеше за ръка, триеше сълзите и на двамата с избелялата си синя престилчица и ме държеше обърнат с лице към огромен японски трендафил, разцъфтял ярко и нелепо в този ден, извисил се над нас, пълен с жужащи пчели. Стоим ние двамата между смъртта и трендафила, зад себе си чувам суетня, проплакване и скимтене. Безцелно и празно гледаме в пищния японски трендафил, мократа ръка на момичето стиска мократа ми ръка, мократа престилчица преминава през лицето, за да попие сълзите.

Ден из ден картини от онова нелепо време вместо да избледнеят, добиват все повече плът и някакъв свой таен смисъл, защото ме карат все повече и повече да се ровя в тях и да търся тайния им смисъл.

Храстът на японския трендафил се уголемява, завзема едва ли не половината небе, цветна дъга преминава над него, бели вълци скимтят и ровят в корените му, някъде издалеко, сякаш родени от земната пара, се издигат коне, будни, но спокойни, обърнати са към мене и ме гледат право в очите, готови всеки миг да скочат право вътре в мене и да стъпчат всичко с копитата си.

Ако в такива моменти съм се захванал да пиша, то чувство на вина ме обзема, изпадам в малодушие, разбирам, че ако съм се заловил да говоря, то трябва да говоря от името на двама души и като пиша, трябва да водя помежду редовете за ръка и онуй глухонямо момиче с избеляла синкава рокличка на бели точки и че ако го водя непрекъснато за ръка между редовете, то тогава само ще съумея да открия тайния смисъл на нашите спомени за коне и за живот.

Ако те нямат смисъл, за какво тогава са ни тези спомени и за какво тогава е живян тоя живот, наречен гръмко *поезия!*

Кучешка поезия, милостиви читателю!

* * *

Указ за закриване на селцето: Читателю, преди две години получих писмо от чичо Гаврил, пишеше ми от град Берковица. Няма да цитирам цялото писмо, ще се спра само на онази част, в която ми съобщава за закриването на селцето и за преселението на неговите жители по всички краища на света. Между другото той пише: „Държавата много се колебае дали да ни закрие, или да ни не закрива относно построяването на язовира, ама на края реши да ни закрие, и указ издаде за тая работа, и ни заличи от списъка на населените места, изора селото с трактори, зася райграс, а ние един по един се пръснахме, кой в Берковица, кой в Михайловград, кой във Враца или в Пловдив, до Дунав чак има наши хора и до морето, и навсякъде се те пръснаха, по четирите посоки на света. Ние сме тука най-малко трийсет къщи, много нещо измря, но и много нещо остана, не се затрива лесно пуста семка. Па сме си и изпонаправили нови зъби всичките, човек без зъби не може, щото като си без зъби, срам те е да се засмееш пред очите на човек, все гледаш да се прикриеш с длан, да не види, че са ти изпопадали зъбите, а сега никой не се прикрива в

длан, ами приказваме и се смееме и като ни видиш, значи, как се смееме с новите си зъби, та сме се озъбили всичките като умрели. Амин!“

* * *

И при най-голямо усърдие пишещият човек не ще бъде в състояние да предаде всичко на читателя, но все пак нещо ще остане утаено между буквите и думите, тъй както дъждът се утаява в дълбоките следи, оставени от добитъка по пасищата; някъде възклицание ще остане, малко трепет също така, смях и тъга ще се отцедат и ще се просмучат между думите — тъй есенната мъгла ни просмуква с влагата си, дрехите ни натежават постепенно, докато от тях започнат бавно и монотонно да се отронват ситни капки.

Тъй се е търкулнал и оня летен ден, завъртайки в себе си чичо Гаврил и баща ми, градинарят със странния зеленчук, църковното настоятелство, зимен ден ще сместим в летния му полог, усукващият и разсукващият се другоселец с циганските очи, сметнат от чичо Гаврил за влашкия циганин от Старопатица, воден за шията от белите вълци, църковната нива Свети дух, Цино, Младенчовата сълза, кучето в кладенеца, глухонямото момиче, момчето, паднало от голямата бука, добитък, жаби, небесна дъга, горски и суеверия, сляпа петромаксова лампа, митрополия, сива крачеща чапла, пчелояд, вълча ябълка и прочие.

Като завършек на всичко са спомените за конете от Йончови ханове.

Светът в този летен ден не може да бъде посочен нито за пример, нито за поука както на днешния, тъй и на бъдещия човек. Но ако съм си позволил да почукам на съня на този свят, то е, защото за мен той е като въздуха който дишаме, без да го забелязваме, защото този свят е част от онези звена, които пренасят скромно и почти незабележимо ферментите на човека, живата мая, сам този свят е и браздата, и семката, посята в браздата на моя беден северозапад...

Миналото лято заедно със сина си минах покрай кладенчето Батеа, покрай църковната нива Свети дух срещу нивата, от другата страна на реката, се кипрят разкопките на стара римска вила, пьстър

фазан стои върху полуразрушена стена и подвиква, цигански петлета с големи гребени се разхождат нервно, пчелояди прехвъркат ниско над реката, черен щъркел се появи иззад червена ракита мина ниско над нас и възви към някогашните пчелини и оброчища. Всички пътища са обрасли с трева, никъде никакъв синор не се забелязва, шипкови храсти са наизлез-ли от Керкезката гора и са наклекали из малката долчина — същински разбойници.

Няма селце, няма улица, няма ги водениците смокинов храст или липово дърво, орех, сливак или трепетлика, сякаш никога нищо не е имало тука. Навсякъде пъп-ле трева, епична и дива, земята под краката изглежда мочурлива, като че е започнала да се снишава и да потъва неустойчива е, пъшка, издава мехури, някак подвижна се струва на човека, имаш чувството, че стъпваш по гърба на сънено, но живо животно.

Клекнах край реката да разровя и да разчистя затлачен кладенец, момчето съзря в реката непознато за него животно. Почна да вика, погледнах в реката и там видях старата сива крачеща чапла. Тя стоеше все така замислено в бързея, съсредоточена само в една точка.

„Иди да я пипнеш“ — казах на момчето и продължих да изгребвам чакъла от кладенчето. То се сбързи по брега на реката, чаплата го съгледа, обърна се бавно, раздвижи тремавите си големи крака и подтичвайки и подскачайки по водата и по камъните, размаха крила, отдели се от реката и прелетя на безопасно разстояние. Момчето постоя, постоя, загледано в чаплата, нещо съобразяваше, тръгна пак покрай реката, но този път прикрито зад обраслите ѝ с гора, повет и водна къпина брегове.

Почистих извора, водата се оттече, наведох се да пия от кладенчето, както съм правил това хиляди пъти в ония детски години, но изведнъж се стреснах, защото на дъното се стрелна жабче, вдигна мътилка и се скри. Мътилката се изцеди, заразглеждах дъното и в единия край видях свряна малка животинка. Беше от ония малки мукалци, гдето все ни козируваха с глухонямото — заровен в пясъка, само очите му се подават. Над него зърнах отражението си, дръпнах се от кладенчето, отражението се оттече към реката...

Колко ли свят се е навеждал да пие вода от това кладенче и колко свят се е оттекл между бреговете на тази река?... Изправям се и гледам как по реката все повече и повече се отдалечават момче и чапла.

После ми се струва, че — съвсем смалени и нереални в лятната жега — те стоят в реката на едно и също място, момчето се мъчи да доближи чаплата, чаплата се мъчи да се отдалечи, разстоянието помежду тях е все едно и също, нито момчето може да доближи чаплата, нито голямата крачеща чапла да се отдалечи, макар че продължава да подскача на дългите си крака и се мъчи да се залови с крила за нажежения и разреден въздух.

Тогава изведнъж разбирам, че момче и чапла стоят на едно и също място, мъчейки се да се доближат едно до друго, както животно, разсечено на две половини, се мъчи да събере половинките си, а аз съм този, който е започнал бавно да се отдалечава от тях, и завинаги.

Но как тъй ще се отдалечавам от тях! Накъде?

---

[1] В наше време от Йончови ханове е останало само наименованието и пиесата на покойния артист Стефан Савов със същото име. Няколко години подир войната събориха постройките, но минаха още няколко години и берковската община сметна, че е необходимо да се построи отново хан на това място. Ханът ще бъде построен от другата страна на пътя, в триъгълника между реката Бързия, пътя и железопътната линия. В този триъгълник е издигната и малка грамада, за да напомня за Иван Базовата „Грамада“. Истинската грамада е на няколкостотин метра на запад, прерязана на две от железопътната линия. В нея бащата на майка ми, Васил Филипков, заедно с неколцина иманяри бе търсил един смок с бисер на челото, но не бяха намерили смока, а само съблеклото му, т.е. кожата. Дядо ми, Васил Филипков, предполагаше, че смокът е слогар, което можело да се познае по начупената черна линия на гърба на съблеклото. Старата грамада е издигната от минаващите на това място пътници: всеки е хвърлял по един камък с думите: „Проклет да е Цеко.“ Когато за първи път видях новата грамада при Йончови ханове, тъй дълбоко врязани в спомените ми, аз хвърлих мълчаливо един камък, не посмях да произнеса нито една дума, защото за мен мястото бе колкото благословено, толкова и проклето. ↑

Издание:

Йордан Радичков. Спомени за коне. Новели

Редактор Добромир Тонев

Художници Богдан Мавродинов, Жеко Алексиев

Художествен редактор Веселин Христов

Технически редактор Любен Петров

Коректори Тотка Вълевска, Елена Куртева

Дадена за набор на 7. IV. 1980 г.

Излязла от печат на 30. VIII. 1980 г.

Издателски № 1610. Формат 84/108/32. Тираж 80 200

Печатни коли 15. Издателски коли 12,60. УИК 13,24. Цена 1,91

Код 07 9536272311 5605-182-80

Издателство „Христо Г. Данов“, Пловдив, 1980

Печат: ДПК „Димитър Благоев“, София

c/o Jusautor, Plovdiv

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.